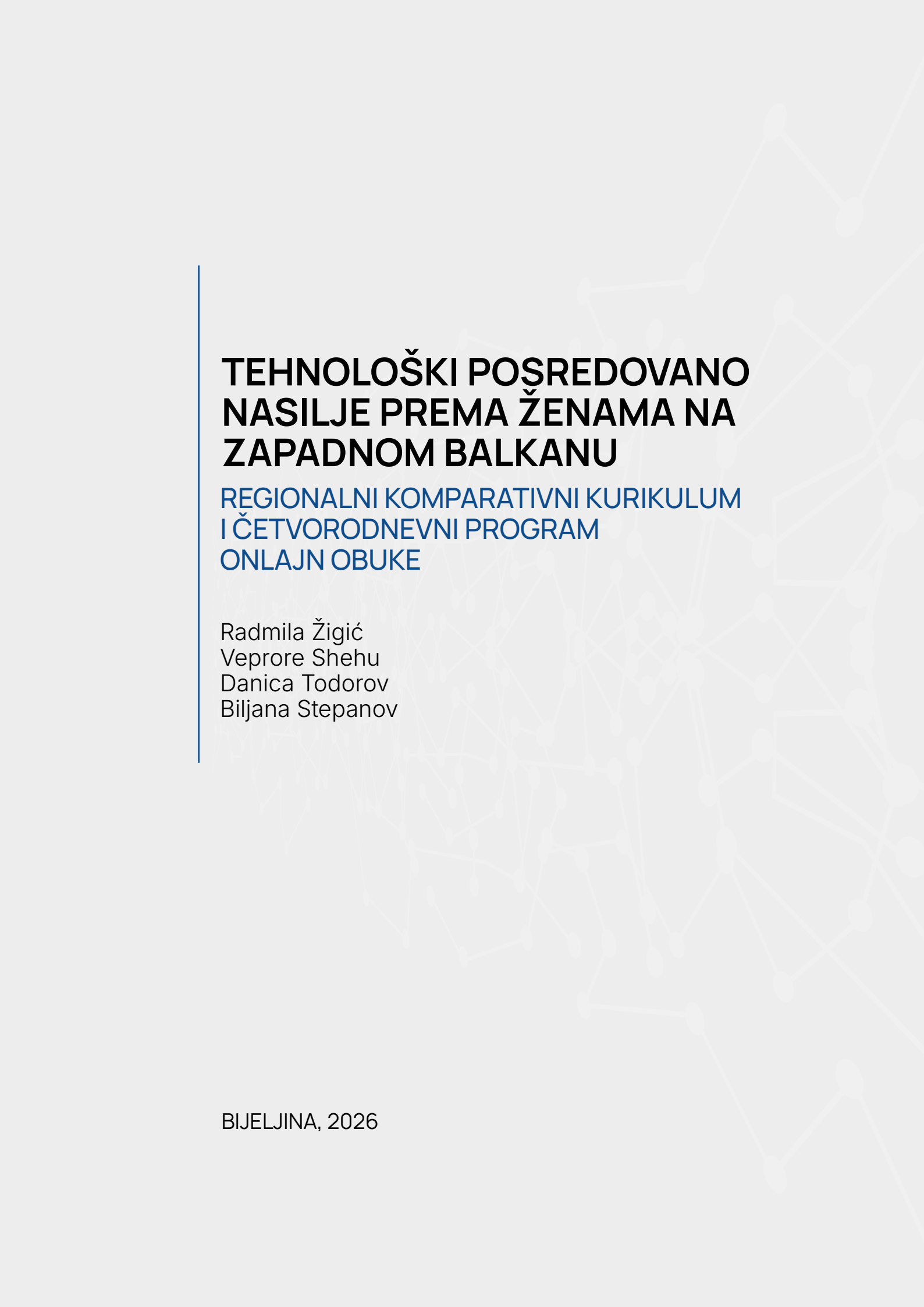

TEHNOLOŠKI POSREDOVANO NASILJE PREMA ŽENAMA NA ZAPADNOM BALKANU

TEHNOLOŠKI POSREDOVANO NASILJE PREMA ŽENAMA NA ZAPADNOM BALKANU

REGIONALNI KOMPARATIVNI KURIKULUM
I ČETVORODNEVNI PROGRAM
ONLAJN OBUKE

Radmila Žigić
Veprora Shehu
Danica Todorov
Biljana Stepanov

BIJELJINA, 2026

Naziv publikacije:

TEHNOLOŠKI POSREDOVANO NASILJE PREMA ŽENAMA NA ZAPADNOM BALKANU -
Regionalni komparativni kurikulum i četvorodnevni program onlajn obuke

Urednica:

Biljana Stepanov

Za izdavača:

Radmila Žigić

Izdavač:

Fondacija »Lara«
Beogradska 38, Bjeljina

Autorke:

Radmila Žigić
Veprore Shehu
Danica Todorov
Biljana Stepanov

Istraživačice/analitičarke:

Hristina Cvetinčanin Knežević (Srbija), Minja Damjanović (BiH),
Arbnore Shehu Bunjaku (Kosovo*), Elena Grozdanova (Severna Makedonija),
Daklea Xinxo (Albanija) i Ervina Dabižinović (Crna Gora)

Recenzent:

Nermina Jerković

Dizajn:

Aleksandra Milaković Radinović
Agencija o2

ISBN 978-9926-9086-1-4

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod
ID brojem 70554118

Godina izdanja: 2026.

Napomena: Ovu aktivnost/publikaciju realizuju/izrađuju Fondacija LARA, Centar za podršku ženama i Medica Kosova u okviru programa „EU za rodnu ravnopravnost: ekonomsko osnaživanje žena i zaustavljanje nasilja nad ženama“, koji finansira Evropska unija, a zajednički sprovode UN Women i UNDP. Stavovi izraženi u ovoj publikaciji su stavovi autor(a)/(ica) i ne odražavaju nužno stavove UN Women, Ujedinjenih nacija ili bilo koje od njihovih povezanih organizacija.

*Za Evropsku uniju, ova oznaka ne prejudicira stavove o statusu i u skladu je sa Rezolucijom SBUN 1244/1999 i Mišljenjem Međunarodnog suda pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova. Za UN Women, svi navodi o Kosovu treba da se razumeju u kontekstu Rezolucije Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244 (1999).

SADRŽAJ

LISTA SKRAĆENICA	7
PROLOG	9
UVOD	12
Zašto je ovaj kurikulum potreban?	12
Kako je kurikulum razvijen?	13
Kome je kurikulum namijenjen i šta treba da proizvede?	14
Struktura dokumenta	15

DEO I

KURIKULUM	
A. UVOD I KONTEKST	17
A.1. RODNI KONCEPTI, OBLICI NASILJA I TEHNOLOŠKI POSREDOVANO NASILJE KAO STRUKTURNI PROBLEM	17
A.2. RASPROSTRANJENOST NASILJA PREMA ŽENAMA: KOMPARATIVNI PREGLED ŠEST ZEMALJA	19
A.3. SPECIJALIZOVANE USLUGE PODRŠKE: KOMPARATIVNI PREGLED KAPACITETA	21
A.4. INTERSEKCIONALNOST I GRUPE SA DODATNIM BARIJERAMA	23
A.5. TPN I KONTINUUM RODNO ZASNOVANOG NASILJA	24
B. NORMATIVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR - MEĐUNARODNA DIMENZIJA	26
B.1. KONVENCIJA SAVJETA EVROPE O SPREČAVANJU I BORBI PROTIV NASILJA NAD ŽENAMA I NASILJA U PORODICI, OPŠTA PREPORUKA GREVIO BROJ 1, CEDAW I DIREKTIVA EVROPSKE UNIJE 2024/13855	26
C. NORMATIVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR - NACIONALNA DIMENZIJA	29
C.1. ZAKONI, INSTITUCIJE I JAZ IZMEĐU PRAVA I PRAKSE	29
Srbija: pravni okvir za zaštitu od tehnološki posredovanog nasilja	30
Bosna i Hercegovina:	
nacionalni pravni okvir za zaštitu od tehnološki posredovanog nasilja	33
Federacija Bosne i Hercegovine	34
Republika Srpska	34
Brčko distrikt BiH	35
Albanija: pravni okvir za zaštitu od tehnološki posredovanog nasilja	36
Crna Gora: pravni okvir za zaštitu od tehnološki posredovanog nasilja	37
Sjeverna Makedonija:	
pravni okvir za zaštitu od tehnološki posredovanog nasilja	39
Kosovo*: pravni i institucionalni okvir za zaštitu od tehnološki posredovanog nasilja	40

C.2.	ZAKLJUČNA KOMPARATIVNA SINTEZA: STEPEN USKLAĐENOSTI ŠEST ZEMALJA PO KLJUČNIM OBLICIMA TPN-A	42
D.	PODACI I TRENDVI	45
D.1.	ŠTA PODACI GOVORE, A ŠTA NAM IZMIČE	45
E.	TEHNOLOŠKI POSREDOVANO RODNO ZASNOVANO NASILJE	53
E.1.	OBLICI, RAZMJERE, ONLAJN-OFLAJN KONTINUUM I ODGOVOR SISTEMA	55
(a)	Institucionalni odgovor: reaktivan, nespecijalizovan i često sekundarno viktimizujući	56
(b)	Onlajn uznemiravanje i rodno zasnovani govor mržnje	58
(c)	Seksualno nasilje u digitalnom okruženju	58
(d)	Ugrožavanje bezbjednosti i privatnosti putem tehnologije	59
E.2.	PROCJENA RIZIKA OD NASTAVKA, POJAČAVANJA I PRELASKA U DRUGE OBLIKE NASILJA	59
	Šta procjena rizika mora obuhvatiti?	59
	Instrumenti i pristupi	61
	Procjena rizika kao osnova plana zaštite	64
I.	INTERNI POSTUPCI ORGANIZACIJA ZA RAD SA PRIJAVAMA TPN-A	66
I.1.	INTERNE PROCEDURE ZA PRIJEM I POSTUPANJE PO PRIJAVAMA	66
I.2.	VEZA INTERNIH POSTUPAKA S MEĐUNARODNIM STANDARDIMA I REGULATORNIM OKVIROM	68
I.3.	OSAM KOMPONENTI INTERNE PROCEDURE ZA TPN	68
	Komponenta 1: Prijem prijave	68
	Komponenta 2: Prvi kontakt sa osobom koja je preživjela TPN	68
	Komponenta 3: Evidentiranje slučaja	69
	Komponenta 4: Procjena rizika za TPN slučajeve	69
	Komponenta 5: Izrada plana bezbjednosti	70
	Komponenta 6: Upućivanje na usluge	70
	Komponenta 7: Upravljanje slučajem (Case Management)	71
	Komponenta 8: Zatvaranje slučaja	71
I.4.	OBAVEZNI DOKUMENTI KOJE ORGANIZACIJA TREBA DA IMA	72
I.5.	POSEBNA PITANJA DIGITALNE BEZBJEDNOSTI ZA ORGANIZACIJE	73
I.6.	DIGITALNI ALATI ZA ZAŠTITU I KAKO IH KORISTITI U PODRŠCI	74
F.	ORGANIZACIJE CIVILNOG DRUŠTVA I PRAKSA PODRŠKE	75
F.1.	ULOGA ORGANIZACIJA CIVILNOG DRUŠTVA U ZAŠTITI I ZAGOVARANJU	75
F.2.	DOBRE PRAKSE KOJE SE MOGU PRENIJETI ILI PRILAGODITI	77
G.	KAMPANJE, JAVNI NARATIVI I ANTIRODNI DISKURS	78
G.1.	KAMPANJE KAO PROSTOR VIDLJIVOSTI I RIZIKA	78
G.2.	ANTIRODNI NARATIVI, DEZINFORMACIJE I DIGITALNI PROSTOR	82

H.	GAP ANALIZA I PREPORUKE	85
H.1.	GAP ANALIZA	85
	Normativni nivo: „rupe“ u zakonima koje nisu slučajne	85
	Institucionalni nivo: nevidljivo nasilje u vidljivom sistemu	87
	Nivo podataka: nevidljivo ne znači nepostojeće	88
	Kulturno-digitalni nivo: nasilje koje se normalizuje	89
	Zajednički imenilac: sistem koji zaostaje za tehnologijom i za nasiljem	90
H.2.	PREPORUKE PO AKTERIMA	91
	1. Za zakonodavce i ministarstva pravde	91
	2. Za policiju, tužilaštvo i sudove	91
	3. Za centre za socijalni rad, zdravstvene ustanove i lokalne mehanizme	92
	4. Za organizacije civilnog društva	92
	5. Za medije i digitalne platforme	92

DEO II

PROGRAM OBUKE

A	PRINCIPI PROGRAMA	94
B	RASPORED ČETVORODNEVNOG ONLAJN PROGRAMA	96
C	MODULI OBUKE I METODOLOŠKE NAPOMENE	98
D	STUDIJE SLUČAJA ZA RAD U GRUPAMA	100
E	ŠTA DALJE POSLIJE OBUKE	101
F	PREPORUKE ZA FACILITACIJU ONLAJN PROGRAMA	102

LISTA SKRAĆENICA

TPN	tehnološki posredovano nasilje
GREVIO	Grupa eksperata za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici / <i>Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence</i>
UNFPA	Populacioni fond Ujedinjenih nacija / <i>United Nations Population Fund</i>
CDT Europe	Centar za demokratiju i tehnologiju – Evropa / <i>Center for Democracy & Technology Europe</i>
OEBS	Organizacija za evropsku bezbjednost i saradnju / <i>Organization for Security and Co-operation in Europe — OSCE</i>
BiH	Bosna i Hercegovina
CeMI	Centar za monitoring i istraživanje, Crna Gora / <i>Centre for Monitoring and Research, Montenegro</i>
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
RS	Republika Srpska
BD BiH	Brčko distrikt Bosne i Hercegovine
CRM	koordinisani mehanizam upućivanja za slučajeve nasilja u porodici / <i>Coordinated Referral Mechanism for Domestic Violence</i> ; lokalni multisektorski mehanizam u Albaniji za koordinisano postupanje institucija i službi u slučajevima nasilja u porodici.
EFLAS	Projekat proširenja usluga besplatne pravne pomoći za žene i muškarce u Albaniji / <i>Expanding Free Legal Aid Services for Women and Men in Albania</i>
AWEN	Albanska mreža za osnaživanje žena / <i>Albanian Women's Empowerment Network</i>
UN	Ujedinjene nacije / <i>United Nations</i>
SE	Savjet Evrope / <i>Council of Europe</i>
CEDAW	Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena / <i>Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women</i>
KZ	krivični zakon / krivični zakonik
NCII	neovlašćeno dijeljenje intimnih slika/sadržaja / <i>non-consensual intimate images/imagery</i>
IKT	informaciono-komunikacione tehnologije
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
BIRN	Balkanska istraživačka novinarska mreža / <i>Balkan Investigative Reporting Network</i>
SHARE	SHARE Fondacija

LGBTIQ+	lezbejke, gejevi, biseksualne osobe, transrodne, interseks i kvir osobe, kao i druge osobe čiji seksualni identitet, rodni identitet, rodno izražavanje ili polne karakteristike odstupaju od heteronormativnih i cisnormativnih obrazaca
DA	procjena opasnosti / <i>Danger Assessment</i> ; instrument za procjenu rizika od smrtnog ishoda i teškog nasilja u slučajevima nasilja u intimnom partnerskom odnosu
CAADA-DASH	lista za identifikaciju rizika u slučajevima nasilja u porodici, proganjanja i nasilja zasnovanog na tzv. časti / <i>Co-ordinated Action Against Domestic Abuse – Domestic Abuse, Stalking and Honour-Based Violence Risk Identification Checklist</i>
MARAK	multisektorska konferencija za procjenu rizika / <i>Multi-Agency Risk Assessment Conference (MARAC)</i>
IASC	Stalni međuagencijski komitet / <i>Inter-Agency Standing Committee</i>
UNICEF	Dječji fond Ujedinjenih nacija / <i>United Nations Children's Fund</i>
UNHCR	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice / <i>United Nations High Commissioner for Refugees</i>
OCD	organizacije civilnog društva
AŽC	Autonomni ženski centar
UNDP	Program Ujedinjenih nacija za razvoj / <i>United Nations Development Programme</i>

PROLOG

„Nasilje prema ženama nije posljedica urušavanja društvenih normi. Ono je posljedica njihovog savršenog funkcionisanja.”

bell hooks*, *Feminist Theory: From Margin to Center*, 1984.

Postoji nešto što feminizam zna već dugo a što *mainstream* diskurs o nasilju prema ženama stalno iznova otkriva kao da to čuje prvi put: nasilje nije eksczesno. Ono je redovno. Nije izlaz iz normalnog poretka stvari. Ono je jedan od mehanizama kojima se taj poredak održava.

Ova teza nije pesimistična. Ona je dijagnoza iz koje proizilazi sasvim drugačiji set pitanja od onih koja se inače postavljaju. Ne: kako zaustaviti nasilnog pojedinca? Nego: koje strukture mu daju dozvolu za nasilno ponašanje? Ne: zašto žrtva nije prijavila? Nego: šta je sistem učinio da prijavljivanje bude moguće, bezbjedno i da je vrijedilo? Ne: kako zaštititi žene? Nego: ko definiše šta zaštita znači i čije iskustvo je mjerilo te definicije?

Ova promjena perspektive nije samo metodološka. Ona je politička. I upravo zato je feministička teorija, od Simone de Beauvoir do Bell Hooks, od Audre Lorde do Sare Ahmed, insistirala na nečemu što akademski diskurs često zaobilazi: na tome da znanje nije neutralno, da je pitanje znanja uvijek i pitanje moći i da ono što smatramo vidljivim određuje ono što smatramo problemom vrijednim rješavanja.

Danas je ta teza suočena s novim, specifičnim izazovom. Digitalni prostor otvorio je pitanje koje feministička teorija nije u potpunosti anticipirala. Ne zato što nije mogla nego zato što se brzina kojom je tehnologija ušla u svakodnevni život pretekla kapacitet normativnih i institucionalnih sistema da je shvate kao novo polje rodni odnosa moći. Donna Haraway je još 1985. godine upozoravala na to da tehnologija nije neutralna već da su u nju upisani odnosi koji su je stvorili. No, čak i njena vizija kiborga kao mjesta hibridnog otpora nije predviđjela algoritam koji za deset sekundi može distribuirati nekonsenzualni intimni sadržaj milionima korisnika, istovremeno ostajući izvan domašaja bilo kog pravnog sistema.

Ono što se danas naziva tehnološki posredovanim nasiljem nije nova vrsta nasilja. To je staro nasilje s novom infrastrukturom koja mu daje osobine koje ga čine kvalitativno drugačijim od svega što smo ranije znali. Bezvremeno je: sadržaj objavljen jednom ostaje dostupan godinama. Besprostorno je: odvija se simultano u svim prostorima u kojima žena postoji, profesionalnom, porodičnom, društvenom. Neuhvatljivo je: počinilac može biti anonim, platforma izvan nadležnosti, algoritam bez autora. I možda najteže, ono koje poništava vlastito svjedočanstvo: kada žrtva opisuje godinu digitalnog terora, institucija može odgovoriti da „nema dokaza o neposrednoj fizičkoj opasnosti” i ta rečenica, u postojećem pravnom okviru, ne mora biti netačna.

Upravo tu leži ono što je filozofkinja Miranda Fricker nazvala *epistemičkom nepravdom*, specifičnom vrstom nepravde koja se ne nanosi tijelima, nego znanju. Kada žrtva govori o svom iskustvu a institucija to iskustvo ne prepoznaje kao legitimno, ne daje joj se samo pogrešan odgovor. Oduzima joj se status svjedoka sopstvenog života. Ona postaje nevjerodostojni izvor informacija o sopstvenoj patnji. To nije sporedna posledica lošeg institucionalnog odgovora. To je centralni mehanizam kojim se nasilje u fizičkom i digitalnom prostoru podjednako reprodukuje i naturalizuje.

Judith Butler bi rekla da svako tijelo koje se izlaže riziku nasilja postaje vidljivo kao tijelo, kao nešto ranjivo, lokalizovano, izloženo. Digitalni prostor mijenja tu jednačinu na radikalni način: napadnuto tijelo ostaje fizički nedodirljivo ali njegova ranjivost postaje globalno vidljiva i dostupna. Nasilje se izvršava prema njenom prisustvu u javnom i digitalnom prostoru čije posledice snosi osoba. Sama činjenica da žena postoji u javnom i digitalnom prostoru je ono što od nje pravi metu. Sistem koji ne umije da procesuirati napad na prisustvo, koji traži modrice tamo gdje postoje samo snimci ekrana, nije sistem koji zaostaje za tehnologijom. To je sistem koji nastavlja da definiše stvarnost u skladu sa starim poretom koji određuje čija patnja se računa.

U srcu svega leži pitanje koje feministička filozofija postavlja od svog nastanka: *ko ima pravo da definiše stvarnost?*

Sara Ahmed govori o feminizmu kao o *orijentaciji* prema onome čemu se inače okreću leđa. Primijeniti tu orijentaciju na digitalni prostor znači odbiti jednu od najtrajnijih podjela koje nam sistem nudi: podjelu na stvarno i virtuelno. Virtuelan nije bol. Virtuelan nije strah. Virtuelan nije gubitak posla, povlačenje iz javnog prostora, izolacija, depresija. Virtuelna je samo pretpostavka da ekran pravi razliku između nasilja koje se računa i nasilja koje se ne računa. I ta pretpostavka nije nevina. Ona služi onima kojima odgovara da određene oblike nasilja ostave bez odgovora.

Ovaj kurikulum ne nudi konačne odgovore. On polazi od pretpostavke da su aktivistkinje i stručnjakinje koje ga koriste same nosioci znanja, znanja izgrađenog u praksi, u razgovorima s preživjelim, u sukobima sa sistemom koji ne reaguje.

Ono što ovaj prolog želi da otvori nije sadržaj koji slijedi.

To je pitanje koje svaka od nas unosi u prostoriju: *Šta je cijena ćutanja, institucionalnog, javnog ali i našeg vlastitog? Gdje smo same naučile da je određena vrsta nasilja normalna, privatna ili nedovoljno ozbiljna da bismo je imenovala? I šta bi se promijenilo kada bismo odbile da živimo u onome što je prihvatljivo i počele da živimo u onome što je istinito?*

Razgovor počinje ovdje.

Biljana Stepanov
urednica

UVOD

Zašto je ovaj kurikulum potreban?

Nasilje prema ženama nije pojedinačna tragična okolnost, već strukturni društveni problem ukorijenjen u rodnoj neravnopravnosti, patrijarhalnim normama, ekonomskoj zavisnosti, nejednakoj raspodjeli moći i institucionalnim praksama koje nerijetko ne obezbjeđuju blagovremenu i djelotvornu zaštitu.

Ubrzana digitalizacija donijela je novu, podjednako ozbiljnu dimenziju nasilja. *Tehnološki posredovano nasilje*¹ obuhvata oblike nasilja koji su izvršeni, omogućeni, pojačani ili produženi upotrebom digitalnih tehnologija, interneta, mobilnih telefona, društvenih mreža, aplikacija za komunikaciju, uređaja za praćenje, vještačke inteligencije ili drugih savremenih informaciono-komunikacionih tehnologija. Ovi oblici uključuju dijeljenje intimnih

¹ U literaturi, javnim politikama i institucionalnoj praksi ne postoji potpuno ujednačena terminologija za označavanje nasilja koje se vrši, omogućava ili pojačava upotrebom informaciono-komunikacionih tehnologija. Pored termina **tehnološki posredovano nasilje**, koji naglašava ulogu tehnologije kao sredstva, prostora ili mehanizma nasilja, u upotrebi se pojavljuju i izrazi **tehnologijom posredovano nasilje**, **digitalno nasilje**, **onlajn nasilje**, **sajber nasilje**, kao i uži termini poput **digitalnog rodno zasnovanog nasilja**, **onlajn seksualnog uznemiravanja**, **digitalnog proganjanja** ili **zloupotrebe intimnog sadržaja**. Ovi termini se često koriste kao djelimični sinonimi, ali ne obuhvataju uvijek isti opseg pojava. Izraz „digitalno nasilje“ najčešće upućuje na nasilje koje se dešava u digitalnom prostoru, dok „tehnološki posredovano nasilje“ šire obuhvata i situacije u kojima se tehnologija koristi za nadzor, kontrolu, prijetnje, distribuciju sadržaja, praćenje lokacije ili produžavanje nasilja izvan neposrednog fizičkog kontakta. Zbog toga je u ovom dokumentu opredjeljenje za termin **tehnološki posredovano nasilje** zasnovano na potrebi da se obuhvati širi spektar radnji i konteksta u kojima tehnologija nije samo mjesto izvršenja nasilja, već i sredstvo njegove organizacije, intenziviranja i produženog djelovanja. Istovremeno, imajući u vidu da se u relevantnim međunarodnim dokumentima i nacionalnim praksama koriste različiti izrazi, u tekstu se mogu pojavljivati i drugi termini kada se upućuje na konkretne izvore, institucionalne dokumente ili specifične oblike nasilja. U tom smislu, terminološke razlike ne treba razumjeti kao suštinski različite koncepte, već kao odraz razvoja oblasti i nastojanja da se preciznije opišu različiti oblici nasilja nad ženama i rodno zasnovanog nasilja u digitalnom i tehnološki posredovanom okruženju.

sadržaja bez pristanka, ucjene intimnim sadržajem, sajber-proganjanje, digitalnu kontrolu u partnerskim odnosima, doksovanje, koordinisano onlajn uznemiravanje, seksualizovani govor mržnje i sintetički seksualni sadržaj generisan vještačkom inteligencijom.

Nacionalni analitički dokumenti o TPN za Srbiju, Sjevernu Makedoniju, Kosovo*, Albaniju, Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru, izrađeni tokom pripreme ovog kurikuluma ukazuju na iste obrasce u regionu: visok nivo neprijavlivanja, neujednačenu primjenu zakona, nedovoljno razvijene specijalizovane usluge u odnosu na broj i potrebe žrtava i institucionalne odgovore koji ponekad dovode do sekundarne viktimizacije žena.

Podaci osvjetljavaju razmjere problema: prema istraživanju UN Women, svaka četvrta osoba u Srbiji doživjela je neki oblik rodno zasnovanog nasilja počinjenog putem tehnologija, a žene i djevojčice su nesrazmjerno više izložene; u Sjevernoj Makedoniji 58% djevojčica i mladih žena prijavilo je izloženost rodno zasnovanom nasilju u digitalnom prostoru; na Kosovu* 43,3% žena doživjelo je tehnološki posredovano nasilje; u Albaniji 41% žena starijih od 18 godina imalo je takvo iskustvo; u Bosni i Hercegovini 60% poziva na SOS linije u analiziranom uzorku bilo je povezano sa tehnološki posredovanim nasiljem; u Crnoj Gori organizacije civilnog društva i monitoring javnog prostora bilježe sistematske napade na političarke, novinarke i aktivistkinje.

Ovaj kurikulum je osmišljen kao praktičan alat. Njegov cilj nije samo prenos znanja, već osposobljavanje učesnica da nakon obuke znaju kako da prepoznaju oblike TPN nasilja, procijene rizik od njegovog nastavka i intenziviranja, bezbjedno dokumentuju digitalne dokaze, upute žrtvu na odgovarajuće službe, reaguju u hitnim institucionalnim situacijama, izbjegnu sekundarnu viktimizaciju i koriste prikupljene podatke za zagovaranje promjena u zakonodavstvu, protokolima i praksi.

Kako je kurikulum razvijen?

Ovaj kurikulum nastao je iz prakse, a ne iz teorije. Početna osnova nisu bili akademski pregledi literature, već nacionalni analitički dokumenti koje su pripremile istraživačice iz Srbije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Kosova*, Albanije i Sjeverne Makedonije, svaka sa poznavanjem institucionalnog konteksta, pravnog okvira, rada organizacija civilnog društva i iskustava žena koje su preživjele nasilje u svom okruženju. Ovi dokumenti nisu nastajali paralelno i izolovano, već u dijalogu tokom čitavog procesa, razmjenjujući nalaze, prepoznajući zajedničke obrasce i uočavajući specifičnosti koje jednoj zemlji mogu biti nevidljive bez pogleda spolja.

Ovakav pristup bio je namjerno odabran. Pošlo se od uvjerenja da regionalni kurikulum mora odražavati regionalne realnosti, da normativni okvir koji važi u Federaciji Bosne i Hercegovine nije isti kao onaj u Srbiji ili Sjevernoj Makedoniji, da iskustvo žene iz manjinske zajednice na Kosovu* nije identično iskustvu aktivistkinje u Crnoj Gori i Albaniji, i da svaka zemlja ima nešto što može ponuditi ostalima kao primjer, upozorenje ili inspiraciju. Stoga su podaci i preporuke u kurikulumu uvijek konkretni i usmjereni, a ne apstraktni principi koji bi mogli biti napisani za bilo koji region svijeta.

Metodologija razvoja kurikuluma usklađena je sa međunarodnim standardima, prvenstveno sa GREVIO Opštom preporukom br. 1 o digitalnoj dimenziji nasilja, Istanbulskom konvencijom i Direktivom EU 2024/1385. Tamo gdje je međunarodni okvir bio nedorečen u pogledu TPN-a, oslanjali smo se na UNFPA Pojmovnik rodno zasnovanog nasilja počinjenog posredstvom tehnologije i na CDT Europe analize regulatornog okvira EU objavljene u periodu decembar 2025 – mart 2026.

Rezultat koji držite u rukama nije završen dokument, već živi alat koji treba prilagoditi lokalnom kontekstu, dopunjavati novim podacima i razvijati kroz razmjenu iskustava tokom same obuke. Učesnice nisu pasivni primaoci ovog sadržaja: one donose vlastito iskustvo iz rada s preživjelim, iz institucija i iz zajednica i upravo to treba da podstakne razmjenu kao dio procesa učenja koji ovaj kurikulum želi da omogući.

Kome je kurikulum namijenjen i šta treba da proizvede?

Kurikulum je prvenstveno namijenjen aktivistkinjama i stručnjakinjama koje rade u ženskim organizacijama civilnog društva na prostoru Zapadnog Balkana. Takođe, može biti od koristi profesionalcima i profesionalkama iz institucija koje postupaju u slučajevima nasilja prema ženama: policiji, tužilaštvima, sudovima, centrima za socijalni rad, zdravstvenim ustanovama, lokalnim koordinacionim tijelima, školama i drugim službama koje dolaze u kontakt sa žrtvama.

Nakon završene obuke, svaka učesnica imaće konkretne rezultate: mapu lokalnih i nacionalnih referalnih puteva;² osnovnu listu za procjenu digitalnog i fizičkog rizika; procjenu i plan koraka u podršci žrtvi; model bezbjednog čuvanja i prosljeđivanja digitalnih dokaza; i nacrt zagovaračke poruke ili inicijative koju organizacija može razviti nakon obuke.

² Referalni mehanizmi u sistemu zaštite od nasilja predstavljaju multisektorsku mrežu i tačno definisane procedure po kojima državni organi (policija, tužilaštvo, sudovi), zdravstvene, obrazovne i ustanove socijalne zaštite postupaju i međusobno razmjenjuju informacije radi hitnog zaustavljanja nasilja i pružanja podrške žrtvi.

Struktura dokumenta

Dokument je podijeljen na dva dijela. Prvi dio sadrži analitičko-komparativni kurikulum: *uvod i kontekst (A), međunarodne standarde (B), nacionalne normativne i institucionalne okvire (C), podatke i trendove (D), oblike TPN-a i procjenu rizika (E), praksu organizacija civilnog društva (F), kampanje i narative (G), analizu praznina i preporuke (H) i posebno poglavlje o internim postupcima organizacija (I)*. Drugi dio sadrži četvorodnevni program obuke.

U dokumentu se koristi termin „tehnološki posredovano nasilje“ (TPN) koji odgovara engleskom izrazu technology-facilitated violence (TFV). Tipologija oblika TPN-a zasnovana je na *Pojmovniku rodno zasnovanog nasilja počinjenog posredstvom tehnologije (UNFPA, 2022)*,³ standardizovanom referentnom okviru prilagođenom kontekstu Zapadnog Balkana. Kosovo* se označava zvjezdicom u skladu sa Rezolucijom UN 1244 i stavom UNMIK-a.⁴

Kurikulum se zasniva na šest nacionalnih analitičkih dokumenata i na tri analize CDT Europe (Center for Democracy and Technology) o regulatornom okviru EU za TPN: *analizi o harmonizaciji pravnog okvira*,⁵ *analizi o AI-generisanim slikama zloupotrebe*⁶ i *analizi o rodno zasnovanom nasilju na pornografskim platformama, objavljenim u periodu decembar 2025 – mart 2026*.⁷

3 Dostupno na: <https://serbia.unfpa.org/sr/publications/pojmovnik-rodno-zasnovanog-nasilja-posredstvom-tehnologije>.

4 For the European Union, this designation is without prejudice to positions on status and is in line with UNSCR 1244/1999 and the ICJ Opinion on the Kosovo declaration of independence. For UN Women, references to Kosovo shall be understood to be in the context of UN Security Council Resolution 1244 (1999).

5 Allen, Asha. Building an Harmonised Legal Framework to Address Tech-Facilitated Gender-Based Violence. CDT Europe, januar 2026. <https://cdt.org/wp-content/uploads/2026/01/Building-an-Harmonised-Legal-Framework-to-Address-Tech-Facilitated-Gender-Based-Violence.pdf>.

6 Seck, Marie i Maier, Magdalena. From Risk Mitigation to App Bans: Assessing EU Legislation Potential to Combat AI-generated Image Abuse. CDT Europe, mart 2026. <https://cdt.org/wp-content/uploads/2026/03/Brief-on-Deepfakes.pdf>.

7 Seck, Marie (uz doprinos D. Klotsonis). Gender-Based Violence on Pornographic Platforms: A Gendered Reading of DSA Risk Assessment Reports. CDT Europe, decembar 2025. <https://cdt.org/wp-content/uploads/2025/12/Brief-on-Porn-Platforms-RA.pdf>.

DEO1

KURIKULM

Analitičko-komparativni pregled nasilja
prema ženama i tehnološki posredovanog
nasilja na Zapadnom Balkanu

- A. UVOD I KONTEKST
- B. NORMATIVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR –
MEĐUNARODNA DIMENZIJA
- C. NORMATIVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR –
NACIONALNA DIMENZIJA
- D. PODACI I TRENDVI

A. UVOD I KONTEKST

A.1. Rodni koncepti, oblici nasilja i tehnološki posredovano nasilje kao strukturni problem

Nasilje prema ženama jedan je od najtežih i najrasprostranjenijih oblika kršenja ljudskih prava i ključni mehanizam kojim se žene zadržavaju u određenom položaju. Prema Istanbulskoj konvenciji, to obuhvata sve radnje rodno zasnovanog nasilja koje prouzrokuju fizičku, seksualnu, psihološku ili ekonomsku štetu, uključujući prijetnje, prinudu i lišavanje slobode, u privatnom i javnom životu.⁸ U ovom priručniku umjesto "nasilje nad ženama" biće korišćena formulacija "nasilje prema ženama" koja je postepeno postala dominantna u feminističkoj teoriji i međunarodnim pravnim dokumentima, uključujući Istanbulsku konvenciju. Ova formulacija lakše nosi rodni okvir, nasilje nije slučajno usmjereno prema ženama, nego je strukturno određeno rodnim nejednakostima. Imenuje i odnos, ne samo čin. Formulacija "nasilje nad ženama" je duže korišćena i opisuje ženu kao pasivni objekat: neko vrši nasilje nad njom. Ova formulacija je deskriptivna i ne kazuje ništa o tome zašto se nasilje dešava, ko ga vrši i kakav odnos moći stoji iza njega.

⁸ Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija, CETS 210). Strazbur: Savet Evrope, 2011.

Zato je neutralna na način koji, u ovom kontekstu, nije nužno prednost, ona ne imenuje ni strukturu ni uzrok zbog čega je pogodnije koristiti „nasilje prema ženama“ koje bolje određuje njegovu rodnu i sistemsku osnovu.⁹

Rodna neravnopravnost kao strukturni uzrok nasilja: rod se odnosi na društveno konstruisane uloge i norme koje se pripisuju osobama na osnovu pola. Rodna neravnopravnost znači nejednaku raspodjelu moći, resursa i vrijednosti između žena i muškaraca i predstavlja strukturni uzrok nasilja prema ženama. Rodni stereotipi otežavaju prijavljivanje nasilja, umanjuju odgovornost počinitelaca i stvaraju klimu tolerancije. U digitalnom prostoru, ovi stereotipi se ne samo reprodukuju, već ih dodatno pojačavaju algoritmi koji promovišu mizogin i seksistički sadržaj.¹⁰

Intersekcionalnost: žene su izložene višestrukim i preklapajućim oblicima diskriminacije, na osnovu etničke pripadnosti, klase, uzrasta, invaliditeta, seksualne orijentacije i rodnog identiteta. GREVIO GR br. 1 posebno naglašava da tehnološki posredovano nasilje (TPN) može biti naročito intenzivno za žene izložene ukrštenim oblicima diskriminacije.¹¹

U svih šest zemalja analiza je pokazala da je nasilje prema ženama povezano sa istorijski nejednakim odnosima moći između žena i muškaraca. Rod, za razliku od biološkog pola, označava društveno konstruisane uloge, očekivanja, norme i odnose moći. Ti odnosi se reprodukuju kroz porodicu, obrazovanje, medije, institucije, javni govor i digitalne platforme. Zbog toga tehnološki posredovano nasilje ne treba posmatrati kao izdvojen „internet problem“ nego kao digitalno produženje istih obrazaca kontrole, ponižavanja, seksualizacije i isključivanja žena iz javnog i privatnog života.

Podaci pokazuju da u svih šest zemalja rodni stereotipi igraju centralnu ulogu u normalizaciji nasilja i otežavanju prijavljivanja. U Srbiji rodni stereotipi otežavaju prijavljivanje nasilja, umanjuju odgovornost počinitelaca i stvaraju klimu tolerancije, a u digitalnom prostoru isti stereotipi se pojačavaju algoritmima i sadržajem koji normalizuje mizoginiju i seksualizovano nasilje; u

9 Feministička teorija i međunarodni dokumenti opredjeljuju se za "nasilje prema ženama" iz nekoliko razloga koji su međusobno povezani. Prvo, „nasilje prema ženama“ bolje prenosi ideju da je nasilje rodno određeno, da se ne dešava ženama kao biološkim bićima, nego ženama kao društvenoj kategoriji izloženoj specifičnim oblicima dominacije i kontrole. Ovo je suštinska razlika: nasilje nad ženama može biti nesrećna slučajnost ili pojava bez vidljivog uzroka, dok je nasilje prema ženama uvijek manifestacija nejednakih odnosa moći između žena i muškaraca, kako to definiše Istanbulska konvencija u čl. 3(a). Drugo, „nasilje prema ženama“ semantički otvara prostor za subjektivnost žrtve, žena nije samo pasivni objekat nasilja nego osoba prema kojoj se neko aktivno i namjerno odnosi na određeni nasilni način. U feminističkim pristupima koji naglašavaju agenciju preživjelih, a ne njihovu viktimizaciju, ovo ima praktičan značaj za rad sa ženama koje su doživjele nasilje. Treće, formulacija „prema“ lakše se proširuje na kontekstualne i sistemske oblike nasilja koji nisu samo fizički, institucionalno nasilje, ekonomsko nasilje, simboličko nasilje, jer ovi oblici nemaju uvijek jasno vidljivog počinioca koji čini nešto nad žrtvom, ali svakako postoji sistemska usmjerenost prema ženama kao grupi. Aktivistički pokret je, međutim, u ovom pitanju podijeljen u svakodnevnom govoru. Mnoge aktivistkinje, a naročito starije generacije, nastavljaju da koriste „nasilje nad ženama“ kao formulaciju koja je razumljivija široj javnosti i koja nosi decenijama izgrađeno značenje u popularnom diskursu. Treća struja u feminističkoj teoriji, naročito ona pod uticajem intersekcionalne analize, upozorava da obje formulacije mogu biti problematične ako se ženama pristupa kao homogenoj grupi. „Nasilje prema ženama“ kao opšta kategorija može zamagliti razlike u iskustvima Romkinja, žena sa invaliditetom, lezbejki i transrodnih žena, koje doživljavaju nasilje u ukrštanju roda sa drugim oblicima diskriminacije. Iz te perspektive nije dovoljno ni „nad“ ni „prema“, potrebno je i „prema ženama i djevojčicama u svojoj njihovoj raznolikosti“, što je formulacija koja se sve više pojavljuje u UN dokumentima poslije 2015. godine. Formulacija „nasilje nad ženama“ pojavljuje se u citatima starijih dokumenata ili zakona, što je terminološka razlika bez vrijednosnog suda jer i jedna i druga imaju legitimnu upotrebu u različitim kontekstima.

10 Istanbulska konvencija, 2011; Milivojević, Anđela. 2024. Rodno zasnovano digitalno nasilje u Srbiji: pregled trendova. Beograd: SHARE Fondacija.

11 GREVIO, *General Recommendation No. 1 on the digital dimension of violence against women*, Council of Europe, Strasbourg, 2021, usvojena 20. oktobra 2021.

Sjevernoj Makedoniji rodni stereotipi opravdavaju mušku kontrolu nad ženama i nasilje predstavljaju kao „privatnu stvar” a istraživanja ukazuju na to da se onlajn prijetnje, omalovažavanje i seksualizovani napadi često nastavljaju i nakon prekida partnerskog odnosa; društvo na Kosovu* njeguje patrijarhalne norme, koncept „časti porodice”, uz dokumentovane prakse „pomirenja” koje prednost daju jedinstvu porodice nad bezbjednošću žrtve, ekonomska zavisnost i strah od stigme utiču na neprijavljivanje nasilja a žene iz manjinskih zajednica dodatno se suočavaju sa jezičkim barijerama i ograničenim pristupom uslugama; u Albaniji je prisutna kultura okrivljavanja žrtve, stigma i zavisnost od lokalnih kapaciteta utiču na to da žene ne dobijaju ujednačenu zaštitu, dok je tehnološki posredovano nasilje tijesno povezano sa nasiljem u partnerskim odnosima, ucjenama intimnim sadržajem i napadima na ugled žrtve; u Bosni i Hercegovini: društvo je i dalje obilježeno dubokim patrijarhalnim normama, ekonomskom zavisnošću žena i institucionalnom fragmentacijom, dok slučaj prenošenja femicida uživo na instagramu iz Gradačca pokazuje kako onlajn prostor može postati dio eskalacije nasilja i javne viktimizacije; istovremeno u Crnoj Gori, kao malom i snažno umreženom društvu, onlajn napadi lako prelaze u profesionalnu i privatnu stigmatizaciju, monitoring organizacija civilnog društva pokazuje da su političarke, novinarke i aktivistkinje izložene mizoginom govoru mržnje, seksualizovanom vrijeđanju, koordinisanim kampanjama i pritisku da se povuku iz javnog prostora.

BIRN-ova regionalna analiza sadržaja¹² na TikTok platformi u osam balkanskih zemalja dokumentovala je prisustvo mizoginog i nasilnog sadržaja koji normalizuje rodno zasnovano nasilje. Ovaj nalaz je važan za kurikulum jer pokazuje da platforme nisu neutralan prostor: način distribucije sadržaja, algoritamsko promovisanje i spor odgovor na prijave mogu dodatno pojačati štetu.

A.2. Rasprostranjenost nasilja prema ženama: komparativni pregled šest zemalja

Istraživanja učestalosti nasilja/prevalence, iako metodološki neuporediva, pokazuju zajednički obrazac visoke rasprostranjenosti nasilja u cijelom regionu.

U Bosni i Hercegovini, studija iz 2013. godine utvrdila je da je svaka druga žena doživjela neki oblik nasilja nakon navršenih 15 godina.¹³ OEBS istraživanje iz 2019. pokazuje da je 48% žena tokom života doživjelo neki oblik nasilja, a 19% tokom posljednje godine.¹⁴ TPN je u BiH došao u širi fokus nakon pandemije COVID-19, ali sveobuhvatni nacionalni podaci o prevalenciji i dalje ne postoje.

¹² Dostupno na: <https://balkaninsight.com/2024/03/06/tiktok-used-across-balkans-to-slutshame-women-and-girls/bi/>.

¹³ Dostupno na: <https://secons.net/publikacija/rasprostranjenost-i-karakteristike-nasilja-nad-zenama-u-bosni-i-hercegovini/>.

¹⁴ Dostupno na: <https://www.osce.org/secretariat/423470>.

U Albaniji, nacionalno istraživanje iz 2018. (uzorak 3.443 žene) bilježi da je 52,9% žena doživjelo najmanje jedan oblik nasilja tokom života, 47% partnersko nasilje, 18,1% seksualno uznemiravanje i 12,6% proganjanje.¹⁵ Prema podacima UN Women za 2025. godinu, 41% žena starijih od 18 godina iskusi je najmanje jedan oblik TPN-a, a najizloženije su mlade žene uzrasta 18–24 godine.¹⁶

U Sjevernoj Makedoniji, 45% žena doživjelo je partnersko nasilje nakon navršene 15. godine; od toga, 45% je bilo zlostavljano i putem tehnologije, a 48% prijavljuje da se zlostavljanje nastavilo nakon prekida veze, uz to, 58% djevojčica i mladih žena navodi izloženost rodno zasnovanom nasilju u digitalnom prostoru, a 47% njih susrelo se s prijetnjama fizičkim ili seksualnim nasiljem.¹⁷

U Crnoj Gori, svaka peta žena doživjela je neki oblik nasilja (OEBS, 2025)¹⁸, dok Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti 2025–2029 navodi da rodno zasnovano nasilje pogađa jednu od četiri žene.¹⁹ Crna Gora je jedina zemlja u regionu bez kvantifikovane nacionalne stope TPN-a, pa se oslanja na kvalitativni monitoring CeMI i Građanske alijanse.

Na Kosovu* žene čine 80–85% žrtava nasilja, počinioci su muškarci u više od 90% slučajeva; 43,3% žena iskusi je TPN, a 40% mladih žena navodi onlajn uznemiravanje.²⁰ Anketa o nasilju prema ženama u Srbiji, sprovedena 2018. godine (OEBS 2018)²¹, pokazala je visoku učestalost različitih oblika nasilja: 62% žena je doživjelo neki oblik rodno zasnovanog nasilja nakon svoje 15. godine, 42% seksualno uznemiravanje, 22% fizičko i/ili seksualno nasilje u partnerskom odnosu ili van njega, a 11% žena proganjanje. Kada je u pitanju partnersko nasilje, podaci su pokazali da je 45% anketiranih žena koje su bile u partnerskom odnosu iskusi nasilje od partnera nakon svoje 15. godine, 44% njih psihičko, 17% fizičko i 5% seksualno partnersko nasilje. Nasilje je prouzrokovalo fizičku patnju žena u najmanje 46% slučajeva, a psihičku patnju u najmanje 69% slučajeva. Žene čiji su partneri zavisni od alkohola bile su mnogo češće izložene nasilju, što se odrazilo na njihovo mentalno zdravlje.²² Proganjanju je bila izložena svaka deseta žena, što je niža stopa nego u susjednim zemljama, uglavnom ili mahom zbog metodoloških razlika.²³

15 Dostupno na: <https://eca.unwomen.org/en/news/stories/2019/05/new-survey-reveals-violence-against-women-occurs-widely-in-albania>.

16 Dostupno na: <https://unstats.un.org/sdgs/gender-snapshot/2025/GenderSnapshot2025.pdf>.

17 Dostupno na: <https://www.osce.org/secretariat/419264>.

18 Dostupno na: <https://montenegro.osce.org/sites/default/files/f/documents/e/f/602429.pdf>.

19 Dostupno na: <https://wapi.gov.me/download/4f708a54-eb1d-4c81-9641-8c7abc34abac?version=1.0>.

20 Dostupno na: https://legalpoliticalstudies.org/wp-content/uploads/2026/03/Gender-based-violence_ENG_02.pdf.

21 Dostupno na: <https://www.osce.org/sr/node/419750>.

22 Dostanic, N., Djikanovic, B., Jovanovic, M. et al. (2021) The Association Between Family Violence, Depression and Anxiety Among Women Whose Partners Have Been Treated for Alcohol Dependence. *Journal of Family Violence*.

23 Dostupno na: <https://www.osce.org/sr/node/419750>.

Novija istraživanja pokazuju širu sliku: prema ATINA (2025, n=1.002), svaka četvrta osoba u Srbiji bila je žrtva digitalnog nasilja (43% žena mlađih od 30 godina)²⁴ dok je istraživanje „Ispred ekrana“ (ATINA, 2022) utvrdilo da je 53,2% djevojaka uzrasta 18–19 godina preživjelo digitalno nasilje ili poznaje vršnjakinju koja ga je preživjela. Svaka četvrta osoba u Srbiji imala je iskustvo digitalnog nasilja, a čak 30% žena navodi da je bila izložena nekom od njegovih oblika. Ipak, samo tri odsto žrtava obraća se institucijama. Ovi podaci jasno pokazuju da digitalno nasilje prema ženama nije izuzetak, nego uspostavljen obrazac.

Zajednički nalaz za svih šest zemalja jeste da TPN nije izolovan fenomen, već nastavak i pojačanje postojećih obrazaca partnerskog i porodičnog nasilja, što potvrđuje i nalaz UN Women da onlajn zloupotreba može eskalirati u oflajn nasilje.²⁵ Najteži ishod ovog nasilja je femicid: u Srbiji je ubijeno 406 žena od 2011. do 2023. godine (28 femicida u 2023);²⁶ u Bosni i Hercegovini 35 žena u periodu 2023–2024, uz prosjek od pet ubistava godišnje samo na području Republike Srpske (2014–2024); u Albaniji Ombudsman bilježi 32 ubijene žene i djevojčice u periodu 2021–2023, od čega 24 slučaja ispunjavaju kriterijume femicida;²⁷ u Crnoj Gori je 27 žena ubijeno u poslednjih deset godina, uz pet femicida samo u 2025; na Kosovu* se procjenjuje 3 do 5 femicida godišnje, Sjeverna Makedonija spada među zemlje s najvišom stopom ubistava žena u Evropi u odnosu na broj žena. Zbog nedostatka pravnog okvira, ne zna se koliko je među njima žrtava femicida. Između 2021. i 2025. godine ubijeno je 26 žena. Od 2023. do novembra 2025. godine ubijeno je 18 žena i dvije djevojčice.²⁸

A.3. Specijalizovane usluge podrške: komparativni pregled kapaciteta

Kapaciteti specijalizovanih usluga podrške ženama koje su preživjele nasilje značajno variraju među zemljama ovog regiona.

Bosna i Hercegovina ima osam sigurnih kuća (179 kreveta: 126 u FBiH, ostatak u RS) i dvije SOS linije (1265 FBiH, 1264 RS),²⁹ ali ne dostiže standard Savjeta Evrope od jednog porodičnog mjesta na 10.000 stanovnika,³⁰ niti ima specijalizovane usluge za žrtve seksualnog nasilja.³¹ Usluge se pružaju preživjelima svih oblika nasilja, pa i TPN.

24 Dostupno na: <http://www.atina.org.rs/sites/default/files/Ne%20lajku%20nasilje.pdf>.

25 Dostupno na: https://serbia.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/ispred_ekrana_sa_koricom_1.pdf.

26 Dostupno na: <https://www.unwomen.org/en/news-stories/feature-story/2025/11/digital-violence-is-real-violence-one-activists-fight-for-safety-and-human-rights>.

27 Dostupno na: <https://www.womenngo.org.rs/femicid-memorijal>.

28 Dostupno na: <https://citizens.al/bs/2024/12/10/raporti-32-gra-u-vrane-tre-vitet-e-fundit-ne-shqipjeri/>.

29 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama u FBiH (Sl. novine FBiH 19/2025), čl. 71.

30 Standard Vijeća Evrope o broju mjesta u sigurnim kućama - jedno porodično mjesto na 10.000 stanovnika.

31 Program podrške žrtvama u sigurnim kućama u BiH - opis usluga.

Crna Gora ima šest licenciranih prihvatilišta (77 mjesta) i jednu nacionalnu SOS liniju (vodi je SOS telefon Nikšić, oko 2.300–2.400 poziva godišnje, a usluge se pružaju ženama sa iskustvom svih oblika nasilja, koje uključuje i TPN), a specijalizovana podrška najvećim dijelom zavisi od projektnog finansiranja organizacija civilnog društva.³²

Na Kosovu* skloništa postoje, ali zavise od nestabilnog finansiranja i nemaju dovoljno kapaciteta za dugoročnu rehabilitaciju; centri za socijalni rad suočavaju se sa nedostatkom resursa i specijalizovane obuke.³³ Na Kosovu postoji razvijena mreža ženskih organizacija koje pružaju specijalizovane usluge ženama i djevojčicama koje su preživjele rodno zasnovano nasilje. Većina ovih organizacija okupljena je u okviru Kosovo Women's Network (KWN), koja predstavlja ključnu platformu za koordinaciju, zagovaranje i unapređenje kvaliteta usluga podrške žrtvama nasilja.

U Sjevernoj Makedoniji su dostupne specijalizovane usluge za žene žrtve rodno zasnovanog i porodičnog nasilja, uključujući i Nacionalnu besplatnu mobilnu SOS liniju pri Savezu – Nacionalnom savjetu za rodnu ravnopravnost. Prema posljednjim javno dostupnim revizorskim podacima, u državi je uspostavljeno 10 sigurnih kuća i 4 krizna centra za kratkoročni smještaj, kojima upravljaju centri za socijalni rad i organizacije civilnog društva. Ukupan evidentirani kapacitet iznosi 67 ležajeva, od čega 48 u državnom sistemu i 19 u sektoru nevladinih organizacija.³⁴

Albanija je proširila koordinisane referalne mehanizme (CRM) na svih 61 opštinu i besplatnu pravnu pomoć (EFLAS: 17.850 korisnika, od čega 9.785 žena i djevojčica),³⁵ ali GREVIO upozorava da je pristup specijalizovanim uslugama često uslovljen krivičnom prijavom.³⁶ U Albaniji postoji razvijena mreža ženskih organizacija koje pružaju specijalizovane usluge ženama i djevojčicama koje su preživjele rodno zasnovano nasilje, koje uključuje i TPN. Najveći broj organizacija okupljeno je u Albanian Women's Empowerment Network (AWEN), koja predstavlja ključnu platformu za saradnju, zagovaranje i unapređenje kvaliteta usluga podrške žrtvama nasilja.

U Srbiji postoji 13 operativnih prihvatilišta, od kojih je samo sedam licencirano. Prema istraživanju iz 2023. godine, na teritoriji Srbije bilo je dostupno ukupno 190 ležajeva, što je oko 74% manje od preporučenog minimuma prema standardu SE. Najmanje devet upravnih okruga nema sigurnu kuću, što žene iz udaljenih ili ruralnih sredina stavlja u posebno nepovoljan položaj. Više od 25 ženskih organizacija, organizovanih u dvije mreže, Mreža

32 Dostupno na: <https://sosnk.org/>.

33 OSCE. Report on Shelters for Victims of Domestic Violence in Kosovo. https://omik.osce.org/sites/default/files/Report%20on%20Shelters%20for%20victims%20of%20domestic%20violence%20in%20Kosovo_eng.pdf.

34 GREVIO 2025 (GREVIO(2025)3).

35 United Nations in Albania. End Violence Against Women in Albania (EVAW) – Joint Programme, ažurirano 2024–2025.

36 Dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/-/grevio-publishes-its-first-thematic-report-on-albania>.

SOS Vojvodina i Mreža Žene protiv nasilja,³⁷ pruža usluge SOS telefona za žene žrtve nasilja. Usluge se pružaju preživjelima svih oblika nasilja, pa i TPN.

Centri za žrtve seksualnog nasilja postoje pri 4 opšte bolnice u Kikindi, Zrenjaninu, Vrbasu i Sremskoj Mitrovici, kao i pri Klinici za ginekologiju i akušerstvo pri Univerzitetском kliničkom centru Vojvodine u Novom Sadu.³⁸

A.4. Intersekcionalnost i grupe sa dodatnim barijerama

Nasilje ne pogađa sve žene na isti način. Tehnološki posredovano nasilje posebno pogađa žene koje su već izložene ukrštenim oblicima diskriminacije jer uvećava postojeće prepreke iz fizičkog prostora i dodaje nove, specifične za digitalno okruženje. U svim zemljama posebno su izložene žene koje žive u siromaštvu, žene iz ruralnih sredina, Romkinje, žene sa invaliditetom, žene iz manjinskih zajednica, djevojčice i mlade žene, starije žene, žene drugačije seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, migrantkinje, žene bez pristupa sopstvenim uređajima ili internetu, kao i žene koje su javno aktivne, novinarkе, političarke, braniteljke ljudskih prava, aktivistkinje i predstavnice organizacija civilnog društva. Za žene iz manjinskih zajednica, Romkinje i žene sa invaliditetom, nedostatak pristupa internetu, digitalnoj pismenosti ili uređajima znači da mehanizmi zaštite, prijavljivanja putem platformi, dokumentovanje dokaza ili korišćenje digitalnih alata, ostaju nedostupni upravo onima kojima su najpotrebniji. Ekonomska zavisnost, karakteristična za žene iz ruralnih sredina i žene koje nisu zaposlene, iskorišćava se kao poluga digitalne kontrole: počinilac može nadzirati finansijske naloge, blokirati pristup bankarskim aplikacijama ili pratiti lokaciju putem zajedničkih uređaja, što uklanja mogućnost diskretnog traženja pomoći.

TPN nasilje istovremeno briše granice između privatnog i javnog prostora na način na koji to fizičko nasilje ne može. Za žene u malim, čvrsto povezanim zajednicama, što je slučaj u svih šest zemalja regiona, jedan objavljeni snimak, lažni profil ili kampanja sramoćenja može za nekoliko sati stići do porodice, poslodavca, susjeda ili škole i djece. Za mlade žene i djevojčice, koje su digitalno aktivnije ali manje opremljene da prepoznaju obrasce manipulacije i kontrole, ova vidljivost postaje instrument trajne psihološke štete koja se proteže daleko izvan perioda trajanja nasilnog odnosa. Cilj koordinisanih digitalnih napada na novinarkе, aktivistkinje i žene u javnom životu nije samo nanošenje individualne štete nego isključivanje žena iz javnog prostora u cjelini, čime se nanosi šteta i demokratiji i slobodi govora, a ne samo konkretnoj ženi.

37 Dostupno na: <https://rm.coe.int/first-thematic-evaluation-report-building-trust-by-delivering-support-/4880289a48>.

38 Dostupno na: <https://www.cpz.rs/service/centar-za-zrtve-seksualnog-nasilja/>.

Konačno, institucionalni sistem zaštite koji funkcioniše loše i za prosječnu žrtvu TPN-a, za žene sa višestrukim ranjivostima funkcioniše još lošije ili ne funkcioniše uopšte. Policijski službenik koji ne razumije digitalne dokaze još manje razumije iskustvo Romkinje bez dokumenata ili žene sa invaliditetom kojoj je nasilnik jedina osoba koja joj pruža fizičku pomoć.

U Srbiji istraživanja i monitoring organizacija civilnog društva ukazuju na to da djevojke i mlade žene imaju povećan rizik od seksualizovanog onlajn komentarisanja, ucjena i dijeljenja intimnih sadržaja. Žene u postupcima starateljstva mogu doživjeti da institucije umanje nasilje, naročito kada se digitalna kontrola prikazuje kao „porodični konflikt”.³⁹ U Sjevernoj Makedoniji ranjivost je naročito izražena kod djevojčica i mladih žena uzrasta 14–16 godina, kao i kod žena koje su već u partnerskom nasilju, jer se digitalna kontrola i zlostavljanje često nastavljaju nakon prekida veze.⁴⁰ Žene iz manjinskih zajednica na Kosovu* često imaju ograničen pristup informacijama i uslugama na maternjem jeziku, što povećava zavisnost od porodice i otežava prijavljivanje.⁴¹ Ekonomska zavisnost dodatno smanjuje mogućnost izlaska iz nasilnog odnosa. Romkinje, žene sa invaliditetom, žene iz ruralnih sredina i mlade žene u Albaniji suočavaju se sa višestrukim barijerama: stigmom, ekonomskom zavisnošću, nedovoljnom dostupnošću specijalizovanih usluga i slabom podrškom za prikupljanje digitalnih dokaza.⁴² U Bosni i Hercegovini žene u manjim sredinama i ekonomski zavisne žene često ostaju u nasilnom odnosu zbog straha za djecu, stigme i nepovjerenja u institucije.⁴³ Fragmentiran sistem dodatno otežava pristup jednakoj zaštiti, dok u Crnoj Gori male zajednice pojačavaju posljedice onlajn nasilja jer se digitalna sramota brzo prenosi u porodični, profesionalni i lokalni prostor. Mlade žene, žene iz ruralnih sredina i žene koje javno govore izložene su većem riziku od javne stigmatizacije.⁴⁴

A.5. TPN i kontinuum rodno zasnovanog nasilja

Uprkos ovim razlikama, zajednički nalaz svih šest nacionalnih analitičkih dokumenata jeste da TPN nije odvojen problem od „klasičnog” nasilja. Feministička teorija ovaj odnos opisuje pojmom kontinuuma nasilja,⁴⁵ dok Istanbulska konvencija nasilje prema ženama razumije kao strukturni oblik rodno zasnovanog nasilja i diskriminacije, zasnovan na nejednakim odnosima moći između žena i muškaraca.

39 Dostupno na: <http://www.atina.org.rs/sr/odgovor-na-sve-u%C4%8Destalije-digitalno-nasilje-nad-%C5%BEenama-i-devoj%C4%8Dica-ma>.

40 Dostupno na: https://www.balkanicaucaso.org/bchs/cp_article/makedonija-nasilje-kod-kuce/.

41 Dostupno na: https://acdc-kosovo.org/publikacije/pub_1744778448.pdf.

42 Dostupno na: https://www.diiproject.net/fileadmin/albania_policy_brief_eng_new.pdf.

43 Dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/svaka-druga-zena-u-bih-bila-je-izlozena-nekoj-vrsti-nasilja/171202026>.

44 Dostupno na: <https://cemi.org.me/me/post/informativni-vodic-za-zastitu-od-digitalnog-rodno-zasnovanog-nasilja-931>.

45 Kelly, L. (1988). *Surviving Sexual Violence*. Cambridge: Polity Press; Council of Europe. (2011). *Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*, paras. 25, 43–44.

TPN je digitalna dimenzija tog kontinuuma: digitalna kontrola, praćenje lokacije, nadzor poruka, prijetnje objavljivanjem intimnih sadržaja, lažni profili i koordinisano uznemiravanje dio su istog obrasca prisile koji se pojavljuje u partnerskom, porodičnom i javnom prostoru. Ovo potvrđuju konkretni podaci iz različitih zemalja: u Sjevernoj Makedoniji 45% žena koje su doživjele partnersko nasilje istovremeno je bilo izloženo zlostavljanju putem tehnologije, a 48% prijavljuje da se zlostavljanje nastavilo i nakon prekida veze⁴⁶; u Bosni i Hercegovini studije UN, SE i drugih međunarodnih organizacija dokumentuju da se prijetnje putem poruka i objavljivanje privatnih podataka redovno nadovezuju na postojeće partnersko ili porodično nasilje;⁴⁷ u Albaniji i Crnoj Gori nacionalni dokumenti opisuju TPN kao usko vezan za oflajn kontrolu i ucjenu, pri čemu su oblici proganjanja i nadzora u Crnoj Gori prethodili teškim oblicima fizičkog nasilja⁴⁸. U Srbiji⁴⁹ i na Kosovu⁵⁰ digitalno nasilje se u institucionalnoj praksi još uvijek često tretira kao izolovan incident, što je jedan od ključnih sistemskih problema koji ovaj kurikulum nastoji da prevaziđe.

Ključni problem nije tehnički, nego rodni. Kada institucije TPN tretiraju kao pitanje sajber bezbjednosti ili krivičnog prava umjesto kao oblik rodno zasnovanog nasilja, gube iz vida tri stvari istovremeno: obrazac kontrole koji prethodi ili prati fizičko nasilje; nesrazmjeran uticaj na žene i djevojčice koji nije slučajna nego strukturalna; i činjenicu da digitalni alati nisu uzrok nasilja već sredstvo kojim se nasilje vrši, pojačava i produžava. Posljedica je uvijek ista, institucionalni odgovor ostaje rascjepkan i nepotpun, žrtva mora iznova da dokazuje veze između digitalnih i fizičkih oblika nasilja kojima je izložena a počinitelj ostaje nevidljiv sve dok se nasilje ne zaoštiri u oblik koji sistem prepoznaje.

46 Dostupno na: <https://eskup.kpu.edu.rs/dar/article/view/692>.

47 Dostupno na: <https://atlantskainicijativa.org/wp-content/uploads/Ponovno-citanje-i-analiza-presuda-nasilja-u-porodici-u-Bosni-i-Hercegovini-primjer-2.pdf>.

48 Dostupno na: https://media.cgo-cce.org/2014/12/cgo-cce-sos-berane_informator.pdf.

49 Dostupno na: <https://www.unicef.org/serbia/publikacije/digitalno-nasilje-u-srbiji>.

50 Dostupno na: <https://kossev.info/najnovije-vesti-digitalno-nasilje-izlozenost-nasilniku-bez-predaha>.

B. NORMATIVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR – MEĐUNARODNA DIMENZIJA

B.1 Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Opšta preporuka GREVIO broj 1, CEDAW i Direktiva Evropske unije 2024/1385

Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici,⁵¹ poznata kao Istanbulska konvencija, predstavlja najobuhvatniji regionalni međunarodni instrument za zaštitu žena od nasilja. Konvencija se zasniva na četiri stuba: prevencija, zaštita i podrška, krivično gonjenje i integrisane politike. Države koje su je ratifikovale dužne su da donesu/izmjene zakone, obezbjede usluge, institucionalne procedure, obuke i sistem prikupljanja podataka koji omogućavaju stvarnu a ne samo formalnu zaštitu. GREVIO, Grupa eksperata Savjeta Evrope za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, prati primjenu Istanbulske konvencije. Opšta preporuka GREVIO broj 1⁵² iz 2021. godine posebno se bavi digitalnom dimenzijom nasilja nad ženama. Od država se traži da prepoznaju digitalnu dimenziju nasilja kao dio rodno zasnovanog nasilja, da kriminalizuju relevantne oblike nasilja, obezbjede hitne i djelotvorne mjere zaštite u digitalnom prostoru, razviju protokole za digitalne dokaze, obuče policiju, tužilaštvo, sudove, centre za socijalni rad i zdravstvene službe, sarađuju sa digitalnim platformama i obezbjede pristup podršci bez uslovljavanja krivičnom prijavom.

51 Dostupno na: <https://www.potpisujem.org/cg/Konvencija-CG.pdf>.

52 GREVIO, *General Recommendation No. 1 on the digital dimension of violence against women*, Council of Europe, Strasbourg, 2021, usvojena 20. oktobra 2021.

Srbija (2013), Sjeverna Makedonija (2018), Albanija (2013), Bosna i Hercegovina (2013) i Crna Gora (2013) ratifikovale su Istanbulsku konvenciju. Kosovo* je 2020. godine Istanbulsku konvenciju neposredno ugradilo u svoj Ustav, što predstavlja jedinstven korak u regionu. U svim nacionalnim analizama, međutim, ističe se jaz između formalne usklađenosti i stvarne primjene: zaštitne mjere se ne primjenjuju ujednačeno, specijalizovane usluge nisu dovoljno finansirane a tehnološki posredovano nasilje nije sistemski prepoznato.

*Konvencija Ujedinjenih nacija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, poznata kao CEDAW,*⁵³ i preporuke Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena dodatno obavezuju države da sprečavaju diskriminaciju i rodno zasnovano nasilje, uključujući i digitalne oblike. U zaključnim zapažanjima za zemlje Zapadnog Balkana CEDAW Komitet ukazuje na povezane nedostatke u oblasti prikupljanja razvrstanih podataka, dostupnosti specijalizovanih usluga podrške i djelotvornosti zaštitnih mjera, dok Opšta preporuka br. 35 daje opšti standard za prepoznavanje rodno zasnovanog nasilja u tehnološki posredovanim i digitalnim okruženjima.⁵⁴

*Direktiva (EU) 2024/1385 o suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici,*⁵⁵ usvojena u aprilu 2024. godine, obavezuje države članice Evropske unije da kriminalizuju neovlašćeno dijeljenje seksualnih sadržaja (član 5), sajber-proganjanje (član 8) i sajber-uznemiravanje (član 9). Iako Srbija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Sjeverna Makedonija, Albanija i Kosovo* nisu članice Evropske unije, sve su podstaknute da se usklade sa standardima Direktive u procesu evropskih integracija, budući da su zvanično zemlje kandidatkinje za članstvo u Evropskoj uniji (osim Kosova koje je potencijalni kandidat). U Bosni i Hercegovini TPN je, prije svega, izričito normirano kroz krivične zakone FBiH, RS i BD BiH, te u manjem obimu u Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama u FBiH. Krivičnopravna zaštita je najznačajniji oblik zaštite od nasilja prema ženama i rodno zasnovanog nasilja unutar BiH, (te je u značajnoj mjeri, iako ne u potpunosti, usklađena na različitim nivoima odgovora krivičnog pravnog sistema i to posebno na nivou FBiH, RS i BD BiH).⁵⁶ Crna Gora je krajem 2023. godine uvela krivična djela koja djelimično odgovaraju Direktivi. Srbija, nasuprot tome, ostaje gotovo jedina država regiona bez posebnog krivičnog djela za ove oblike nasilja, uprkos obavezi usklađivanja kao kandidat za članstvo u Evropskoj uniji.

53 Dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>.

54 CEDAW Committee, *General recommendation No. 35 on gender-based violence against women, updating general recommendation No. 19*, CEDAW/C/GC/35, 26 July 2017, paras. 20, 34(b); CEDAW Committee, *Concluding observations on the fifth periodic report of Albania*, CEDAW/C/ALB/CO/5, 14 November 2023, paras. 23–24; CEDAW Committee, *Concluding observations on the sixth periodic report of Bosnia and Herzegovina*, CEDAW/C/BIH/CO/6, 12 November 2019, paras. 23–26; CEDAW Committee, *Concluding observations on the third periodic report of Montenegro*, CEDAW/C/MNE/CO/3, 6 June 2024, paras. 25–26, 49–50; CEDAW Committee, *Concluding observations on the sixth periodic report of the former Yugoslav Republic of Macedonia*, CEDAW/C/MKD/CO/6, 14 November 2018, paras. 22(d), 23–24; CEDAW Committee, *Concluding observations on the fourth periodic report of Serbia*, CEDAW/C/SRB/CO/4, 14 March 2019, paras. 23–24.

55 Dostupno na: <https://ius.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2025/02/DIREKTIVA-EU-2024-1385-EVROPSKOG-PARLAMENTA-I-SAVETA.pdf>.

56 Krivični zakon FBiH – relevantne odredbe: čl. 166a (femicid), čl. 171, 172, 173 (rodno zasnovano nasilje), čl. 179a (uhodjenje), čl. 181b (psihičko nasilje), čl. 188, 189, 189a (zloupotreba snimaka), čl. 203, 203a, 208, čl. 397.

Presuda *Buturugă protiv Rumunije* (Evropski sud za ljudska prava, 2021), prvi je eksplicitni sudski presedan o tehnološki posredovanom nasilju u okviru Evropske konvencije o ljudskim pravima i utvrđuje da je Rumunija prekršila članove 3 i 8 Konvencije propustom da istraži sajber-proganjanje koje je prethodilo fizičkom nasilju. Ovaj presedan je direktno primjenjiv u svih šest država regiona, budući da su sve potpisnice Konvencije (Kosovo* putem ustavne inkorporacije) i podupire argumente za kriminalizaciju stal-kerware-a i digitalne kontrole kao oblika nasilja, a ne samo pitanja privatnosti. Ovo je posebno relevantno za Srbiju i Bosnu i Hercegovinu, gdje nacionalni dokumenti eksplicitno preporučuju njegovo korišćenje u zagovaranju za izmjene zakonodavstva.⁵⁷

C. NORMATIVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR - NACIONALNA DIMENZIJA

C.1. Zakoni, institucije i jaz između prava i prakse

Prije nego što se pristupi detaljnom pregledu svake od šest država, korisno je sumirati zajedničke obrasce koji su prisutni u regionu, kada je riječ o tehnološki posredovanom nasilju.

Prvo, nijedna od šest država još ne prepoznaje potpuno opasnosti tehnološki posredovanog nasilja, ne izdvaja ih kao posebnu kategoriju/glavu krivičnih djela u zakonima i kao ozbiljan društveni problem u javnim politikama za unapređenje zaštite bezbjednosti i prava građana. Posebna ranjivost žena i djevojčica pred rizicima TPN je nevidljiva.

Drugo, Krivični zakon FBiH sada ima član 166a „Teško ubistvo ženske osobe“, koji propisuje da će se onaj ko učini rodno zasnovano ubistvo ženske osobe kazniti zatvorom od 10 godina ili dugotrajnim zatvorom. Zakon dodatno navodi okolnosti koje ukazuju na rodno zasnovano nasilje, uključujući ranije zlostavljanje, odnos podređenosti/zavisnosti, seksualno nasilje ili odnose koji žene stavljaju u neravno prava položaj. Krivičnopravna zaštita od neovlašćene izrade, izmjene i dijeljenja intimnog, odnosno spolno eksplicitnog sadržaja u Bosni i Hercegovini nije ujednačena na svim nivoima krivičnog zakonodavstva. Krivični zakon FBiH, Krivični zakonik Republike Srpske i Krivični zakon Brčko distrikta BiH sadrže posebna krivična djela koja obuhvataju neovlašćeno činjenje dostupnim intimnih/spolno eksplicitnih snimaka trećim licima, kao i izradu nove ili preinačenje postojeće snimke/fotografije i njenu upotrebu kao prave, što je relevantno za tzv. deepfake

sadržaje. Nasuprot tome, Krivični zakon BiH na državnom nivou ne sadrži posebno opšte krivično djelo ove vrste, već samo pojedine srodne inkriminacije ograničenog dometa, koje ne obuhvataju sistematski neovlašćeno dijeljenje intimnog sadržaja i digitalno manipuliranih seksualizovanih sadržaja. Sjeverna Makedonija je 2023. godine uvela kvalifikovani oblik ubistva koji obuhvata lišenje života žene ili djevojčice u kontekstu rodno zasnovanog nasilja.

Treće, Srbija ostaje jedina država bez ijednog posebnog krivičnog djela za dijeljenje intimnih sadržaja bez saglasnosti, dok Crna Gora i Sjeverna Makedonija imaju djelimična rješenja (usvojena 2023. godine) koja ne obuhvataju dipfejk sadržaj.

Četvrto, pravna neujednačenost je posebno izražena u Bosni i Hercegovini, gdje četiri nivoa zakonodavstva (državni, Federacija BiH, Republika Srpska, Brčko distrikt BiH) primjenjuju različite standarde unutar iste države.

Peto, samo je Kosovo* Istanbulsku konvenciju ugradilo neposredno u Ustav, dok ostalih pet država Konvenciju primjenjuje putem redovne ratifikacije.

Slijedi detaljan pregled nacionalnog zakonodavstva svake od šest država, organizovan kao referentni materijal za učesnike obuke koji rade u konkretnoj državi ili žele uporediti specifična pravna rešenja.

Srbija: pravni okvir za zaštitu od tehnološki posredovanog nasilja

Srbija ima relativno razvijen normativni okvir za zaštitu žena od nasilja. Između formalno priznatih prava i stvarne dostupnosti zaštite i podrške preživjelim nasilja i dalje postoji značajan raskorak.

Neusklađenost definicije silovanja u *Krivičnom zakoniku Republike Srbije*⁵⁸ sa standardom odsustva slobodno datog pristanka ima značaj i za razumijevanje seksualnog nasilja koje se vrši putem digitalnih tehnologija. U digitalnom okruženju seksualno nasilje često ne počiva na neposrednoj fizičkoj sili, već na prinudi, ucjeni, prijetnji objavljivanjem intimnih fotografija ili snimaka, zloupotrebi povjerenja, kontroli i drugim oblicima psihološkog pritiska. Zbog toga pravni okvir koji seksualno nasilje primarno vezuje za silu ili kvalifikovanu prijetnju može otežati prepoznavanje i adekvatno procesuiranje situacija u kojima je seksualna radnja ili proizvodnja/slanje intimnog sadržaja posljedica pritiska, straha ili manipulacije, a ne slobodno izražene volje žrtve. Ovo je posebno važno u slučajevima tzv. digitalne seksualne ucjene, prijetnji objavljivanjem intimnog sadržaja, prisiljavanja na slanje seksualizovanih fotografija ili snimaka, kao i drugih oblika tehnološki

58 Dostupno na: <https://www.paragraf.rs/propisi/krivnici-zakonik-2019.html>.

posredovanog seksualnog nasilja. Iako se pojedini aspekti ovih radnji mogu podvesti pod druga krivična djela, poput polnog uznemiravanja, proganjanja, neovlašćenog fotografisanja ili neovlašćenog objavljivanja i prikazivanja tuđeg snimka, izostanak jasnog standarda pristanka u definiciji silovanja i seksualnog nasilja doprinosi fragmentisanom odgovoru sistema i riziku da se digitalna dimenzija seksualnog nasilja posmatra kao pitanje privatnosti, časti ili ugleda, a ne kao povreda polne slobode i tjelesne/autonomne seksualne volje žrtve.

Tehnološki posredovano nasilje prema ženama još nije u cjelini uređeno kao posebna i zaokružena oblast. Postojeće odredbe KZ mogu se primijeniti na određene oblike digitalnog nasilja, ali se često koriste posredno i ne obuhvataju uvijek sve štetne radnje. To se naročito odnosi na neovlašćeno dijeljenje intimnih sadržaja, prijetnje objavljivanjem takvih sadržaja, seksualizovano digitalno uznemiravanje i izradu ili distribuciju lažnih, odnosno dipfejk, intimnih snimaka. KZ sadrži više krivičnih djela koja mogu biti relevantna za rodno zasnovano nasilje i tehnološki posredovano nasilje. Među njima su *nasilje u porodici iz člana 194, ugrožavanje sigurnosti iz člana 138, proganjanje iz člana 138a, neovlašćeno fotografisanje iz člana 144, neovlašćeno objavljivanje i prikazivanje tuđeg spisa, portreta i snimka iz člana 145, neovlašćeno prikupljanje ličnih podataka iz člana 146, uvreda iz člana 170, silovanje iz člana 178, polno uznemiravanje iz člana 182a, kao i krivična djela u vezi sa pornografskim materijalom i iskorišćavanjem maloljetnih lica*. Značaj mogu imati i odredbe o rasnoj i drugoj diskriminaciji, naročito kada digitalni sadržaj podstiče mržnju, nasilje ili diskriminaciju na osnovu ličnog svojstva. *Ugrožavanje sigurnosti* obuhvata prijetnje napadom na život ili tijelo nekog lica ili njemu bliskog lica. Takve prijetnje mogu biti upućene usmeno, pisanim putem ili preko društvenih mreža, aplikacija za razmjenu poruka i drugih digitalnih kanala. Pri procjeni postojanja ovog krivičnog djela uzimaju se u obzir sadržaj poruke, okolnosti u kojima je ona upućena, odnos između učinioca i oštećenog lica, kao i posljedice koje je prijetnja proizvela. *Proganjanje* podrazumijeva uporno ponašanje protivno volji drugog lica, koje može uključivati pokušaje uspostavljanja neželjenog kontakta neposredno, preko trećih lica ili putem sredstava komunikacije. U digitalnom prostoru ono se može ispoljiti kroz učestalo slanje poruka, praćenje aktivnosti na mrežama, otvaranje lažnih profila, ostavljanje neželjenih komentara, neprekidno kontaktiranje ili druge oblike digitalnog nadzora i uznemiravanja. *Zakon o sprečavanju nasilja u porodici*⁵⁹ obuhvata *proganjanje* kao djelo za koja se primjenjuju mehanizmi međusektorske saradnje institucija. Posebno važnu grupu čine *krivična djela protiv privatnosti*. *Neovlašćeno fotografisanje* može postojati kada se bez pristanka načini snimak kojim se osjetno zadire u nečiji lični život dok se neovlašćeno objavljivanje i prikazivanje tuđeg spisa, portreta ili snimka odnosi na neovlašćeno dije-

59 Dostupno na: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sprecavanju_nasilja_u_porodici.html.

ljenje takvog sadržaja sa drugim licima. U digitalnom okruženju to može obuhvatiti objavljivanje privatnih fotografija, video-zapisa, glasovnih poruka, prepiski ili drugih sadržaja na društvenim mrežama, u grupama za dopisivanje ili na drugim internet platformama. *Neovlašćeno prikupljanje, saopštavanje ili korišćenje podataka o ličnosti* takođe može biti relevantno kada se tuđi podaci koriste bez zakonskog osnova ili u svrhu za koju nisu prikupljeni. *Polno uznemiravanje* obuhvata verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje koje povrjeđuje dostojanstvo lica u sferi polnog života i izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje. Ono se može vršiti i putem digitalnih kanala, na primjer, kroz neželjene poruke seksualne sadržine, slanje eksplicitnog materijala, komentare, ucjene ili kontinuirano seksualizovano obraćanje. U digitalnom prostoru ovakvo ponašanje može biti posebno intenzivno zbog brzine širenja sadržaja, mogućnosti anonimnosti i trajnosti digitalnih tragova. *Krivično djelo uvrede* može biti izvršeno i putem društvenih mreža, komentara, objava ili privatnih poruka. Pored toga, javno širenje sadržaja kojim se podstiču mržnja, diskriminacija ili nasilje prema licu ili grupi zbog rase, boje kože, nacionalne pripadnosti, vjerskog uvjerenja, etničkog porijekla, pola ili drugog ličnog svojstva može predstavljati osnov za krivičnu i drugu pravnu odgovornost. Kod pojedinih djela protiv časti i privatnosti postupak se pokreće po privatnoj tužbi, što može predstavljati dodatnu prepreku za žrtve koje nemaju dovoljno informacija, podrške ili finansijskih sredstava za pokretanje postupka.

Srbija ima više zakonskih mehanizama koji mogu pružiti zaštitu ženama izloženim nasilju, uključujući nasilje koje se vrši putem digitalnih tehnologija. Ipak, unapređenje zaštite zahtjeva jasnije normiranje tehnološki posredovanog nasilja, efikasnije procesuiranje, dostupniju pravnu i psihosocijalnu podršku žrtvama, bolje prikupljanje podataka i stabilno finansiranje specijalizovanih usluga. Poseban prioritet ostaje razvoj odgovora koji će omogućiti brzu, bezbjednu i djelotvornu zaštitu žena od nasilja u digitalnom i vanmrežnom prostoru.

*Tematski izveštaj GREVIO grupe o Srbiji, objavljen 25. septembra 2025. godine,*⁶⁰ posebno ukazuje na rastući značaj digitalne dimenzije nasilja prema ženama. GREVIO konstatuje da su u Srbiji zloupotreba intimnih sadržaja, neovlašćeno dijeljenje fotografija i snimaka, doksing, ucjene, digitalno praćenje i drugi oblici nasilja tehnološki posredovanog u porastu, pri čemu dodatni rizik stvaraju alati zasnovani na vještačkoj inteligenciji, uključujući izradu lažnih seksualizovanih sadržaja. GREVIO ovu pojavu označava kao ozbiljan sistemski problem, koji otkriva praznine u zaštiti žrtava i procesuiranju učinilaca.

Posebna pažnja posvećena je zloupotrebi sadržaja zasnovanog na slikama i snimcima, odnosno neovlašćenom dijeljenju intimnih fotografija i video-zapisa. GREVIO navodi da se veliki broj slučajeva ne procesuiraju, osim kada se mogu podvesti pod postojeća krivična djela, kao što su proganjanje, ucjena ili krivična djela u vezi sa seksualnim iskorišćavanjem djece. U drugim slučajevima, žrtve su često upućene na privatnu tužbu zbog povrede privatnosti, u kratkom roku od trenutka saznanja za sadržaj. Takvo rješenje prebacuje teret pokretanja postupka na žrtvu, smanjuje spremnost na prijavljivanje i doprinosi osjećaju nekažnjivosti.

GREVIO je pozitivno ocijenio to što *Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici (2021–2025)*⁶¹ prepoznaje takozvanu osvetničku pornografiju kao oblik rodno zasnovanog nasilja. Ipak, GREVIO je ocijenio kao propuštenu priliku što prethodni rad na izmjenama Krivičnog zakonika nije doveo do jasnog i posebnog krivičnog djela kojim bi bila obuhvaćena zloupotreba intimnih sadržaja. Zbog toga se postojeći pravni okvir može ocijeniti kao samo djelimično usklađen sa standardima GREVIO-a: određeni oblici digitalnog nasilja mogu biti obuhvaćeni postojećim odredbama Krivičnog zakonika, ali ne postoji zaokružena i jasno prepoznatljiva krivičnopravna zaštita za sve oblike tehnološki posredovanog nasilja prema ženama.

Bosna i Hercegovina: nacionalni pravni okvir za zaštitu od tehnološki posredovanog nasilja

Bosna i Hercegovina ima složen i višeslojan pravni okvir za zaštitu žena od nasilja. Na državnom nivou, Ustav BiH garantuje primat međunarodno priznatih ljudskih prava, dok *Zakon o ravnopravnosti polova* i *Zakon o zabrani diskriminacije* uređuju zabranu rodno zasnovanog nasilja, uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja. Krivični zakon BiH prvenstveno uređuje ratne zločine i krivična djela sa međunarodnim elementom, dok su krivična djela nasilja prema ženama i nasilja u porodici uglavnom regulisana zakonima Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta. Ovakva podjela nadležnosti dovodi do neujednačene zaštite i različite prakse između entiteta, kantona i Brčko distrikta.

BiH danas ima značajan broj krivičnopravnih odredbi koje mogu obuhvatiti tehnološki posredovano nasilje prema ženama, naročito neovlašćeno dijeljenje intimnih sadržaja, digitalno proganjanje, seksualno uznemiravanje, zloupotrebu ličnih podataka i dipfejk sadržaje. Međutim, zaštita nije ujednačena na cijeloj teritoriji BiH. Posljednjim reformama FBiH je najbliža

⁶¹ Dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/ostalo/sektor-za-socijalnu-zastitu/strategija-za-sprecavanje-i-borbu-protiv-rodno-zasnovanog-nasilja-prema-zenama-i-nasilja-u-porodici-za-period-2021-2025-godine>.

standardima Istanbulske konvencije i GREVIO preporukama, dok RS i Brčko distrikt zadržavaju pojedine normativne i institucionalne praznine.

Federacija Bosne i Hercegovine

Federacija BiH je 2025. godine usvojila *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama*.⁶² Zakon prvi put jasno definiše nasilje prema ženama kao kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije, djelimično preuzima Direktivu EU 2024/1385 i uvodi širi sistem zaštite: procjenu rizika, koordinisano postupanje institucija, specijalizovane usluge podrške, rad sigurnih kuća, prikupljanje podataka i praćenje primjene zakona. Izmjene *Krivičnog zakona FBiH*⁶³ iz 2025. godine značajno su unaprijedile krivičnopravnu zaštitu. Uvedeno je posebno krivično djelo rodno zasnovanog ubistva žene, odnosno femicida, a silovanje je definisano kroz odsustvo slobodno datog pristanka. Krivični zakon sada izričito obuhvata uhođenje putem informaciono-komunikacionih tehnologija, psihičko nasilje i seksualno uznemiravanje putem digitalnih kanala, kao i zloupotrebu snimka seksualno eksplicitnog sadržaja. Ta odredba obuhvata neovlašćeno dijeljenje intimnih sadržaja, ali i izradu ili korišćenje digitalno izmijenjenog, odnosno dipfejk, seksualno eksplicitnog sadržaja. Zbog ovih rješenja, FBiH trenutno ima najrazvijeniji krivičnopravni okvir u BiH za prepoznavanje digitalne dimenzije nasilja prema ženama. Ipak, puna djelotvornost zavisi od primjene zakona, dostupnosti podrške žrtvama i kapaciteta policije, tužilaštava i sudova.

Republika Srpska

*Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske*⁶⁴ uređuje zaštitu od fizičkog, psihičkog, seksualnog i ekonomskog nasilja, uz procjenu rizika, lokalne grupe za koordinaciju, pravo žrtve na lice od povjerenja i pristup besplatnoj pravnoj pomoći. Međutim, tehnološki posredovano nasilje nije posebno prepoznato kao oblik nasilja u porodici. *Krivični zakonik RS*⁶⁵ ipak sadrži više relevantnih krivičnih djela: proganjanje, seksualno uznemiravanje, neovlašćeno fotografisanje i objavljivanje snimaka, neovlašćeno korišćenje ličnih podataka, kao i zloupotrebu fotografije ili video-zapisa seksualno eksplicitnog sadržaja. Time su obuhvaćeni važni oblici tehnološki posredovanog nasilja, uključujući neovlašćeno dijeljenje intimnih sadržaja. Ipak, prema analizi Savjeta Evrope, definicija silovanja u RS još nije bila u potpunosti usklađena sa standardom slobodno datog pristanka iz Istanbulske konvencije. Dodatni izazov predstavlja to što digitalna dimenzija proganjanja i psihičkog nasilja nije jednako jasno uređena kao u FBiH.

62 Dostupno na: <https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/zakon-o-zastiti-od-nasilja-u-porodici.html>.

63 Dostupno na: <https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/krivicni-zakon-federacije-bosne-i-hercegovine.html>.

64 Dostupno na: <https://www.narodnaskupstinars.net/ci/akti/usvojeni-zakoni/zakon-o-zastiti-od-nasilja-u-porodici>.

65 Dostupno na: <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/krivicni-zakon-republike-srpske.html>.

Brčko distrikt BiH

*Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Brčko distrikta*⁶⁶ zadržava prekršajni pristup za dio radnji nasilja koje nemaju obilježja krivičnog djela. Predviđa mjere kao što su udaljenje iz doma, zabrana približavanja, zabrana uznemiravanja i uhođenja, psihosocijalni tretman i liječenje od zavisnosti. Međutim, zakon ne uređuje posebno tehnološki posredovano nasilje, niti uspostavlja obavezu sistematskog razvrstavanja podataka prema polu, uzrastu i invaliditetu žrtava. *Krivični zakon Brčko distrikta*⁶⁷ obuhvata proganjanje, psihičko nasilje, seksualno uznemiravanje, neovlašćeno snimanje i zloupotrebu snimaka seksualno eksplicitnog sadržaja, uključujući digitalno izmijenjene sadržaje. Takođe, sadrži odredbe o zaštiti djece od seksualne zloupotrebe putem interneta i računarskih sistema.

GREVIO je u osnovnom evaluacionom izvještaju iz 2022. godine⁶⁸ ocijenio da je BiH ostvarila određeni napredak u zakonodavnom i institucionalnom okviru, uključujući uvođenje novih krivičnih djela, procjenu rizika u pojedinim sistemima i mehanizam „lica od povjerenja“ za žrtve nasilja u porodici. Međutim, GREVIO je naglasio da su politike, usluge i koordinacija i dalje pretežno usmjereni na nasilje u porodici, dok su drugi oblici nasilja prema ženama, uključujući digitalno nasilje, nedovoljno obuhvaćeni. U odnosu na tehnološki posredovano nasilje, GREVIO je posebno ukazao na rast digitalnog nasilja prema ženama, nedovoljno razvijene preventivne mjere, odsustvo sistematskog uključivanja IKT sektora i nedostatak podataka o digitalnom proganjanju i drugim oblicima onlajn nasilja. Preporučeno je jačanje obuka policije, tužilaštava i sudova za digitalno proganjanje, nasilja nakon razdvajanja i prikupljanje digitalnih dokaza kao i sistematsko evidentiranje slučajeva. GREVIO je takođe naglasio potrebu za stabilnim i dugoročnim finansiranjem ženskih organizacija koje pružaju specijalizovanu podršku žrtvama, razvojem dostupnih usluga za žrtve seksualnog i digitalnog nasilja, jačanjem koordinacije između institucija i uklanjanjem rodних stereotipa u radu profesionalaca. Posebno je upozorio na blage kazne, učestalo korišćenje olakšavajućih okolnosti i rizik od osjećaja nekažnjivosti kod učinilaca. Savjet Evrope je tokom 2025. godine podržao dalji razvoj pravnog, institucionalnog i stručnog odgovora na digitalno nasilje, uključujući obuke za pravosuđe, policiju i pružaoce podrške žrtvama.

Albanija: pravni okvir za zaštitu od tehnološki posredovanog nasilja

Albanski pravni okvir za prevenciju i suzbijanje nasilja prema ženama zasniiva se prvenstveno na *Zakonu br. 9669 o mjerama protiv nasilja u po-*

66 Dostupno na: <https://regulativa.legalistik.com/zakon/zakon-o-zastiti-od-nasilja-u-porodici-u-brcko-distriktu-bosne-i-hercegovine-5428>.

67 Dostupno na: https://www.tuzilastvobih.gov.ba/files/docs/zakoni/Krivicni_zakon_Brcko_distrikta_10_03_srp_web.pdf.

68 Dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/-/grevio-publishes-its-report-on-bosnia-and-herzegovina>.

rodičnim odnosima,⁶⁹ koji uređuje sistem zaštitnih naloga i institucionalno postupanje u slučajevima nasilja u porodici. Važnu dopunu čine *Zakon br. 9970 o rodnoj ravnopravnosti u društvu*⁷⁰, *Zakon o zabrani diskriminacije*⁷¹ i *Zakon br. 111/2017 o državom garantovanoj pravnoj pomoći*⁷². Krivični zakonik⁷³ sadrži odredbe relevantne za rodno zasnovano nasilje, uključujući nasilje u porodici, proganjanje, seksualno nasilje i uznemiravanje, prijetnje, ucjenu i povredu privatnosti. GREVIO je pozitivno ocijenio izmjene Zakona o nasilju u porodičnim odnosima, reforme Krivičnog zakonika i donošenje pratećih protokola i instrukcija.

Kada je riječ o tehnološki posredovanom nasilju, postojeće odredbe mogu se primijeniti na pojedine oblike onlajn zlostavljanja, naročito proganjanje, seksualno uznemiravanje, ucjenu, povredu tajnosti komunikacije i određene oblike zloupotrebe privatnih sadržaja. Ipak, albansko zakonodavstvo još ne prepoznaje tehnološki posredovano rodno zasnovano nasilje kao posebnu pravnu kategoriju. Zaštita se zato uglavnom zasniva na tumačenju opštih krivičnih djela u digitalnom kontekstu, što može otežati ujednačeno postupanje policije, tužilaštva i sudova. Posebne praznine ostaju u vezi sa jasnim normiranjem onlajn proganjanja, digitalne prinude, zloupotrebe intimnih sadržaja i drugih oblika nasilja zasnovanog na slikama ili snimcima odraslih osoba.

Najnoviji relevantni GREVIO nalaz potiče iz prvog tematskog evaluacionog izveštaja objavljenog u septembru 2024. godine, dok je Komitet strana Istanbulske konvencije preporuku za Albaniju usvojio u junu 2025. godine.⁷⁴ GREVIO posebno upozorava na rast nasilja prema ženama u digitalnom prostoru. U izvještaju se navodi porast onlajn proganjanja, naročito putem društvenih mreža, kao i slučajevi ucjene seksualno eksplicitnim fotografijama, video-zapisima i drugim sadržajima. GREVIO pozdravlja osnivanje policijske jedinice za sajber kriminal, ali ocjenjuje da ona nije specijalizovana za nasilje prema ženama i da njena saradnja sa drugim policijskim strukturama nije dovoljno integrisana u protokole i procedure postupanja. Zbog toga preporučuje jačanje zakonodavnog i institucionalnog odgovora, bolje povezivanje jedinice za sajber kriminal sa policijskim službama koje rade na slučajevima nasilja prema ženama i razvoj specijalizovanih kapaciteta za istragu i procesuiranje digitalnog nasilja.

U oblasti prevencije i stručnog osposobljavanja, GREVIO naglašava da digitalna dimenzija nasilja nije dovoljno uključena u obuke policije, tužilaštva, sudova, zdravstvenih i obrazovnih radnika. Preporučuje sistematske i obavezne obuke o prepoznavanju i postupanju u svim oblicima nasilja prema

69 Dostupno na: <https://www.ecoi.net/en/document/1120857.html>.

70 Dostupno na: https://qbz.gov.al/alfresco/api/-default-/public/alfresco/versions/1/nodes/b69d770a-44f9-4a06-990c-64b22c7f1d09/content?alf_ticket=TICKET_baacf20eab6c6e0757a71d34fe6dba484f13089e&attachment=false&utm.

71 Dostupno na: <https://qbz.gov.al/eli/ligi/2010/02/04/10221?utm>.

72 Dostupno na: https://qbz.gov.al/eli/ligi/2017/12/14/111?utm_source=chatgpt.com.

73 Dostupno na: <https://qbz.gov.al/eli/ligi/1995/01/27/7895/49876337-8143-4c8e-bba8-a8620022f231?utm>.

74 Dostupno na: <https://rm.coe.int/recommendations-on-improving-trust-by-delivering-support-protection-an/1680b651f7>.

ženama, uključujući digitalno nasilje, uz rodno senzitivni i trauma-informisani pristup. Takođe preporučuje da obrazovni sistem obuhvati teme rodne ravnopravnosti, digitalne bezbjednosti, pristanka, onlajn uznemiravanja i posljedica zloupotrebe intimnih sadržaja, bez stigmatizacije djevojaka i žena koje su izložene nasilju.

Albanija je djelimično usklađena sa standardima Istanbulske konvencije i GREVIO preporukama. Normativni i institucionalni okvir pruža osnov za zaštitu od pojedinih oblika tehnološki posredovanog nasilja, ali još nije dovoljno jasan, cjelovit i specijalizovan. Ključni prioriteti ostaju eksplicitnije prepoznavanje tehnološki posredovanog nasilja u zakonodavstvu, jačanje kapaciteta policije i pravosuđa, uključivanje digitalnih rizika u procjenu rizika, unapređenje evidencija i stabilno finansiranje dostupnih, specijalizovanih usluga podrške za žene i djevojke izložene nasilju.

Crna Gora: pravni okvir za zaštitu od tehnološki posredovanog nasilja

Crna Gora ima više propisa koji se mogu primijeniti na pojedine oblike tehnološki posredovanog nasilja prema ženama, ali ovaj fenomen još nije sistemski uređen kao posebna kategorija rodno zasnovanog nasilja. Zaštita se zato ostvaruje kroz kombinaciju krivičnopравnih, antidiskriminacionih, porodičnopравnih i medijskih propisa, zavisno od okolnosti konkretnog slučaja. *Zakon o rodnoj ravnopravnosti*⁷⁵ i *Zakon o zabrani diskriminacije*⁷⁶ pružaju opšti osnov za zaštitu od diskriminacije, uznemiravanja i seksističkog govora, dok GREVIO i dalje preporučuje usklađivanje definicije rodno zasnovanog nasilja u Zakonu o rodnoj ravnopravnosti sa standardima Istanbulske konvencije. *Krivični zakonik*⁷⁷ predstavlja ključni instrument za procesuiranje digitalnih oblika nasilja. Njegove odredbe obuhvataju ugrožavanje sigurnosti, proganjanje, povredu privatnosti, neovlašćeno snimanje i objavljivanje sadržaja, zloupotrebu ličnih podataka i seksualno uznemiravanje. Krivično djelo proganjanja obuhvata i uporno pokušavanje neželjenog kontakta putem sredstava komunikacije, dok se zaštita privatnosti može primijeniti na neovlašćeno snimanje, dijeljenje fotografija, video-zapisa i drugih sadržaja ličnog karaktera.

Poseban napredak predstavljaju izmjene *Krivičnog zakonika iz 2023. godine*⁷⁸ kojima su uvedena krivična djela seksualnog uznemiravanja i zloupotrebe tuđeg snimka, fotografije, portreta, audio-zapisa ili spisa sa seksualno eksplicitnim sadržajem. Član 175a obuhvata neovlašćeno dijeljenje intimnih sadržaja, prijetnje njihovim objavljivanjem, kao i izradu ili korišćenje digitalno izmijenjenih seksualno eksplicitnih sadržaja, uključujući

75 Dostupno na: https://www.ombudsman.co.me/docs/1612165858_zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti.pdf.

76 Dostupno na: <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakon-o-zabrani-diskriminacije.html>.

77 Dostupno na: <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/krivicni-zakonik-crne-gore.html>.

78 Dostupno na: <https://www.sluzbenilist.me/propisi/387464>.

dipfejk materijale. Teži oblik postoji kada je sadržaj učinjen dostupnim većem broju lica posredstvom informaciono-komunikacionih tehnologija.

GREVIO je ovu reformu ocijenio kao važan korak u približavanju krivičnog zakonodavstva standardima Istanbulske konvencije. Posebno je ukazao na potrebu djelotvorne primjene novog krivičnog djela zloupotrebe seksualno eksplicitnih snimaka i fotografija, imajući u vidu regionalne slučajeve distribucije intimnih sadržaja žena i djevojaka putem Telegram kanala i drugih digitalnih platformi.

Ipak, pravni okvir i dalje ima ograničenja. Tehnološki posredovano nasilje nije definisano kao jedinstven oblik nasilja prema ženama, niti su svi njegovi oblici jasno povezani sa rodno zasnovanom diskriminacijom i nasiljem. To može otežati prepoznavanje obrazaca kao što su digitalna kontrola partnerke, koordinisani onlajn napadi, doksovanje, kontinuirano seksualizovano uznemiravanje ili psihološko nasilje putem digitalnih kanala. GREVIO posebno naglašava da mizogini govor, kampanje blaćenja i rodno zasnovano nasilje prema političarkama i drugim ženama u javnom životu imaju i izraženu digitalnu dimenziju, naročito na društvenim mrežama. *Nacionalni plan za implementaciju Istanbulske konvencije za period 2023–2027*⁷⁹ predstavlja glavni strateški dokument i obuhvata različite oblike nasilja prema ženama, nadležne institucije, rokove, indikatore i budžetske linije. GREVIO je pozdravio njegovo usvajanje, ali je upozorio da pojedine mjere nisu dovoljno finansirane i da nedostaju posebne aktivnosti za neke oblike nasilja, uključujući proganjanje i seksualno uznemiravanje. Međutim, GREVIO nalazi da se procjena rizika u praksi dominantno primjenjuje na nasilje među intimnim partnerima a ne na sve oblike nasilja prema ženama. Digitalni aspekt nasilja dodatno pojačava osjećaj straha i nesigurnosti žrtava, ali digitalni rizici, očuvanje elektronskih dokaza i zaštita od daljeg širenja sadržaja još nisu dovoljno integrisani u sistem procjene i upravljanja rizikom. GREVIO takođe ukazuje na nedovoljnu sistematičnost obuka za policiju, tužilaštvo, sudove, socijalne i zdravstvene službe. Posebno je naglašena potreba za redovnim obukama o rastućoj digitalnoj dimenziji nasilja prema ženama, prikupljanju i očuvanju digitalnih dokaza, rodno osjetljivom postupanju i primjeni postojećih protokola. Izvještaj navodi da se onlajn poruke i drugi digitalni dokazi ne čuvaju uvijek djelotvorno, što može otežati istrage i procesuiranje.

Crna Gora je napravila važan normativni pomak, naročito kriminalizacijom neovlašćenog dijeljenja i zloupotrebe seksualno eksplicitnih sadržaja. Ipak, usklađenost sa GREVIO preporukama ostaje djelimična. Prioriteti su jasnije prepoznavanje tehnološki posredovanog nasilja kao rodno zasnovanog nasilja, unapređenje procjene digitalnog rizika, specijalizovane obuke insti-

tucija, djelotvorno čuvanje digitalnih dokaza, dostupna podrška žrtvama i uspostavljanje pouzdanih podataka o svim oblicima digitalnog nasilja.

Sjeverna Makedonija: pravni okvir za zaštitu od tehnološki posredovanog nasilja

Sjeverna Makedonija je 2021. godine usvojila *Zakon o prevenciji i zaštiti od nasilja nad ženama i nasilja u porodici*,⁸⁰ kojim je po prvi put uspostavljen sveobuhvatniji okvir za prevenciju, zaštitu, koordinaciju institucija, specijalizovane usluge i prikupljanje podataka o rodno zasnovanom nasilju. Zakon prepoznaje različite oblike nasilja prema ženama i nasilja u porodici, uključujući seksualno uznemiravanje putem elektronskih sredstava komunikacije. Ipak, tehnološki posredovano nasilje nije uređeno kao posebna, zaokružena kategorija rodno zasnovanog nasilja. Digitalni oblici nasilja se zato u praksi podvode pod postojeće odredbe o proganjanju, prijetnjama, seksualnom uznemiravanju, povredi privatnosti, zloupotrebi ličnih podataka, ucjeni i neovlašćenom snimanju ili dijeljenju sadržaja.

Izmjene *Krivičnog zakonika iz 2023.*⁸¹ godine predstavljaju značajan korak u usklađivanju sa Istanbulskom konvencijom. Uvedena su ili unaprijeđena krivična djela proganjanja, seksualnog uznemiravanja i genitalnog sakaćenja žena, dok je definicija silovanja usklađena sa standardom odsustva slobodno datog pristanka. Krivični zakonik sada pruža osnov za procesuiranje digitalnog proganjanja, onlajn prijetnji, seksualnog uznemiravanja, neovlašćenog snimanja i distribucije seksualno eksplicitnih sadržaja, kao i ucjene takvim sadržajem. Posebno je važno da je proganjanje definisano kao ponavljano i neovlašćeno praćenje, kontaktiranje, uznemiravanje ili zastrašivanje koje kod žrtve izaziva osjećaj nesigurnosti, uznemirenosti ili straha.

GREVIO je pozitivno ocijenio uvođenje posebnog krivičnog djela proganjanja, ali je naglasio da policija, tužilaštva i sudovi moraju u njegovoj primjeni prepoznati i digitalne oblike: praćenje putem uređaja i aplikacija, nadzor nad komunikacijama, prikupljanje privatnih podataka, lažno predstavljanje, krađu identiteta i kontinuirano uznemiravanje preko društvenih mreža ili drugih digitalnih kanala.

GREVIO je u osnovnom evaluacionom izveštaju, objavljenom u septembru 2023. godine⁸², pozitivno ocijenio donošenje Zakona iz 2021. godine, nacionalni koordinacioni mehanizam, izmjene Krivičnog zakonika i unapređenje pristupa besplatnoj pravnoj pomoći. Istovremeno, ukazao je da je praktična primjena zakona nedovoljna, da su politike i usluge i dalje dominantno usmjerene na nasilje u porodici a da drugi oblici nasilja prema ženama,

80 Dostupno na: <https://portal.mdt.gov.mk/post-body-files/zakoni-mstp-file-FPoG.pdf>.

81 Dostupno na: <https://sivesnik.com.mk/Issues/75a2a79bf50f4420a995d414a3bb73f1.pdf>.

82 Dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/-/grevio-publishes-its-baseline-evaluation-report-on-north-macedonia>.

uključujući seksualno nasilje, proganjanje, seksualno uznemiravanje i digitalno nasilje, nisu dovoljno prepoznati i obuhvaćeni sistemom podrške. U odnosu na tehnološki posredovano nasilje, GREVIO je posebno ukazao na slučajeve neovlašćenog dijeljenja intimnih sadržaja, onlajn psihičkog nasilja, digitalnog proganjanja, mizoginog govora mržnje i uznemiravanja žena novinarki. Izvještaj navodi da žene koje rade u medijima nesrazmjerno često trpe onlajn uvrede, prijetnje i seksualizovane napade, pri čemu njihove prijave nisu uvijek ozbiljno shvaćene niti dobijaju odgovarajuću institucionalnu zaštitu. GREVIO je naglasio da krivičnopravni odgovor mora biti praćen jasnim procedurama za prijavljivanje, očuvanje i korišćenje digitalnih dokaza, kao i obaveznim obukama policije, tužilaca, sudija, socijalnih i zdravstvenih radnika. Poseban prioritet je osposobljavanje stručnjaka za prepoznavanje psihičkog nasilja i digitalne kontrole, za postupanje u slučajevima seksualnog uznemiravanja putem digitalnih alata i za sprečavanje sekundarne viktimizacije žrtava. GREVIO također ukazuje na nedostatke u sistemu podataka. Za tehnološki posredovano nasilje posebno nedostaju objedinjeni podaci koji bi omogućili praćenje učestalosti, oblika nasilja i ishoda postupaka.

Sjeverna Makedonija ima relativno razvijen zakonski okvir i napravila je značajan pomak reformama iz 2021. i 2023. godine. Međutim, usklađenost sa GREVIO preporukama ostaje djelimična, naročito kada je riječ o tehnološki posredovanom nasilju. Ključni prioriteti su jasnije prepoznavanje digitalnog nasilja kao oblika rodno zasnovanog nasilja, dosljedna primjena postojećih krivičnih odredbi, uključivanje digitalnih rizika u procjenu rizika i planove zaštite, snaženje kapaciteta institucija, stabilno finansiranje specijalizovanih usluga i uspostavljanje pouzdanog sistema podataka o digitalnom nasilju prema ženama.

Kosovo*: pravni i institucionalni okvir za zaštitu od tehnološki posredovanog nasilja

Kosovo* je posljednjih godina značajno unaprijedilo pravni i institucionalni okvir za sprečavanje nasilja prema ženama i rodno zasnovanog nasilja. Istanbulska konvencija je od 2020. godine neposredno primjenljiva kroz član 22 Ustava, a *Nacionalna strategija za zaštitu od nasilja u porodici i nasilja prema ženama za period 2022–2026*⁸³ postavila je širi okvir prevencije, zaštite, unapređenja propisa, jačanja institucija i razvoja opštih i specijalizovanih usluga podrške. *Zakon br. 08/L-185*⁸⁴ iz 2023. godine dodatno je proširio pristup sa nasilja u porodici na nasilje prema ženama i rodno zasnovano nasilje.

83 Dostupno na: <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2024/Country%20Level%20Implementation%20Plan%20-%20GAP%20III%20Kosovo-revised4.4.24.pdf>.

84 Dostupno na: <https://qzk.rks-qov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=83131>.

*Krivični zakonik*⁸⁵ predstavlja osnov za procesuiranje pojedinih oblika tehnološki posredovanog nasilja. Postojeće odredbe mogu se primijeniti na proganjanje, uznemiravanje, prijetnje, ucjenu, povredu privatnosti i zloupotrebu podataka, uključujući ponavljano neželjeno kontaktiranje putem poziva, poruka, elektronske pošte i drugih sredstava komunikacije. Međutim, zakonodavstvo još ne prepoznaje tehnološki posredovano rodno zasnovano nasilje kao posebnu kategoriju, niti izričito kriminalizuje sve njegove najčešće oblike, kao što su sajber-proganjanje, doksovanje, neovlašćeno dijeljenje intimnih sadržaja, dipfejk sadržaji, sajber-ekshibicionizam i koordinisano onlajn uznemiravanje. Poseban problem predstavlja činjenica da digitalna dimenzija nasilja nije dovoljno jasno povezana sa rodno zasnovanim nasiljem. Zbog toga se slučajevi često posmatraju kao pitanja sajber-bezbjednosti, povrede privatnosti ili pojedinačnih prijetnji, bez sagledavanja obrasca kontrole, zastrašivanja i rodne diskriminacije. Procjena usklađenosti sa standardima GREVIO iz 2022. godine posebno je ukazala da odredbe o proganjanju ne obuhvataju izričito praćenje putem GPS uređaja, kamera, softvera za nadzor ili drugih oblika digitalnog nadziranja, te da su potrebne jasnije smernice za istragu i procesuiranje digitalnog proganjanja.

*Zakon o ravnopravnosti polova*⁸⁶, *Zakon o zaštiti od diskriminacije*⁸⁷ i propisi o zaštiti podataka i besplatnoj pravnoj pomoći dopunjuju krivičnopravni okvir. Oni omogućavaju da se rodno zasnovano uznemiravanje, seksistički govor i diskriminacija u digitalnom prostoru posmatraju i kao povreda prava na ravnopravnost i dostojanstvo. Žrtve diskriminacije mogu se obratiti sudovima ili Instituciji ombudsmana, ali praksa u oblasti rodno zasnovane diskriminacije i dalje je ograničena, dijelom zbog nedovoljnog prijavljivanja i nepovjerenja u institucije. Zakon iz 2023. godine predviđa preventivne i zaštitne mjere, međuinstitucionalnu saradnju i podršku žrtvama, ali ne propisuje posebne procedure za digitalne dokaze, hitno uklanjanje štetnog sadržaja, zabranu onlajn kontakta ili zaštitu od daljeg širenja intimnih materijala. Postojeće zaštitne mjere mogu imati značaj i u slučajevima digitalnog nasilja u partnerskim odnosima, ali njihova djelotvornost zavisi od pravovremene procjene rizika, dosljednog nadzora nad sprovođenjem i kapaciteta institucija da reaguju u digitalnom okruženju.

Procjena Savjeta Evrope prema GREVIO metodologiji pozitivno je ocijenila neposrednu primjenu Istanbulske konvencije, Nacionalne strategije i razvoj koordinacionih mehanizama. Posebno je naglašeno da žene izložene digitalnom nasilju, proganjanju i seksualnom uznemiravanju nemaju dovoljno dostupne specijalizovane usluge, uključujući pravnu pomoć, psihološku podršku i podršku u očuvanju digitalnih dokaza i uklanjanju sadržaja.

85 Dostupno na: <https://www.kosovopolice.com/wp-content/uploads/2020/07/Krivic%CC%8Cni-zakonik-Republike-Kosovo.pdf>.

86 Dostupno na: https://prishtinaonline.com/uploads/zakon_br_05_l-020_o_ravnopravnosti_polova.pdf.

87 Dostupno na: <https://old.kuvendikosoves.org/common/docs/liqjet/05-L-021%20s.pdf>.

Kosovo* je uspostavilo solidnu normativnu i institucionalnu osnovu za zaštitu od nasilja prema ženama, ali je usklađenost sa standardima o tehnološki posredovanom nasilju i dalje djelimična. Ključni prioriteti su eksplicitno prepoznavanje tehnološki posredovanog rodno zasnovanog nasilja u zakonodavstvu, unapređenje istraga i očuvanja digitalnih dokaza, razvoj hitnih mehanizama za uklanjanje štetnog sadržaja, obuke policije i pravosuđa, sistematsko prikupljanje podataka i stabilno finansiranje specijalizovanih usluga podrške.

C.2. Zaključna komparativna sinteza: stepen usklađenosti šest zemalja po ključnim oblicima TPN-a

Neovlašćeno dijeljenje intimnih sadržaja i dipfejk (NCII): u regionu se uočavaju značajne razlike u stepenu krivičnog prepoznavanja ove pojave. Posebna krivična djela postoje u Federaciji BiH, Republici Srpskoj, Brčko distriktu BiH, Crnoj Gori i Sjevernoj Makedoniji. Federacija BiH članom 189a Krivičnog zakona FBiH kriminalizuje zloupotrebu snimke spolno eksplicitnog sadržaja, uključujući izradu nove ili preinačenje postojeće snimke i njenu upotrebu kao prave. Slična rješenja postoje i u Republici Srpskoj i Brčko distriktu BiH, koja takođe obuhvataju izradu ili preinačenje fotografije/snimka, odnosno snimka spolno eksplicitnog ili pornografskog sadržaja. Najšire formulacije imaju Crna Gora i, od izmjena iz 2026. godine, Sjeverna Makedonija, jer njihova krivična djela obuhvataju ne samo video-snimke i fotografije, već i audio zapise i spise sa seksualno eksplicitnim sadržajem, kao i izradu novog ili promjenu postojećeg sadržaja, što je posebno relevantno za deepfake materijale. Crnogorsko rješenje dodatno izričito obuhvata i prijetnju da će takav sadržaj biti učinjen dostupnim trećem licu.

Nasuprot tome, Albanija i Kosovo* nemaju posebno krivično djelo koje bi sistematski obuhvatilo neovlašćenu izradu, izmjenu i dijeljenje intimnog sadržaja, uključujući deepfake materijale, već se ovakvi slučajevi mogu podvoditi pod opšte odredbe o zaštiti privatnosti, seksualnom uznemiravanju, zloupotrebi podataka ili srodnim djelima.

Iako Krivični zakonik Republike Srbije ne sadrži posebno krivično djelo kojim bi se sistematski obuhvatila neovlašćena izrada, preinačenje, prijetnja objavljivanjem i dijeljenje intimnog ili seksualno eksplicitnog sadržaja, pojedini oblici ove pojave mogu se, u zavisnosti od okolnosti slučaja, podvesti pod druga postojeća krivična djela. Najrelevantnije su odredbe o neovlašćenom fotografisanju, neovlašćenom objavljivanju i prikazivanju tuđeg spisa, portreta i snimka, polnom uznemiravanju, proganjanju, prinudi,

ucjeni, neovlašćenom prikupljanju ličnih podataka i pojedinim računarskim krivičnim djelima.

Međutim, ovakav pristup je fragmentaran i ne obezbjeđuje potpunu zaštitu. Postojeće odredbe ne prepoznaju posebno seksualno eksplicitni karakter sadržaja, rodno zasnovanu dimenziju nasilja, digitalnu dostupnost i viralnost sadržaja, prijetnju objavljivanjem, niti izradu novog ili preinačenje postojećeg sadržaja putem digitalnih tehnologija, što je posebno važno za dipfejk materijale. Zbog toga se neovlašćeno dijeljenje intimnih sadržaja i dipfejk (NCII) u Srbiji trenutno mogu procesuirati samo posredno, kroz više različitih krivičnih djela, ali ne kao jedinstveno i posebno prepoznato krivično djelo.

Proganjanje putem informaciono-komunikacionih tehnologija: najeksplicitnije rješenje ima Federacija Bosne i Hercegovine, čiji član 179a Krivičnog zakona izričito obuhvata nastojanje uspostavljanja ili uspostavljanje neželjenog kontakta putem informaciono-komunikacijske tehnologije. Republika Srpska i Brčko distrikt BiH imaju krivična djela proganjanja, ali bez izričitog pominjanja digitalnog ili IKT konteksta. Crna Gora, Srbija i Sjeverna Makedonija imaju opšte odredbe o proganjanju koje pominju sredstva komunikacije, odnosno sredstva javnog informisanja ili druga sredstva komunikacije, zbog čega se mogu primijeniti i na određene oblike digitalnog proganjanja, iako ne razvijaju posebno koncept cyberstalkinga. Albanija ima krivično djelo proganjanja, ali prema DCAF analizi ono nije jasno koncipirano za onlajn okruženje. Kosovo* nema posebno krivično djelo koje bi izričito i sistematski obuhvatilo cyberstalking, već se oslanja na opšte odredbe, uz preporuke da se Krivični zakonik dopuni posebnim oblicima tehnološki posredovanog nasilja.

Femicid kao posebno krivično djelo: eksplicitno je regulisan u Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine (član 166a) i Sjevernoj Makedoniji (uveden kao otežavajuća okolnost 2023. godine). Ostale zemlje (Srbija, Republika Srpska, Brčko distrikt Bosne i Hercegovine, Albanija, Crna Gora, Kosovo*) nemaju femicid kao zaseban kvalifikovani oblik krivičnog djela već ga procesuiraju kroz opšte odredbe o teškom ubistvu. Nijedna od šest zemalja Zapadnog Balkana nema potpuno funkcionalan, javno dostupan i institucionalno ujednačen sistem za evidentiranje i praćenje femicida kao posebnog oblika rodno zasnovanog nasilja. Iako Istanbulska konvencija ne propisuje izričito obavezu uspostavljanja centralnog elektronskog registra femicida, ona obavezuje države da redovno prikupljaju razvrstane statističke podatke o svim oblicima nasilja nad ženama i nasilja u porodici, da podržavaju istraživanja i da prikupljene podatke učine javno dostupnim. U praksi, podaci o femicidu u regionu najčešće nisu izdvojeni u zvaničnim statistikama, nisu metodološki ujednačeni i često se prate kroz monitoring

organizacija civilnog društva, što otežava analizu, poređenje i razvoj djelotvornih preventivnih politika.

Usklađenost sa GREVIO Opštom preporukom broj 1: Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine je jedini pravni okvir u regionu ocijenjen kao u potpunosti usklađen. Sve ostale zemlje imaju djelimičnu usklađenost sa specifičnim prazninama u prepoznavanju digitalne dimenzije psihičkog nasilja i proganjanja.

D. PODACI I TRENDOWI

D.1. Šta podaci govore, a šta nam izmiče?

Najuporediviji dostupni regionalni pokazatelj dolazi iz istraživanja UN Women iz 2023. godine, sprovedenog među ženama koje koriste internet i digitalne tehnologije. U pet zemalja Zapadnog Balkana obuhvaćenih kvantitativnim uzorkom, najmanje jedan oblik tehnološki posredovanog nasilja tokom života prijavilo je 62,8% žena u Sjevernoj Makedoniji, 55,8% u Srbiji, 51,0% u Bosni i Hercegovini, 43,3% na Kosovu* i 41,1% u Albaniji. Prosjek za tih pet zemalja iznosio je 51,0%. Crna Gora nije bila uključena u kvantitativni uzorak zbog metodoloških i troškovnih ograničenja istraživanja u maloj populaciji već samo u kvalitativni deo istraživanja.

U Srbiji, TPN je oblast s najdramatičnijim jazom između stvarne prevalencije i zvaničnih podataka jer ne postoji posebna administrativna kategorija za ovo nasilje. Krivična statistika pokazuje trend rasta djela koja se mogu primijeniti u ovom kontekstu: Stalking (čl. 138a KZ): porast s 375 na 422 prijave (2019 do 2022), tj. 12,5%; Seksualno uznemiravanje (čl. 182a KZ): porast s 174 na 199 prijava (2019 do 2022), tj. 14,4%. Neovlašćeno objavljivanje i prikazivanje tuđeg spisa, portreta i snimka (čl. 145 KZ): prema jednoj obradi podataka Republičkog zavoda za statistiku (RZS), broj prijava povećan je sa 18 u 2019. na 44 u 2022. godini, odnosno za 144,4%.⁸⁸ Čak 53,2% srednjoškolki i srednjoškolaca uzrasta 18–19 godina iz Beograda, Niša i Subotice izjavilo je 2020. godine da je preživjelo digitalno nasilje ili poznaje vršnjakinju koja je to preživjela.⁸⁹ Početkom 2023. Godine otkriveno je 16

⁸⁸ Dostupno na: <https://www.sharefoundation.info/wp-content/uploads/Rodno-zasnovano-digitalno-nasilje-u-Srbiji.pdf>.

⁸⁹ Dostupno na: https://serbia.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/ispred_ekrana_sa_koricom_1.pdf.

aktivnih Telegram grupa za neželjeno dijeljenje intimnih sadržaja - najveća je imala skoro 55.000 članova.⁹⁰ Prema procjenama, 98% svih sintetičkih seksualnih medija pornografske je prirode, a 99% je usmjeren na žene i djevojčice.⁹¹ Reprezentativno istraživanje organizacije ATINA „Ne lajkuj nasilje” (2025), sprovedeno na uzorku od 1.002 građana/ki Srbije starijih od 18 godina (54% žena, 46% muškaraca, uz ravnomjernu urbanu/ruralnu zastupljenost), pokazuje da je svaka četvrta osoba u Srbiji bila žrtva digitalnog nasilja, dok je među ženama mlađim od 30 godina taj udio čak 43%.⁹² Isto istraživanje utvrđuje da je počinilac digitalnog nasilja muškarac u 66% slučajeva, a žena u 15% slučajeva, najčešće bivši ili sadašnji partner koji nastavlja kontrolu kroz nadzor, ucjene i objavljivanje sadržaja. Ovaj nalaz potvrđuje da je digitalno nasilje rodno zasnovano i da predstavlja produžetak partnerske kontrole, posebno izraženu kod žena uzrasta 30–45 godina.

Studija Evropske unije o rodno zasnovanom nasilju (2026) utvrđuje porast nasilja u digitalnom prostoru u BiH: 7% žena doživjelo je seksualno uznemiravanje na radnom mjestu, 12% van radnog mesta, a 8,5% bilo je žrtvom online uhođenja. Komplementarnih istraživanja koja otkrivaju ukupan obim TPN-a prema ženama na nivou BiH za sada nema.⁹³

Istraživanje „Sigurnost novinarki u BiH 2024” ukazuje da su novinarka sve izloženije rodno zasnovanom nasilju i bezbjednosnim prijetnjama, dok institucije ne uspijevaju da ih zaštite. Kada novinarka prijave nasilje, pravosuđu je potrebno otprilike dvije i po godine da obradi slučaj. Najčešći oblici su verbalne i onlajn prijetnje, uključujući rodno zasnovani govor mržnje, a novinarka su izložene onlajn rodnom uznemiravanju koje ih degradira kao žene, nezavisno od sadržaja njihovih tekstova.⁹⁴ Savjet Evrope je u okviru projekta o borbi protiv digitalnog i seksualnog nasilja prema ženama u BiH sproveo do sada najobimnije istraživanje o postupanju krivičnogpravnog sistema u predmetima TPN-a. Za područje RS, podaci MUP-a pokazuju stalni rast prijava nasilja koje uključuje IKT (SMS, Facebook, Instagram, Messenger, WhatsApp, TikTok): 71 prijava (2021), 76 (2022), 105 (2023), 83 u prvih 10 mjeseci 2024.⁹⁵ U analizi baze od više od 250 pravosnažnih presuda u predmetima nasilja prema ženama identifikovano je samo 18 presuda koje uključuju elemente TPN-a.⁹⁶ Studija je otkrila da je u četiri krivična slučaja nasilja u porodici nasilje bilo počinjeno putem komunikacionih tehnologija, kao sastavni dio bića krivičnog djela. U dva slučaja digitalna dimenzija psihičkog nasilja sprovedena je slanjem prijetećih SMS poruka; u jednom je počinilac koristio i Viber, u drugom Messenger za prijetnje smrću. Žrtve

90 Dostupno na: <https://birn.rs/ugasene-telegram-grupe-sa-osvetnikom-pornografijom/>.

91 Dostupno na: <https://www.esafety.gov.au/newsroom/blogs/addressing-deepfake-image-based-abuse>.

92 Dostupno na: <http://www.atina.org.rs/sites/default/files/Ne%20lajku%20nasilje.pdf>.

93 FRA & EIGE. 2026. EU Gender-based Violence Survey – Evidence for Policy and Practice. Luksemburg, 38.

94 Zaimović Kurtović, L. 2025. Istraživanje – Sigurnost novinarki u BiH 2024. Sarajevo: BH novinari, 33–34.

95 Ivić, Gorica i Badžić, Selma. 2025. Analysis of cases of technology-facilitated violence against women in Bosnia and Herzegovina. Vijeće Evrope, 42.

96 Ibid.

u dva slučaja bile su supruge počinitelja, u jednom bivša supruga, a u jednom majka počinitelja. U tri slučaja poruke su sadržale direktne prijetnje po život žrtve, što ukazuje da digitalna iskustva nasilja u kontekstu porodičnog nasilja mogu biti produžetak fizičkog, seksualnog i vanmrežnog psihičkog nasilja.⁹⁷ Vezano za postupanje po krivičnom djelu „Iskorišćavanje računarske mreže za seksualno zlostavljanje djeteta” u RS: prema podacima Visokog sudskog i tužilačkog savjeta BiH, između 2018. i 2023. policija je primila 10 prijava, istrage su naložene u osam slučajeva, podignute četiri optužnice, donijete tri osuđujuće presude (dvije zatvorske, jedna uslovna) i jedna oslobađajuća presuda. Statistika MUP-a RS ukazuje na značajan porast prijava u 2023. (12 slučajeva, naspram samo jednog u 2022), ali podaci nisu razvrstani po polu žrtava i počinitelja.⁹⁸

U Albaniji, u oblasti pravne pomoći napredak je vidljiviji: kroz EFLAS projekat, 17.850 ranjivih građana, uključujući 9.785 žena i djevojčica, primilo je primarnu i sekundarnu pravnu pomoć; uspostavljeno je 12 centara, a 22 organizacije civilnog društva podržane su u 36 opština.⁹⁹ Međutim, za žene izložene tehnološki posredovanom nasilju, pravna pomoć mora biti povezana sa stručnošću o digitalnim dokazima, zaštiti privatnosti, bezbjednosti naloga i uređaja, čuvanju elektronske komunikacije i tehničkom dokumentovanju zloupotrebe. U tim oblastima kapaciteti pružalaca pravne pomoći i drugih nadležnih službi i dalje su ograničeni.

U Crnoj Gori dostupni institucionalni podaci za period 2022–2025. potvrđuju kontinuitet nasilja nad ženama, ali ne omogućavaju precizno praćenje TPN-a kao posebne kategorije.¹⁰⁰ Prema podacima Uprave policije, tokom 2024. godine registrovano je 1.074 slučaja nasilja u porodici, dok je u prvih šest mjeseci 2025. evidentirano 862 slučaja. Podaci Vrhovnog državnog tužilaštva pokazuju da se slučajevi koji mogu uključivati TPN procesuiraju kroz postojeća krivična djela, posebno proganjanje, neovlašćeno fotografisanje, neovlašćeno objavljivanje sadržaja i zloupotrebu seksualno eksplicitnog sadržaja. Posebno je primijećen porast broja prijavljenih slučajeva proganjanja, sa 32 prijavljena lica tokom 2024. na 45 tokom 2025. godine.¹⁰¹ Sudske evidencije ne izdvajaju tehnološki posredovano nasilje kao posebnu kategoriju. Takvi slučajevi se evidentiraju kroz opšte krivičnopravne kvalifikacije, poput ugrožavanja sigurnosti, proganjanja, neovlašćenog snimanja ili objavljivanja, neovlašćene upotrebe ličnih podataka, ucjene ili diskriminacije. Zbog neusklađenih i nedovoljno razvrstanih podataka nije moguće sistematski pratiti digitalnu dimenziju nasilja, niti tok predmeta od

97 Ibid.

98 Ibid.

99 Dostupno na: https://www.undp.org/albania/projects/expanding-free-legal-aid-services-women-and-men-albania?utm_source=chatgpt.com.

100 UNDP. Assessment of Legal, Policy, Institutional, and Technological Frameworks on Technology-Facilitated Gender-Based Violence in the Western Balkans, 2025, 55–56.

101 Tužilački savjet Crne Gore. Izvještaj o radu Tužilačkog savjeta i Državnog tužilaštva za 2024. godinu. Podgorica, 2025, 70.

prijave do sudske odluke.¹⁰² Agencija za elektronske medije koja je tokom 2024. nastavila rad kao Agencija za audiovizuelne medijske usluge, primila je 81 prigovor na rad emitera u 2023. i 91 prigovor u 2024. godini. U oba izvještaja među predmetima i upozorenjima navode se kršenja programskih standarda koja obuhvataju govor mržnje, uvredljiv jezik, zaštitu dostojanstva, privatnosti i, u pojedinim slučajevima, diskriminaciju. Međutim, izvještaji ne razvrstavaju prigovore i ishode postupaka prema polu ili rodu, digitalnom kanalu, obliku TPN-a ili konkretnom osnovu diskriminacije, zbog čega nije moguće pouzdano utvrditi trend rodno zasnovanog ili tehnološki posredovanog nasilja u medijskim sadržajima.¹⁰³

Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Sjeverne Makedonije, u prvih šest mjeseci tekuće godine počinjeno je ukupno 512 krivičnih djela povezanih s nasiljem u porodici, najviše od strane muškaraca - 474 ukupno. Podaci takođe pokazuju da je u posljednje četiri godine (2020–2024) broj žena žrtava nasilja u porodici porastao za 20%.¹⁰⁴ Zvanični podaci iz analize „Žene i muškarci u Sjevernoj Makedoniji” pokazuju zabrinjavajući trend rasta slučajeva, sa 1.117 krivičnih djela povezanih s nasiljem u porodici registrovanih samo u 2022, od kojih su 942 žrtve bile žene.¹⁰⁵ Sjeverna Makedonija još nema potpuno operativan, centralizovan i međusobno povezan sistem evidencije slučajeva rodno zasnovanog i porodičnog nasilja. Iako član 11 Istanbulske konvencije obavezuje države da prikupljaju sistematske i uporedive podatke, postojeće evidencije policije, pravosuđa, socijalnih i zdravstvenih službi su rascjepkane i nedovoljno usklađene. Ministarstvo je početkom 2026. godine još razvijalo pravilnik i softversko rješenje za integrisano prikupljanje podataka, pa su mu u tom trenutku uglavnom bili dostupni samo podaci o novoprijavljenim slučajevima nasilja u porodici.¹⁰⁶ Interni podaci prikupljeni od 30 centara za socijalni rad pokazuju kontinuiran rast prijavljenih slučajeva rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici u periodu 2022–2024. Psihološko nasilje ostaje najčešće prijavljivani oblik, porastavši sa 1.051 slučaja u 2022. na 1.492 u 2024. Fizičko nasilje takođe pokazuje stalan rast: 846 prijavljenih slučajeva u 2022, 944 u 2023, 951 u 2024. Iako rjeđe prijavljivano, ekonomsko nasilje je u porastu, sa 25 slučajeva u 2022. na 36 u 2024. Prema podacima MUP-a, broj slučajeva silovanja porastao je sa 18 u 2022. na 33 u 2023. i 31 u 2024. U periodu 2021–2025. godine u Sjevernoj Makedoniji ubijeno je 26 žena. Godišnji broj varirao je od dvije ubijene žene 2022. do devet 2023. godine, što ukazuje

¹⁰² United Nations Development Programme (UNDP). *Assessment of Legal, Policy, Institutional, and Technological Frameworks on Technology-Facilitated Gender-Based Violence in the Western Balkans*. 2025, 21–22, 27.

¹⁰³ Agencija za elektronske medije Crne Gore, *Izvještaj o radu Agencije za elektronske medije za 2023. godinu* (Podgorica: Agencija za elektronske medije, 2024), 43–44; Agencija za audiovizuelne medijske usluge Crne Gore, *Izvještaj o radu Agencije za audiovizuelne medijske usluge za 2024. godinu* (Podgorica: Agencija za audiovizuelne medijske usluge, 2025), 56–57.

¹⁰⁴ Dostupno na: <https://portal.mdt.gov.mk/post-body-files/regulativa-od-oblasta-na-ednakvite-moznosti-nediskriminacija-i-od-oblasta-na-zeni-zrtvi-na-rodovo-bazirano-nasilstvo-i-semejno-nasilstvo-file-DPNd.pdf>.

¹⁰⁵ State Statistical Office of the Republic of North Macedonia. *Women and Men in North Macedonia: 2023*. Skopje: State Statistical Office, 2023, 99–100.

¹⁰⁶ Elena Dimushevska, Cena Chalovska, and Hajdi Shterjova Simonovikj, *Analysis of the Procedures of Competent Institutions in Cases of Gender-Based and Domestic Violence* (Skopje: OSCE Mission to Skopje, 2026), 10–11.

na ozbiljnost problema i u zemlji sa manje od dva miliona stanovnika. Zbog nepostojanja potpunog i jedinstvenog registra femicida, nije moguće sve slučajeve ubistava žena iz tog perioda automatski klasifikovati kao femicide.¹⁰⁷

Na Kosovu*, prema nacionalnoj statistici (trend 2022–2024): u 2022. evidentirano je oko 2.400–2.500 prijavljenih slučajeva; u 2023. preko 2.600 slučajeva; u 2024. preko 2.700 slučajeva (trend rasta). 80–85% žrtava su žene, dok je preko 90% počinilaca muškog pola. Najčešći oblik je psihološko nasilje, praćeno fizičkim nasiljem.¹⁰⁸ Podaci organizacija civilnog društva, skloništa i nezavisnih analiza ukazuju na kontinuiran pritisak na sistem podrške ženama izloženim nasilju. Istraživanja bilježe rast potrebe za uslugama skloništa, dok nedovoljno i nestabilno finansiranje otežava održavanje osnovnih usluga i kontinuitet podrške. Skloništa se u velikoj mjeri oslanjaju na neizvjesna sredstva institucija i donatora, a kašnjenja u raspodjeli javnih sredstava mogu ugroziti njihov rad i mogućnost hitnog prijema žena i djece.¹⁰⁹ Reprezentativno OEBS-ovo istraživanje iz 2018. godine pokazalo je da je 53% žena koje su ikada imale partnera doživjelo neki oblik psihološkog nasilja od sadašnjeg ili bivšeg partnera. U slučajevima najtežeg nasilja od sadašnjeg partnera, 86% žena nije kontaktiralo ni policiju ni drugu organizaciju; samo 2% je slučaj prijavilo policiji, a 3% se obratilo socijalnim službama.¹¹⁰ Femicid na Kosovu* ostaje relativno rijedak u poređenju s opštim nasiljem u porodici. Prema sažecima organizacija civilnog društva i medijskog praćenja, u posljednjih deset godina broj slučajeva femicida procjenjuje se na prosječno 3 do 5 slučajeva godišnje, ukupno oko 30 do 50 slučajeva tokom decenije. Trend pokazuje istrajnost fenomena bez značajnog opadanja gdje se većina slučajeva dešava u kontekstu partnerskih ili porodičnih odnosa i često im prethodi istorija nasilja i nedostatak efikasne institucionalne intervencije.¹¹¹

Ove brojke ne predstavljaju stopu nasilja među svim ženama u svakoj zemlji. One pokazuju iskustva žena koje su prisutne u digitalnom prostoru i zato su posebno važne za razumijevanje onlajn rizika. Najčešće prijavljeni oblici nasilja u regionalnom uzorku bili su uvredljive ili neželjene poruke, neželjeni seksualni sadržaj i seksualni prijedlozi na društvenim mrežama, kao i hakovanje naloga. Jedna od sedam žena koje su doživjele tehnološki posredovano nasilje navela je da se ono dešavalo svakodnevno ili nedjeljno.

¹⁰⁷ Deutsche Welle, „Ili moja, ili mrtva: U pet godina ubijeno 26 žena u Severnoj Makedoniji“, 13. mart 2026; Nacionalna mreža protiv nasilstva vrz ženite i semejnoto nasilstvo „Glas protiv nasilstvo“, *Analiza na slučai na femicidi: Ubistva na ženi vo Republika Severna Makedonija, 2017–2020* (Skoplje: UNDP, 2021), 27.

¹⁰⁸ Kosovo Police, *Annual Work Report January–December 2022* (Pristina: Kosovo Police, 2023); Kosovo Police, „Press Release,“ 16 April 2024; Kosovo Police, *Annual Work Report 2024* (Pristina: Kosovo Police, 2025), 9.

¹⁰⁹ Adelina Hasani i Vesa Kroçi, *Women's Security Concerns in Kosovo* (Priština: Kosovar Centre for Security Studies, 2024), 4, 11–12.

¹¹⁰ Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). *Survey on Well-Being and Safety of Women in Kosovo*. Vienna: OSCE, 2019, 37, 65–66, 80.

¹¹¹ Kosovo Gender and Justice Center. *Femicide in the Republic of Kosovo: Legal Framework and Judicial Practice*. Pristina: Kosovo Gender and Justice Center, 2024, 13–15, 37–40.

Podaci takođe pokazuju izrazito nizak nivo prijavljivanja. U širem istraživanju UN Women za Evropu i Centralnu Aziju, samo 7,1% žena koje su doživjele tehnološki posredovano nasilje prijavilo je slučaj policiji, dok se još manji broj obratio drugim institucijama ili organizacijama za podršku. Najčešći razlozi za neprijavlivanje bili su uvjerenje da institucije neće reagovati, nepovjerenje, strah od osude i bojazan da privatnost neće biti zaštićena.

U svih šest zemalja tehnološki posredovano nasilje uglavnom nije zasebno označeno u službenim evidencijama. Policija, tužilaštva i sudovi najčešće evidentiraju pravnu kvalifikaciju djela, na primjer, prijetnju, proganjanje, ucjenu, povredu privatnosti ili neovlašćeno objavljivanje sadržaja ali ne i činjenicu da je nasilje izvršeno putem društvenih mreža, aplikacija, uređaja za praćenje, lažnih profila, špijunskog softvera ili digitalno izmijenjenih sadržaja.

Zbog toga sadašnji sistemi uglavnom ne mogu da odgovore na ključna pitanja: koliko slučajeva uključuje digitalno proganjanje; koliko njih se dešava nakon razdvajanja od nasilnog partnera; na kojim platformama se nasilje najčešće vrši; koliko se odnosi na neovlašćeno dijeljenje intimnih sadržaja, doksovanje, prijetnje objavljivanjem ili dipfejk sadržaje; koliko je sadržaja uklonjeno; koliko je zahtjeva za uklanjanje odbijeno; i koliko je slučajeva završeno optužnicom, presudom ili zaštitnom mjerom.

Regionalna procjena UNDP-a iz 2025.¹¹² godine potvrđuje da institucije često navode da nemaju podatke o tehnološki posredovanom nasilju. Izvještaj upozorava da takav nedostatak podataka ograničava planiranje politika, budžeta, usluga podrške i procjenu odgovornosti institucija. Takođe pokazuje da postupci očuvanja digitalnih dokaza i saradnja sa platformama uglavnom nisu standardizovani, zbog čega se sadržaj često ukloni ili izbriše prije nego što može biti korišćen kao dokaz.

Podaci najčešće ne povezuju tehnološki posredovano nasilje sa ostalim oblicima rodno zasnovanog nasilja. To je posebno važno zato što tehnologija često služi za produžavanje nasilja nakon prekida odnosa: praćenje lokacije, nadzor nad telefonom, pristup nalogima, uznemiravanje preko zajedničkih kontakata, ucjene i dijeljenje intimnih sadržaja. Kada se takve radnje vode samo kao pojedinačni „sajber incidenti“, sistem ne vidi obrazac kontrole, eskalaciju rizika i rodno zasnovanu prirodu nasilja.

Za svaku prijavu nasilja prema ženama potrebno je, uz zaštitu privatnosti i bezbjednosti žrtve, evidentirati: pol i uzrast žrtve i učinioca; njihov međusobni odnos; vrstu nasilja; da li je korišćena tehnologija; oblik digitalnog nasilja; platformu ili uređaj; postojanje ranijih prijava i zaštitnih mjera; prisu-

stvo djece; mjere procjene rizika; tok predmeta od prijave do presude; kao i pristup uslugama podrške i rezultat zahtjeva za uklanjanje štetnog sadržaja.

Nedostatak podataka nije samo tehnički problem. Kada sistem ne prepoznaje tehnološki posredovano nasilje, ne može pouzdano procijeniti rizik, planirati specijalizovane usluge, pratiti rad institucija, niti razviti ciljana zakonska i preventivna rješenja. Zato je prikupljanje kvalitetnih, rodno razvrstanih i međusobno povezanih podataka sastavni dio zaštite žrtava a ne samo statistička obaveza.

Za obuku je važno da učesnice razlikuju tri vrste podataka: podatke o prevalenci rodno zasnovanog nasilja koji pokazuju koliko je nasilje rasprostranjeno; administrativne podatke, koji pokazuju šta institucije evidentiraju; i podatke organizacija civilnog društva, koje često prve otkrivaju nove oblike nasilja, praznine u sistemu i iskustvo žrtava koje ne ulaze u zvaničnim statistikama.

DEO1

KURIKULM

Analitičko-komparativni pregled nasilja
prema ženama i tehnološki posredovanog
nasilja na Zapadnom Balkanu

- E. TEHNOLOŠKI POSREDOVANO
RODNO ZASNOVANO NASILJE
- I. INTERNI POSTUPCI ORGANIZACIJA
- F. ORGANIZACIJE CIVILNOG DRUŠTVA I
PRAKSA PODRŠKE
- G. KAMPANJE, JAVNI NARATIVI I
ANTIRODNI DISKURS
- H. GAP ANALIZA I PREPORUKE

E. TEHNOLOŠKI POSREDOVANO RODNO ZASNOVANO NASILJE¹¹³

¹¹³ Podvrsta/konkretizacija TPN-a kada se nasilje zasniva na rodu, disproportionalno pogađa žene i djevojčice ili predstavlja nastavak rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju.

Upotreba tehnologije i privatnih informacija u digitalnim prostorima postala je previše rasprostranjena u onlajn interakcijama. Napredne taktike su stvorile sredinu kroz koju pojedinci mogu postati žrtve onlajn uznemiravanja, sajber uhođenja, trgovine ljudima, sajber maltretiranja, dijeljenja seksualnih slika bez pristanka, kloniranja profila, namamljivanja radi ucjene ili zlostavljanja, govora mržnje i zastrašivanja na internetu, kao i špijunskog softvera ili softvera za praćenje koji se koristi za nadzor korišćenja interneta.

Anektodalni dokazi¹¹⁴ o tehnološki posredovanom nasilju pokazuju da ovaj rastući fenomen nesrazmjerno pogađa žene i djevojke, kao i seksualne i rodne manjine. Različiti izvještaji i istraživanja pokazuju da su incidenti onlajn nasilja, poput sajber uhođenja, onlajn uznemiravanja i seksualne ucjene na internetu, veoma rasprostranjeni.¹¹⁵ Izvještaj The State of Women Human Rights Defenders 2023. navodi da je 75% braniteljki ljudskih prava na Zapadnom Balkanu prijavilo digitalno uznemiravanje.¹¹⁶

Neke studije su otkrile da transrodne i rodno raznovrsne osobe takođe doživljavaju značajan nivo TPN, jer su vjerovatnije žrtve ove vrste nasilja nego cisrodne¹¹⁷ osobe.¹¹⁸ Ovo nasilje je povezano sa ozbiljnim psihološkim teško-

¹¹⁴ Anektodalni dokaz (engl. anecdotal evidence) je oslanjanje na lična iskustva, pojedinačne priče ili izolovane primjere umjesto na sistematska naučna istraživanja i objektivne podatke. Karakteristike: subjektivnost i pristrasnost, mali uzorak, nema dokaza o uzroku i posledici.

¹¹⁵ UN Women. n.d. "Accelerating Efforts to Tackle Online and Technology Facilitated Violence against Women and Girls (VAWG)." www.unwomen.org/sites/default/files/2022-10/Accelerating-efforts-to-tackle-online-and-technology-facilitated-violence-against-women-and-girls-en_0.pdf.

¹¹⁶ Dostupno na: <https://kvinnatillkvinna.org/wp-content/uploads/2023/11/The-Kvinna-till-Kvinna-Foundation-The-state-of-women-human-rights-defenders-2023.pdf>.

¹¹⁷ Cisrodna osoba je izraz za osobu čiji se lični rodni identitet u potpunosti podudara sa polom i rodom koji joj je dodijeljen po rođenju.

¹¹⁸ Evelyn, Sophie, Elizabeth M. Clancy, Bianca Klettke and Ruth Tatnell. 2022. "A Phenomenological Investigation into Cyberbullying as Experienced by People Identifying as Transgender or Gender Diverse." International Journal of Environmental Research and Public Health 19 (11): 6560. <https://doi.org/10.3390/ijerph19116560>.

bama, uključujući depresiju, anksioznost, posttraumatski stresni poremećaj i suicidalne misli.¹¹⁹ Kvalitativni podaci pokazuju da su žene čije su intimne slike podijeljene bez pristanka, doživjele slične oblike psiholoških tegoba kao i one koje su bile seksualno napadnute.¹²⁰

Osim toga, TPN može dovesti i do socijalne izolacije zbog uticaja na sposobnost žrtve da učestvuje u onlajn aktivnostima, što dovodi do smanjenja samopouzdanja.¹²¹ Onlajn anketa Amnesty International-a, koju je naručio Ipsos MORI u osam zemalja, pokazala je da je više od polovine (56%) žena koje su bile maltretirane na Tviteru imalo poteškoća da se usmjeri na svakodnevne zadatke i osjećalo stres, anksioznost ili napade panike (55%) nakon što su doživjele uznemiravanje ili zlostavljanje.¹²²

Studije takođe pokazuju da su žrtve TPN češće izložene finansijskoj nestabilnosti i ekonomskim teškoćama, uključujući smanjenu platu ili gubitak zaposlenja¹²³ što može imati ozbiljne posljedice po fizičko, mentalno i ekonomsko blagostanje pogođenih.¹²⁴

Niz je faktora u digitalnom okruženju koji podstiču i omogućavaju tehnološki posredovano rodno zasnovano nasilje.¹²⁵ Tako, anonimnost i osjećaj nekažnjivosti na internetu mogu ohrabriti nasilnike ali i nedostatak adekvatne pravne regulative i zaštite od digitalnog nasilja. Sa druge strane, algoritamska digitalna struktura više doprinosi nego što suzbija širenje rodni stereotipa i toksičnih digitalnih supkultura, dok istovremeno odsustvo i prisustvo, ili anahronistička dislokacija na internetu omogućava nasilniku da bez posebnog napora, iz svoje sobe, cilja osobe iz drugog grada, države ili sa drugog kontinenta. Kao rezultat, duboko ukorjenjeni tradicionalni obrasci mizoginije i diskriminacije žena i drugih marginalizovanih grupa prenose se u digitalnu sferu gdje se rodne nejednakosti, patrijarhalne norme i vrijednosti dalje održavaju.

Rodno zasnovano nasilje u digitalnom prostoru ograničava slobodno izražavanje osoba i potiskuje žene i marginalizovane rodne grupe na autocenzuru, ugrožava njihovo mentalno zdravlje i vodi isključenju iz digitalnog

119 Duggan, Maeve. 2017. "Online Harassment 2017." Pew Research Center, July 11. www.pewresearch.org/internet/2017/07/11/online-harassment-2017/.

120 Bates, Samantha. 2016. "Revenge Porn and Mental Health: A Qualitative Analysis of the Mental Health Effects of Revenge Porn on Female Survivors." *Feminist Criminology* 12 (1): 22–42. <https://doi.org/10.1177/1557085116654565>.

121 Henry, Nicola and Anastasia Powell. 2016. "Technology-Facilitated Sexual Violence: A Literature Review of Empirical Research." *Trauma, Violence, & Abuse* 19 (2): 195–208. <https://doi.org/10.1177/1524838016650189>.

122 Amnesty International commissioned Ipsos MORI to carry out an online poll of women aged 18–55 in Denmark, Italy, New Zealand, Poland, Spain, Sweden, the United Kingdom and the United States. For the full data set, see www.ipsos.com/ipsos-mori/en-uk/online-abuse-and-harassment.

123 Jane, Emma A. 2018. "Gendered cyberhate as workplace harassment and economic vandalism." *Feminist Media Studies* 18 (4): 575–91. <https://doi.org/10.1080/14680777.2018.1447344>.

124 Citron, Danielle Keats and Mary Anne Franks. 2014. "Criminalizing revenge porn." *Wake Forest Law Review* 49: 345–91. https://scholarship.law.bu.edu/faculty_scholarship/643.

125 U ovom dokumentu koristi se termin **tehnološki posredovano nasilje (TPN)** kao krovni pojam za različite oblike nasilja koji se vrše, omogućavaju, pojačavaju ili produžavaju upotrebom informaciono-komunikacionih i digitalnih tehnologija. Kada je potrebno posebno naglasiti rodnu dimenziju, koristi se izraz **tehnološki posredovano rodno zasnovano nasilje**, koji označava oblike TPN-a usmjerene prema ženama i djevojčicama, odnosno oblike nasilja koji su zasnovani na rodu, nesrazmjerno pogađaju žene ili predstavljaju digitalni nastavak rodno zasnovanog nasilja iz offline okruženja. Radi terminološke dosljednosti, skraćenica **TPN** koristi se kao osnovna skraćenica kroz dokument, osim kada je neophodno izričito naglasiti rodno zasnovani karakter nasilja.

života. Rodno zasnovano digitalno nasilje se odvija na mnogim popularnim društvenim mrežama i platformama, među kojima preovlađuju Fejsbuk, Instagram, Votsap, Snepčet, X (ranije Tviter) i TikTok. Takođe, različiti čet servisi, forumi, dejting aplikacije, kao i različite javne ili zatvorene grupe predstavljaju digitalne prostore za širenje rodno zasnovanog nasilja.¹²⁶

E.1. Oblici, razmjere, onlajn-oflajn kontinuum i odgovor sistema

Tehnološki posredovano rodno zasnovano nasilje obuhvata korišćenje interneta, društvenih mreža, aplikacija za komunikaciju, mobilnih telefona, uređaja za praćenje i drugih digitalnih alata radi uznemiravanja, kontrole, zastrašivanja, ponižavanja, seksualnog iskorišćavanja ili nanošenja štete ženama i djevojčicama. U praksi se koriste i izrazi digitalno nasilje, onlajn nasilje, sajber-nasilje i elektronsko nasilje, ali je važno naglasiti njegovu rodnu dimenziju: nasilje se najčešće zasniva na postojećim nejednakim odnosima moći između muškaraca i žena.

Ovaj oblik nasilja može uključivati uvredljive, ponižavajuće ili seksualizovane poruke; prijetnje silovanjem, smrću ili objavljivanjem privatnih sadržaja; uporno neželjeno kontaktiranje; kreiranje lažnih naloga; širenje glasila i lažnih informacija; javno diskreditovanje; objavljivanje ličnih podataka bez pristanka; praćenje lokacije; pristup nalogima i uređajima; kontrolu komunikacije; kao i neovlašćeno dijeljenje intimnih fotografija, video-zapisa ili audio-zapisa. Sve češći oblici uključuju izradu digitalno izmijenjenih ili vještački generisanih seksualno eksplicitnih sadržaja, poznatih kao dipfejk sadržaji, kao i korišćenje špijunskog softvera i aplikacija za nadzor nad partnerkom.

Tehnologija ne stvara nasilje sama po sebi, ali može učiniocu dati nove načine da nastavi, proširi ili pojača postojeće nasilje. Digitalni alati omogućavaju nasilje bez neposrednog fizičkog kontakta, u bilo koje vrijeme i sa velike udaljenosti. Sadržaji se mogu brzo umnožavati, dijeliti velikom broju ljudi i ostati dostupni dugo nakon prvobitne objave. Zbog toga žrtva može imati utisak da nasilje nema kraj, čak i kada prekine odnos sa učiniocem, promijeni mjesto stanovanja ili se fizički udalji od njega.

Tehnološki posredovano rodno zasnovano nasilje je rasprostranjeno, ali je njegov puni obim teško utvrditi. Mnoge žene ne prijavljuju nasilje zbog straha, stida, nepovjerenja u institucije, bojazni da će biti okrivljene za objavljeni sadržaj ili uvjerenja da policija, tužilaštvo i digitalne platforme neće reagovati. Zbog toga zvanične evidencije uglavnom pokazuju samo manji dio stvarnog broja slučajeva.

Žene i djevojčice nisu jedine mete digitalnog nasilja, ali su nesrazmjerno češće izložene seksualizovanom uznemiravanju, prijetnjama, zloupotrebi intimnih sadržaja, kampanjama diskreditacije i mizoginom govoru mržnje. Posebno su izložene djevojke i mlađe žene, žene koje su vidljive u javnom prostoru, novinarka, političarke, aktivistkinje, umjetnice i braniteljke ljudskih prava. Rizik može biti dodatno povećan za žene sa invaliditetom, pripadnice manjinskih zajednica, migrantkinje, LGBTI žene i djevojke, kao i žene koje već žive u uslovima partnerskog ili porodičnog nasilja. Posljedice mogu biti ozbiljne i dugotrajne: osjećaj straha i nesigurnosti, anksioznost, depresivnost, povlačenje iz društvenog života, prekid obrazovanja ili rada, gubitak prihoda, narušeni odnosi sa porodicom i zajednicom, kao i odustajanje od javnog izražavanja i korišćenja digitalnih prostora. U nekim slučajevima digitalno nasilje može doprinijeti eskalaciji fizičkog nasilja i povećati rizik od teških povreda ili femicida.

Tehnološki posredovano rodno zasnovano nasilje ne treba posmatrati kao odvojen, virtuelnu pojavu. Ono je često dio istog obrasca nasilja koji se odvija i van interneta. Partner koji provjerava telefon, zahtijeva lozinke, prati lokaciju, kontroliše komunikaciju ili prijeti objavljivanjem intimnih sadržaja koristi tehnologiju kao sredstvo kontrole. Nakon razdvajanja, ista osoba može nastaviti nasilje putem poruka, lažnih profila, elektronske pošte, društvenih mreža ili zajedničkih kontakata. Zato je potrebno govoriti o onlajn-oflajn kontinuitetu nasilja. Nasilje može započeti u digitalnom prostoru i preći u fizički svijet, ali može i obrnuto: fizičko, partnersko ili porodično nasilje može se nastaviti i pojačati kroz digitalne alate. Kada se digitalne radnje tretiraju samo kao pojedinačni sajber incidenti, bez sagledavanja odnosa između žrtve i učinioca, prethodnih prijava, obrazaca kontrole i mogućnosti eskalacije, sistem može propustiti ozbiljan rizik.

(a) Institucionalni odgovor: reaktivan, nespecijalizovan i često sekundarno viktimizujući

U Srbiji postoje primjeri sekundarne viktimizacije, uključujući savjete žrtvama da se „odloguju sa interneta”, umjesto da institucije prepoznaju nasilje, dokumentuju dokaze i procjene rizik. Neujednačeno postupanje otežava pristup pravdi, posebno kada se krivično gonjenje prebacuje na privatnu tužbu. U Sjevernoj Makedoniji: institucije nemaju dovoljno specijalizovane protokole i tehničke kapacitete za digitalne dokaze, a javno tužilaštvo ne pokreće uvijek postupke po službenoj dužnosti. Poseban problem je zaštita djevojčica i mladih žena koje doživljavaju onlajn prijetnje i ucjene. Kosovo*: institucije brže reaguju na fizičko nasilje nego na digitalne oblike, koji se često tretiraju kao pitanje sajber bezbjednosti. Nedostatak trauma-osviješćenih i specijalizovanih usluga, posebno za seksualno nasilje i maloljetna lica, ograničava oporavak i zaštitu. Albanija ima koordinisane referalne me-

hanizme u svim opštinama, ali se procjena rizika, hitne mjere i prikupljanje digitalnih dokaza ne primjenjuju ujednačeno. Usluge u nekim sredinama zavise od donatorskih sredstava i lokalnih kapaciteta. U Bosni i Hercegovini dostupni podaci i informacije ukazuju na propuste u prikupljanju digitalnih dokaza. Tako, na primjer, u jednom predmetu seksualnog uznemiravanja tužilaštvo nije utvrdilo da li je slanje fotografija izvršeno telefonom ili društvenim mrežama što je uticalo na kvalifikaciju djela. Institucionalna fragmentacija otežava ujednačen odgovor, dok u Crnoj Gori institucije slučajeve često tretiraju kroz opšte kategorije govora mržnje, prijetnji ili povrede privatnosti, bez prepoznavanja rodne dimenzije i kontinuiteta nasilja. Ne postoji poseban multisektorski protokol za tehnološki posredovano nasilje.

Odgovor na tehnološki posredovano nasilje ne može se svesti na savjet žrtvi da blokira učinioca, ugasi nalog ili prestane da koristi internet. Takve mjere mogu biti korisne za neposrednu bezbjednost, ali ne rješavaju nasilje niti prebacuju odgovornost na osobu koja ga čini. Institucije treba da prepoznaju digitalnu dimenziju nasilja u svakoj procjeni rizika. To podrazumijeva pitanja o pristupu učinioca telefonu, nalogima i lozinkama žrtve; praćenju lokacije; korišćenju aplikacija za nadzor; prijetnjama objavljivanjem sadržaja; postojanju lažnih profila; digitalnim prijetnjama; kao i mogućnosti da se nasilje pojača nakon prekida odnosa. Policija, tužilaštva i sudovi treba da imaju jasne procedure za prijavljivanje, hitno očuvanje digitalnih dokaza i istragu slučajeva. To uključuje čuvanje poruka, snimaka ekrana, linkova, podataka o nalogima i drugih digitalnih tragova, uz zaštitu privatnosti i bezbjednosti žrtve. Važno je da se dokazi prikupe na vrijeme jer se sadržaj može obrisati, promijeniti ili premjestiti na druge platforme.

Sistem podrške treba da obuhvati psihološku pomoć, pravno savjetovanje, podršku pri prijavljivanju, pomoć u procjeni digitalne bezbjednosti, kao i podršku pri podnošenju zahtjeva za uklanjanje štetnog sadržaja. Specijalizovane ženske organizacije imaju važnu ulogu jer često prve prepoznaju digitalni aspekt nasilja i pružaju podršku koja povezuje bezbjednost, poverljivost, psihosocijalnu pomoć i pravnu zaštitu.

Odgovornost imaju i digitalne platforme i kompanije koje upravljaju komunikacionim alatima. One treba da obezbijede dostupne i razumljive mehanizme za prijavljivanje, blagovremeno uklanjanje nasilnog i seksualno eksplicitnog sadržaja bez pristanka, zaštitu naloga, sprečavanje ponovnog objavljivanja uklonjenih materijala i saradnju sa nadležnim organima kada je to potrebno.

Prevenција zato zahtijeva kombinovanje digitalne pismenosti sa obrazovanjem o rodnoj ravnopravnosti, pristanku, privatnosti, granicama i odgovornosti u digitalnom prostoru. Cilj nije da se žene i djevojčice povuku iz interneta nego da digitalni prostor postane bezbjedniji, ravnopravniji i dostupniji svima.

Oblici tehnološki posredovanog nasilja

(b) Onlajn uznemiravanje i rodno zasnovani govor mržnje

- Umreženo uznemiravanje: organizovane ili poluorganizovane grupe, nalozi ili zajednice sistematski napadaju ženu, šalju uvrede, prijetnje, seksualizovane poruke, lažne optužbe ili pozive na nasilje.
- Rodni i seksistički govor mržnje: mizogini, seksualizovani, homofobni, transfobni ili antirodni sadržaji koji žene napadaju zbog pola, izgleda, seksualnosti, javnog angažmana ili političkog stava.
- Seksualizovano posramljivanje i trolovanje: komentari, objave, fotografije, memovi ili stranice koje djevojke i žene izlažu podsmjehu, sramoćenju ili pritisku da se povuku iz javnog prostora.
- Odmazda zbog podrške žrtvama: napadi na aktivistkinje, pravnice, novinarke i organizacije koje javno govore o nasilju, podržavaju žrtve ili zagovaraju izmjene zakona.

(c) Seksualno nasilje u digitalnom okruženju

- Dijeljenje intimnih ili seksualno eksplicitnih sadržaja bez saglasnosti: objavljivanje, prosljeđivanje ili prijetnja objavljivanjem fotografija, video-zapisa ili poruka bez pristanka osobe.
- Ucjena intimnim sadržajem: prijetnja objavljivanjem ili slanjem intimnog sadržaja porodici, poslodavcu, školi, javnosti ili institucijama, uz zahtijevanje novca, seksa, ostanak u vezi, ćutanja ili povlačenja prijave. Ovaj oblik nasilja je posebno rizičan za žrtvu jer može brzo da preraste u samopovrjeđivanje, fizičko nasilje, iznudu ili nastavak kontrole.
- Sintetički seksualni sadržaj i dipfejk pornografija: upotreba vještačke inteligencije ili aplikacija za stvaranje lažnih seksualnih slika i video-zapisa.¹²⁷
- Dijeljenje seksualnog sadržaja maloljetnih lica: naročito ozbiljan oblik nasilja i eksploatacije koji zahtijeva hitno uključivanje policije, tužilaštva, centra za socijalni rad, škole i specijalizovane podrške, uz zaštitu identiteta djeteta i sprečavanje daljeg dijeljenja.

(d) **Ugrožavanje bezbjednosti i privatnosti putem tehnologije**

- Doksovanje: objavljivanje privatnih podataka, adrese, telefona, informacija o porodici, radnom mjestu, školi, lokaciji ili dokumentima radi zastrašivanja, ponižavanja ili izlaganja žrtve daljim napadima.
- Autovanje bez saglasnosti: javno otkrivanje seksualne orijentacije, rodnog identiteta, zdravstvenog statusa ili drugih osjetljivih podataka bez saglasnosti, što može dovesti do nasilja u porodici, izbacivanja iz doma, gubitka posla ili dodatne stigme.
- Sajber proganjanje: uporno praćenje, slanje poruka, kontaktiranje preko više naloga, korišćenje lažnih profila, praćenje lokacije i nadzor aktivnosti.
- Stalkerware (vrsta zlonamjernog softvera) i digitalna kontrola: tajno instalirane aplikacije, dijeljeni nalozi, prisilno davanje lozinke, praćenje lokacije, pristup porukama, fotografijama i bankovnim aplikacijama.¹²⁸

E.2. **Procjena rizika od nastavka, pojačavanja i prelaska u druge oblike nasilja**

Procjena rizika mora biti sastavni dio rada sa svakom žrtvom tehnološki posredovanog nasilja i to od prvog kontakta, ne kao administrativna faza koja slijedi nakon razgovora nego kao dinamičan, kontinuiran proces koji se revidira svaki put kada se promjene okolnosti. Nije dovoljno pitati šta je objavljeno ili ko je poslao poruku. TPN gotovo nikada nije izolovani incident: iza jedne prijetnje, jednog objavljenog snimka ili jedne blokirane bankarske aplikacije najčešće stoji duži obrazac kontrole koji je prethodio vidljivom nasilju ili ga prati u različitim oblicima istovremeno.

Šta procjena rizika mora obuhvatiti?

Procjena rizika u TPN slučajevima obuhvata nekoliko međusobno povezanih dimenzija koje je potrebno sagledati kao cjelinu a ne kao odvojene provjere.

Obrazac kontrole i istorija nasilja. Polazna tačka nije incident, nego odnos. Da li je nasilje počelo onlajn ili je digitalna komponenta nastavak oflajn kontrole? Koliko dugo traje? Da li se pojačalo? Koji su oblici nasilja bili prisutni ranije - fizičko, psihološko, ekonomsko, seksualno? Da li je žrtva ranije prijavljivala nasilje i šta se tada dogodilo?

Odnos žrtve i počinioca. Da li se radi o sadašnjem ili bivšem partneru, članu porodice, kolegi, poznaniku ili anonimnoj osobi? Vrijeme razdvajanja - neposredno nakon prekida veze ili najave odlaska, posebno je visokorizično: TPN se u tom periodu može pojačati kao pokušaj ponovne uspostave kontrole ili kao osveta. Znanje počinioca o digitalnim alatima za praćenje, pravljenje lažnih profila, pristup nalogima ili generisanje (stvaranje) sintetičkog sadržaja direktno utiče na procjenu prijetnje.

Dostupnost žrtve i izloženost. Gdje žrtva živi i radi? Da li počinilac zna njenu adresu, radno mjesto, rutine kretanja? Da li ima pristup njenim uređajima, nalogima ili lozinkama, kroz zajednički uređaj, dijeljeni oblak (shared cloud) ili je zlonamjerna softver (stalkerware) aplikacija instalirana bez njenog znanja? Da li dijeli stambeni prostor sa počiniocem? Mogućnosti žrtve da se zaštiti dodatno ograničavaju ekonomska zavisnost od počinioca, zajednička djeca ili zajednička imovina zbog čega moraju biti procijenjene kao faktori ranjivosti a ne kao razlog da se intervencija odloži.

Prisustvo prijetnji i posjedovanje oružja. Da li su prijetnje eksplicitne (jasne i nedvosmislene) ili implicitne (pokrivenne)? Da li uključuju prijetnje fizičkim nasiljem, smrću, silovanjem, povredom djece ili prijetnje prema bližnjima žrtve? Da li počinilac posjeduje oružje ili ima pristup njemu? Da li je ikada ranije koristio fizičku silu? Studije iz svih šest zemalja regiona dosljedno i postojano pokazuju da digitalno nasilje, posebno proganjanje, prijetnje objavljivanjem sadržaja i koordinisano uznemiravanje, prethodi ili prati fizičko nasilje i femicid zbog čega nikada ne smije biti procijenjeno kao manje ozbiljno samo zato što se odvija na ekranu.

Digitalni rizici specifični za TPN. Koji sadržaj postoji i gdje je objavljen? Da li je moguće pratiti njegovo dalje širenje? Koliko je osoba već vidjelo ili podijelilo sadržaj? Da li postoji rizik od daljeg dijeljenja u grupama, na forumima, putem alternativnih profila? Da li se radi o dipfejk sadržaju koji može biti ponovo generisan? Da li počinilac koristi anonimne naloge ili VPN koji otežavaju identifikaciju? Da li je sadržaj već arhiviran na platformama iz kojih je teže ukloniti? Ove okolnosti direktno utiču na procjenu štete i na prioritete zaštite. Hitno uklanjanje sadržaja ponekad je isti ili viši prioritet od pravne prijave.

Prisustvo djece. Da li ima zajedničke djece? Da li se kontakt ostvaruje putem djece? Da li počinilac koristi dječje naloge, školske komunikacione kanale ili kontakte putem škole ili vrtića kao kanal za pristup žrtvi? Da li djeca svjedoče nasilju ili su i sama meta digitalnog uznemiravanja?

Institucionalni faktori i istorija prijavljivanja. Da li je žrtva ranije prijavljivala nasilje i kakav je bio institucionalni odgovor? Da li postoje izrečene zaštitne mjere i da li se poštuju? Da li je počinilac ranije bio osuđivan?

Instrumenti i pristupi

Procjena rizika nije jednokratni razgovor niti administrativni obrazac koji se popunjava samo pri prvoj prijavi nasilja. Ona je kontinuiran, strukturisan i na preživjelu osobu usmjeren proces koji se ponavlja kada se okolnosti promjene: nakon prekida odnosa, prijave nasilja, izricanja ili isteka zaštitnih mjera, nove prijetnje, objavljivanja sadržaja, promjene mjesta stanovanja, uključivanja djece u nasilje ili pojačavanja digitalne kontrole. Njena svrha nije da „predvidi“ svaki budući događaj nego da pravovremeno prepozna obrasce eskalacije i omogući planiranje mjera koje smanjuju rizik.

Kvalitetna procjena kombinuje strukturisane instrumente, stručnu procjenu konkretnog slučaja i procjenu opasnosti koju iznosi sama žena. Njeno iskustvo mora imati centralno mjesto: žena često najbolje prepoznaje promjene u ponašanju počinioca, pojačavanje kontrole, ranije prijetnje, rizik nakon razdvajanja i okolnosti koje mogu dovesti do eskalacije nasilja. Oklijevanje, nedosljednost u iskazu, izbjegavanje pojedinih tema ili promjena ponašanja tokom razgovora ne smiju se automatski tumačiti kao nepouzdanost. Takve reakcije mogu biti posljedica straha, traume, zbog nadzora uređaja ili neposrednog prisustva počinioca.

Jedan od najpoznatijih instrumenata za procjenu rizika od teškog i smrtonosnog nasilja u kontekstu sadašnjih ili bivših intimnih partnerskih odnosa jeste **Danger Assessment (DA)** koji je razvila Žaklin Kempbel (Jacquelyn C. Campbell). DA je namenjen procjeni vjerovatnoće smrtonosnog ili gotovo smrtonosnog nasilja u slučajevima partnerskog nasilja.¹²⁹ Ne treba ga koristiti kao univerzalan instrument za svaki oblik tehnološki posredovanog nasilja, niti samostalno mijenjati njegov sistem bodovanja ili dodavati nove stavke bez stručne validacije. DA je najkorisniji kada je tehnološki posredovano nasilje dio šireg obrasca partnerske kontrole, proganjanja, prijetnji, fizičkog ili seksualnog nasilja, nasilja nakon razdvajanja ili sukoba oko djece. U takvim slučajevima, standardna procjena putem DA treba da bude dopunjena posebnim dodatkom za digitalne indikatore rizika. Taj dodatak ne predstavlja novi numerički instrument već strukturisani set pitanja koji pomaže da se digitalna dimenzija nasilja uključi u stručnu procjenu i plan bezbjednosti.

Pored DA, ženske organizacije mogu koristiti i **CAADA-DASH/MARAC**¹³⁰ kao stručni instrument za strukturisano prepoznavanje ozbiljnog, ponovljenog ili eskalirajućeg partnerskog i porodičnog nasilja. Ova lista može pomoći savjetnicama da tokom razgovora sistematično sagledaju prethodno nasilje, prijetnje, kontrolu, strah žene, izolaciju, rizike povezane sa djecom,

¹²⁹ Žaklin Kempbel (Jacquelyn C. Campbell), Danijel W. Webster (Daniel W. Webster), and Nensi Glas (Nancy Glass), "The Danger Assessment: Validation of a Lethality Risk Assessment Instrument for Intimate Partner Femicide," *Journal of Interpersonal Violence* 24, no. 4 (2009): 653–74.

¹³⁰ Ignjatović, T. (2011). *Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: model koordiniranog odgovora zajednice*. Beograd: Rekonstrukcija Ženski fond, 189–192.

zavisnost od počinioca i druge pokazatelje eskalacije. Međutim, sama lista ne može zamijeniti stručnu procjenu, razgovor sa ženom, superviziju ili kontinuirano praćenje slučaja. Posebno je važno da organizacija koja koristi ovaj instrument jasno definiše koju verziju liste primjenjuje, ko je ovlašten da je koristi, kako se rezultati evidentiraju i na koji način procjena vodi ka konkretnim mjerama podrške.

U slučajevima TPN-a, uz DA ili MARAK listu treba razmotriti najmanje sljedeće digitalne pokazatelje rizika:

- da li počinitelj ima pristup telefonu, elektronskoj pošti, nalogima na društvenim mrežama, kladu (cloud) servisima, bankarskim aplikacijama, zajedničkim uređajima ili nalogima mobilnog operatera;
- da li prati lokaciju putem telefona, GPS uređaja, pametnog sata, automobila, Bluetooth uređaja, aplikacija ili pametnih uređaja u domu;
- da li postoji sumnja na stalkerware, spyware, tajni pristup uređaju, nalogu ili internet vezi;
- da li počinitelj prijeti objavljivanjem intimnih sadržaja, privatne prepiške, ličnih podataka ili informacija o djeci;
- da li su intimni sadržaji, fotografije, video-snimci, podaci o lokaciji ili privatne poruke već objavljeni ili poslani trećim licima;
- da li počinitelj koristi lažne profile, kontaktira porodicu, prijatelje, poslodavca, školu djece ili zajedničke kontakte;
- da li digitalnim kanalima zaobilazi zabranu prilaska ili zabranu komunikacije;
- da li se digitalno nasilje pojačalo nakon prekida odnosa, prijave nasilja, odlaska u sigurnu kuću ili pokretanja postupka;
- da li se djeca koriste za nadzor, prenošenje poruka, praćenje lokacije ili pritisak na majku.

Digitalni indikatori ne treba da se tretiraju kao sporedna tehnička okolnost. Kontrola naloga, praćenje lokacije, nadzor komunikacije i prijetnje objavljivanjem sadržaja mogu biti dio istog obrasca prinude, izolacije i zastrašivanja kao fizičko, psihološko, seksualno ili ekonomsko nasilje. GREVIO Opšta preporuka br. 1 naglašava potrebu da države i službe prepoznaju digitalnu dimenziju nasilja kao sastavni dio rodno zasnovanog nasilja i da je uključe u zaštitu, podršku, obuku stručnjaka, prikupljanje dokaza i koordinisano postupanje.¹³¹

¹³¹ Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO), *General Recommendation No. 1 on the Digital Dimension of Violence against Women* (Strasbourg: Council of Europe, 2021).

U praktičnom radu, procjena rizika treba da počne provjerom da li je bezbjedno razgovarati. Potrebno je utvrditi da li žena koristi uređaj kojem počinilac može pristupiti, da li je bezbjedno pozvati je, poslati poruku ili elektronsku poštu, da li počinilac zna za kontakt sa organizacijom i da li postoje bezbjedni termini i načini komunikacije. Kada postoji sumnja na nadzor telefona ili naloga, komunikaciju o nasilju i planiranju bezbjednosti treba, kada je moguće, voditi preko drugog uređaja ili naloga kojem počinilac nema pristup.

U slučaju sumnje na stalkerware ili drugi oblik tajnog nadzora, ženi ne treba automatski savjetovati da odmah obriše aplikaciju, resetuje uređaj ili promjeni lozinke na potencijalno kompromitovanom telefonu. Takve promjene mogu upozoriti počinioce, dovesti do eskalacije ili uništiti dokaze. Bezbjedniji pristup podrazumijeva procjenu neposrednog rizika, korišćenje drugog uređaja za osjetljivu komunikaciju, dokumentovanje relevantnih okolnosti i izradu plana za postepeno i bezbjedno preuzimanje kontrole nad nalogima i uređajima.¹³²

Dokumentovanje digitalnih dokaza mora biti usmjereno na bezbjednost i minimum neophodnih podataka. Kada je bezbjedno, korisno je zabilježiti datum i vrijeme događaja, naziv platforme, korisničko ime ili profil počinioce, link, sadržaj prijetnje i eventualne svjedoke. Intimni sadržaji ne treba da se rutinski prosljeđuju između organizacija ili institucija. Njihovo dodatno dijeljenje može povećati štetu, ugroziti privatnost žene i stvoriti nove rizike. U slučaju potrebe za postupkom, treba procijeniti koje dokaze je neophodno sačuvati, ko ima ovlašćenje da ih preuzme i kako se mogu čuvati bez dodatnog izlaganja žene.

Kada procjena ukaže na visok ili rastući rizik, potrebno je izraditi individualni plan bezbjednosti i aktivirati postojeće mehanizme koordinacije u skladu sa lokalnim propisima i procedurama. Plan treba da obuhvati bezbjedan način komunikacije, hitne kontakte, pravnu i psihosocijalnu podršku, zaštitu djece, način čuvanja dokaza, mjere digitalne bezbjednosti, eventualno prijavljivanje platformama i jasno definisanu odgovornost svake uključene službe. Razmjena podataka treba da bude ograničena na informacije koje su zaista potrebne za zaštitu i postupanje, uz objašnjenje ženi šta se dijeli, sa kim i zbog čega, osim kada zakon nalaže drugačije postupanje radi otklanjanja neposredne opasnosti.

DA i MARAK lista nisu odgovarajući instrumenti za svaki oblik TPN-a. Kada nasilje vrši nepoznata osoba, organizovana grupa, kolega, javna ličnost, bivši poznanik ili veći broj naloga, procjena mora biti prilagođena konkretnoj situaciji. Tada treba posebno sagledati rizik od identifikacije ili fizičkog

pronalaženja žene, javnog širenja sadržaja, koordinisanog uznemiravanja, doksovanja, gubitka posla, posljedica po djecu, reputaciju, mentalno zdravlje i učešće žene u javnom životu. U takvim slučajevima, fokus nije na primjeni partnerskog instrumenta već na individualizovanoj procjeni digitalne bezbjednosti, dostupnim pravnim mehanizmima, podršci organizacije i planu za ograničavanje daljeg širenja štete.

Procjena rizika zato ne smije biti svedena na zbir bodova ili formalno popunjavanje liste. Njena vrijednost je u tome da poveže iskustvo žene, prepozna pokazatelje nasilja, digitalnu dimenziju kontrole i konkretne mjere zaštite. Dobra procjena rizika završava se jasnim planom: šta žena može da uradi bezbjedno, šta organizacija preduzima, koje institucije treba uključiti i kada se procjena mora ponoviti.

Procjena rizika kao osnova plana zaštite

Rezultat procjene rizika mora biti konkretan plan zaštite koji istovremeno obuhvata i oflajn i onlajn dimenziju nasilja. Plan zaštite za TPN slučajeve uključuje: bezbjednosne korake za uređaje i naloge (promjena lozinki, uklanjanje stalkerware aplikacija, aktivacija dvofaktorske autentifikacije, zamjena SIM kartice ako je praćena); proceduru za dokumentovanje i čuvanje digitalnih dokaza prije nego što se sadržaj ukloni; kontakte za hitnu podršku koji nisu dostupni počiniocu; plan za slučaj eskalacije - koji broj pozvati, kome se obratiti, gde otići; i procjenu da li je i u kojoj mjeri bezbjedno nastaviti koristiti postojeće naloge i uređaje.

Procjena rizika nije jednokratna: mora se revidirati pri svakoj promjeni okolnosti, novoj prijetnji, pokušaju kontakta, objavi novog sadržaja, promjeni u odnosu žrtve i počinioca ili u vrijeme sudske postupka koji sam po sebi može biti okidač za pojačanje nasilja. Organizacija koja radi sa žrtvom TPN-a preuzima odgovornost da ovaj proces vodi kontinuirano, a ne samo pri prvom kontaktu.

Procjena rizika i minimalna podrška preživjelima TPN u organizaciji civilnog društva

RIZIK	KLJUČNA PITANJA	MINIMALNI ODGOVOR PODRŠKE
Prijetnje smrću, fizičkim ili seksualnim nasiljem	Da li počinilac prijeti da će doći, povrijediti žrtvu, djecu, porodicu, kućne ljubimce ili sebe? Da li pominje oružje?	Hitno uključivanje policije i tužilaštva; procjena potrebe za hitnim mjerama zaštite; plan fizičke bezbjednosti; bezbjedna lokacija.
Ucjena intimnim sadržajem	Da li počinilac traži novac, seks, nastavak veze, povlačenje prijave ili ćutanje? Kome prijeti da će poslati sadržaj?	Ne pregovarati sa počinioцем bez stručne podrške; sačuvati dokaze; koristiti alate kao što je StopNCII; razmotriti hitnu prijavu.
Istorija partnerskog ili porodičnog nasilja	Da li je bilo fizičkog, seksualnog, psihološkog ili ekonomskog nasilja? Da li je nasilje eskaliralo nakon prekida veze?	Slučaj tretirati kao dio šireg obrasca prisilne kontrole; uključiti centar za socijalni rad i specijalizovanu žensku organizaciju.
Proganjanje i digitalno praćenje	Da li počinilac zna lokaciju, raspored, kontakte, lozinke ili ima pristup uređajima? Da li koristi lažne profile?	Bezbednosna provjera uređaja; promjena lozinki; isključivanje dijeljenja lokacije; dokumentovanje svih kontakata.
Doksovanje i javno sramoćenje	Da li su objavljeni adresa, broj telefona, radno mjesto, škola, podaci o djeci ili porodici?	Zatražiti uklanjanje sadržaja; obavijestiti poslodavca ili školu samo ako je bezbedno; planirati zaštitu od dolaska počinioца ili trećih lica.
Djeca ili maloljetna lica	Da li je dijete žrtva, svjedok ili sredstvo ucjene? Da li postoji seksualni sadržaj maloljetnog lica?	Hitna prijava nadležnim organima; zaštita identiteta djeteta; sprečavanje daljeg dijeljenja; psihološka podrška.
Vještačka inteligencija i sintetički sadržaj	Da li se radi o montiranom ili generisanom sadržaju? Da li je sadržaj već podijeljen ili se njime prijeti?	Dokumentovati linkove i naloge; ne širiti sadržaj; zatražiti uklanjanje; procijeniti reputacionu i psihološku štetu.
Rizik od samopovrjeđivanja ili suicidalnosti	Da li žrtva govori da ne vidi izlaz, da se plaši javne sramote ili da će sebi nauditi?	Ne ostavljati žrtvu bez podrške; povezati je sa hitnom psihološkom pomoći i povjerljivom osobom; planirati bezbjednost u narednih 24 sata.
Počinitelj je službeno lice ili ima moć nad žrtvom	Da li je počinitelj policajac, nastavnik, poslodavac, javna ličnost, politički akter ili IT stručnjak?	Procjena dodatnog rizika od zloupotrebe položaja; pažljivo biranje institucije za prijavu; uključivanje pravne pomoći i nezavisne podrške.

I. INTERNI POSTUPCI ORGANIZACIJA ZA RAD SA PRIJAVAMA TPN-A

I.1. Interne procedure za prijem i postupanje po prijavama

Svaka organizacija civilnog društva koja pruža individualnu podršku ženama i djevojčicama izloženim nasilju treba da ima pisane interne procedure koje jasno uređuju prijem prijave ili povjeravanja, početnu procjenu bezbjednosti i rizika, evidentiranje podataka, informisani pristanak, upućivanje na druge službe, praćenje slučaja i njegovo zatvaranje. To nije birokratski zahtjev već osnovni mehanizam zaštite preživjele osobe, zaposlenih i same organizacije.¹³³

Organizacije koje se prvenstveno bave prevencijom, edukacijom, kampanjama ili zagovaranjem a ne pružaju kontinuiranu individualnu podršku, takođe treba da imaju odgovarajuće procedure. One najmanje treba da odrede ko prima povjeravanje, kako se provjerava neposredna bezbjednost, na koji način se osoba upućuje na specijalizovanu podršku i kako se štite njeni podaci. Takve organizacije ne treba da preuzimaju ulogu pružaoca usluge upravljanja slučajem ukoliko za to nemaju obučeno osoblje, superviziju, bezbjedne sisteme čuvanja podataka i razvijen sistem protokola i procedura koji povezuju žrtve nasilja sa institucijama i organizacijama, tzv. referenalne puteve.

Interne procedure treba da odgovore na nekoliko ključnih pitanja: ko prima prijavu i ko je zadužen za dalji kontakt; kako se provjerava da li je bezbjedno kontaktirati osobu telefonom, porukom ili elektronskom poštom; kada i

kako se radi procjena rizika; koje se informacije evidentiraju i ko im može pristupiti; kako se pribavlja informisani pristanak za upućivanje ili razmjenu podataka; kako se postupa u situacijama neposredne opasnosti; kako se slučaj upućuje drugim službama; i kada se slučaj zatvara ili ponovo otvara.

U slučajevima tehnološki posredovanog nasilja procedure moraju sadržati i posebne mjere digitalne bezbjednosti. Potrebno je provjeriti da li je uređaj bezbjedan za komunikaciju, da li postoji sumnja na digitalni nadzor ili pristup nalogima, kako se čuvaju snimci ekrana i drugi digitalni dokazi, kao i kako se sprečava dodatno širenje intimnih sadržaja ili drugih osjetljivih podataka. Organizacija ne treba rutinski da prima, čuva ili prosljeđuje intimne snimke, lozinke ili cjelokupnu privatnu prepisku već samo minimum podataka potreban za procjenu, podršku i eventualno upućivanje.¹³⁴

Dva naročito korisna međunarodna referentna okvira za izradu ovakvih procedura jesu *Interagency Gender-Based Violence Case Management Guidelines* i *IASC Definition and Principles of a Victim/Survivor-Centred Approach*.

Interagency Gender-Based Violence Case Management Guidelines predstavljaju jedan od najdetaljnijih međunarodnih okvira za upravljanje slučajevima rodno zasnovanog nasilja. Smjernice su razvijene za humanitarne kontekste ali su njihovi osnovni principi i praktični alati primjenljivi i šire: prijem i procjena slučaja, bezbjednosno planiranje, povjerljivost, informisani pristanak, vođenje dokumentacije, upućivanje, koordinacija sa drugim službama, supervizija i zatvaranje slučaja.¹³⁵

IASC pristup usmjeren na žrtvu/preživjelu osobu posebno je razvijen za postupanje u slučajevima seksualne eksploatacije, zlostavljanja i seksualnog uznemiravanja ali njegovi principi mogu da budu ugrađeni u sve interne procedure organizacije. Ovaj pristup stavlja prava, potrebe, želje, bezbjednost, dostojanstvo i dobrobit preživjele osobe u središte svakog postupanja. To znači da se pomoć ne uslovljava formalnom prijavom, da se informacije ne dijele bez jasnog objašnjenja i pristanka, osim u ograničenim situacijama neposredne opasnosti ili zakonske obaveze, te da preživjela osoba zadržava pravo da odlučuje o narednim koracima.

Dobro uređena procedura ne služi samo da odredi „ko šta radi” nego da spriječi sekundarnu viktimizaciju, nebezbjedno dijeljenje podataka, nejasna očekivanja, prebacivanje odgovornosti između organizacija i iscrpljivanje zaposlenih. Zato bi svaka organizacija trebalo redovno da preispituje svoje procedure, obezbijedi obuku i superviziju za osobe koje rade sa prijavama, kao i da ih prilagođava promjenama u zakonodavstvu, dostupnim uslugama i oblicima tehnološki posredovanog nasilja.

¹³⁴ GREVIO. *General Recommendation No. 1 on the Digital Dimension of Violence against Women*. Strasbourg: Council of Europe, 2021.

¹³⁵ Inter-Agency Standing Committee. *Definition and Principles of a Victim/Survivor-Centred Approach*. Geneva: Inter-Agency Standing Committee, 2023.

I.2. Veza internih postupaka s međunarodnim standardima i regulatornim okvirom

GREVIO GR No. 1 (2021) izričito zahtijeva od država da omoguće da organizacije civilnog društva imaju kapacitete za prijem, evidentiranje i procjenu slučajeva TPN-a. CDT Europe (2026) naglašava da je neophodno da OCD budu uključene u procese procjene rizika na platformama i u zagovaranju harmonizovanog odgovora na TPN.

Interagency GBV Case Management Guidelines (UNICEF/UNFPA/UNHCR) preporučuju da svaka organizacija koja radi s preživjelim GBV/TPN ima pisane, periodično revidirane interne procedure usklađene s međunarodnim standardima.

I.3. Osam komponenti interne procedure za TPN

Komponenta 1: Prijem prijave

Procedura mora da definiše: ko može podnijeti prijavu (sama žrtva, povjerljiva osoba, svjedok, anonimno); načine prijavljivanja (telefon, email, lično, online forma, šifrovani kanal); hitne situacije i postupanje u kriznim slučajevima; rokove za reagovanje (preporučeno: hitan kontakt u roku od 24 sata za slučajeve s rizikom po bezbjednost, u roku od 72 sata za ostale). Za TPN slučajeve posebno: obezbijediti bezbjedan i povjerljiv kanal komunikacije od prvog kontakta; u slučaju slanja digitalnih dokaza (snimci ekrana, linkovi), jasno definisati gdje se čuvaju i ko ima pristup; ne tražiti od žrtve da pošalje ili prikaže intimni sadržaj koji je predmet nasilja.

Komponenta 2: Prvi kontakt sa osobom koja je preživjela TPN

Primjenjuju se osnovni principi IASC i međunarodnih standarda:

- **Bezbjednost:** procijeniti neposredni rizik, osigurati, prije svega, fizičku bezbjednost.
- **Povjerljivost:** jasno objasniti ko ima pristup informacijama i u kojim okolnostima.
- **Poštovanje:** ne suditi o postupcima žrtve; govoriti jezikom koji osoba razumije.

- Nediskriminacija: jednak tretman bez obzira na rod, etničku pripadnost, seksualnu orijentaciju, invaliditet.
- Informisani pristanak: objasniti sve korake i tražiti saglasnost za svaki od njih.
- Pravo osobe da sama odlučuje: ne pritiskati na određen ishod ili prijavu.

Za TPN: u prvom kontaktu procijeniti neposrednu digitalnu opasnost (Da li se sadržaj još uvek širi? Da li počinitelj ima pristup uređajima? Da li postoje prijetnje fizičkim nasiljem?). Ne tražiti od žrtve da ponovo gleda ili pokazuje traumatični sadržaj bez nužde.

Komponenta 3: Evidentiranje slučaja

Minimalni skup podataka koji treba evidentirati: jedinstveni broj predmeta; oblik TPN-a i platforma/kanal; odnos žrtve i počinioca; istorija nasilja; prisustvo djece; preuzete mjere podrške i koordinirane institucije; datum i kanal kontakta.

Zaštita podataka: ograničen pristup dokumentaciji (samo zaposleni koji neposredno rade na slučaju); pravila čuvanja i uništavanja dokumentacije u skladu s nacionalnim zakonom o zaštiti podataka; digitalni dokazi - čuvati na enkriptovanim (šifrovanim) serverima ili uređajima; nikada ne slati intimne sadržaje nešifrovanim kanalima.

Komponenta 4: Procjena rizika za TPN slučajeve

Pored standardne procjene fizičke ugroženosti, procedura mora da obuhvati sljedeće digitalne indikatore:

- Neposredna opasnost po život: prijetnje smrću ili fizičkim nasiljem; da li počinitelj zna fizičku lokaciju žrtve?
- Digitalni rizici: da li počinitelj ima pristup nalogima, uređajima ili lozinkama? Da li se sadržaj još uvijek aktivno širi? Da li postoji ucjena? Da li se radi o dupliranim sadržajima?
- Pristup počinioca žrtvi: praćenje lokacije; lažni profili; digitalni nadzor.
- Prisustvo djece: da li postoji seksualni sadržaj koji uključuje maloljetna lica?
- Zdravstveni i psihološki rizici: da li je žrtva u krizi? Da li postoji rizik od samopovređivanja ili suicidalnosti?

Matrica procjene rizika za TPN:

- VISOK RIZIK (hitna intervencija): prijetnje smrću ili fizičkim nasiljem; sadržaj se masovno širi; ucjena s rokom; počinitelj zna lokaciju; prisustvo djece u sadržaju; znaci suicidalnosti.
- SREDNJI RIZIK (intervencija u roku od 24–48 sati): sadržaj je objavljen, ali nije u masovnom širenju; počinitelj ima pristup nalogima; historija nasilja; digitalna kontrola u partnerskom odnosu.
- NIŽI RIZIK (podrška i praćenje): uznemiravanje koje nije eskaliralo; pojedinačni incidenti bez obrasca; žrtva nije u neposrednoj opasnosti, ali želi savjet.

Komponenta 5: Izrada plana bezbjednosti

Plan bezbjednosti se izrađuje zajedno sa osobom koja je preživjela nasilje, mora biti praktičan i prilagođen konkretnoj situaciji. Za TPN slučajeve plan treba da uključi:

- Digitalne mjere: promjena lozinki (pažljivo – vidjeti napomenu o stalkerware-u); isključivanje dijeljenja lokacije; provjera prijavljenih uređaja na nalogima; aktiviranje dvofaktorske autentifikacije; bezbjednosna provjera uređaja za stalkerware.
- Fizičke mjere: hitni kontakti; sigurna mjesta; plan za krizne situacije; podrška porodice ili prijatelja (samo ako je bezbjedno).
- Institucionalne mjere: prijava policiji (procijeniti kada i kojoj instituciji je bezbjedno prijaviti); zahtjev za zaštitnu mjeru; koristiti StopNCII za preventivno blokiranje sadržaja (ako je primjenjivo).
- Napomena o stalkerware-u: ako postoji sumnja da je počinitelj postavio zlonamjerni softver (stalkerware) na uređaju žrtve, ne mijenjati naglo lozinke – koristiti drugi, bezbjedan uređaj za komunikaciju.

Komponenta 6: Upućivanje na usluge

Preživjela osoba, uz svoj pristanak, može biti upućena na:

- Centar za socijalni rad (procjena rizika, plan zaštite, GKS mehanizam).
- Policiju (prijava krivičnog djela, hitne mjere, zaštitni nalog).
- Zdravstvene ustanove (psihološka podrška, dokumentovanje povreda).

- Pravnu pomoć (besplatna pravna pomoć, prijava policiji, zahtjev za zaštitnu mjeru).
- Sigurnu kuću (smještaj u slučaju neposredne opasnosti).
- Psihološko savjetovanje (specijalizovano, trauma-osviješćeno).
- Tehničku podršku za TPN: CyberIntima (Srbija/region), StopNCII, stručnjak za digitalnu bezbjednost.

Mapa lokalnih referalnih puteva: svaka organizacija treba da pripremi ažuriranu listu kontakata u svojoj opštini. Upućivanje se vrši samo uz izričit pristanak žrtve.

Komponenta 7: Upravljanje slučajem (Case Management)

Upravljanje slučajem podrazumijeva:

- Individualni plan podrške: specifičan za potrebe i situaciju konkretne osobe; revidira se svaki put kad se situacija promijeni.
- Redovno praćenje: provjere u definisanim intervalima (npr. 48 sati, 1 nedjelja, 1 mjesec); žrtva ne smije biti ostavljena bez kontakta.
- Koordinacija sa drugim službama: razmjena informacija samo uz saglasnost žrtve; jasno ko s kim komunicira i šta dijeli.
- Periodične procjene potreba: situacija se mijenja; procjena rizika nije jednokratna radnja.

Posebna napomena za TPN: digitalno nasilje se može nastaviti i tokom upravljanja slučajem – novi nalozi, novi sadržaj, nove platforme. Procedura mora da predvidi kako se evidentiraju i ko procjenjuje novi digitalni incident.

Komponenta 8: Zatvaranje slučaja

Slučaj se zatvara kada: ciljevi podrške budu ostvareni i žrtva je u bezbjednom okruženju; osoba više ne želi podršku (uz dokumentovanje njene slobodne odluke i informisanje o tome kako ponovo kontaktirati organizaciju); izgubi se kontakt (uz dokumentovanje svih pokušaja kontakta); izvrši se prenos drugoj organizaciji (uz pristanak osobe i prenos samo neophodnih informacija).

Procedura definiše način dokumentovanja zatvaranja slučaja, uključujući anonimizovani upis u evidenciju organizacije (za potrebe zagovaranja i monitoringa) i bezbjedan način uništavanja ili čuvanja dokumentacije.

I.4. Obavezni dokumenti koje organizacija treba da ima

Za organizacije civilnog društva u regionu preporučuje se da interna procedura obuhvati najmanje sljedeće dokumente:

- Politika zaštite od rodno zasnovanog nasilja i TPN-a.
- Procedura za prijem i obradu prijava TPN-a (korak po korak, sa formularima).
- Protokol za procjenu rizika (uključujući digitalne indikatore).
- Protokol za upućivanje i saradnju sa institucijama (sa ažuriranom mapom kontakata).
- Obrazac informisanog pristanka (za svaku radnju posebno).
- Obrazac za evidenciju slučaja (s minimalnim skupom podataka i zaštitom privatnosti).
- Plan bezbjednosti (predložak koji se prilagođava svakom slučaju).
- Politika povjerljivosti i zaštite podataka (uključujući digitalne dokaze i enkriptovanu komunikaciju).
- SEAH/PSEAH procedura - procedura za sprečavanje i reagovanje na seksualnu eksploataciju, zlostavljanje i uznemiravanje. Organizacije koje rade neposredno sa korisnicima, djecom, ženama izloženim nasilju ili drugim ranjivim grupama treba da imaju jasna pravila ponašanja, povjerljive kanale prijavljivanja, postupak reagovanja i upućivanja, zaštitu od odmazde i obuku zaposlenih. Za organizacije koje sprovode projekte sa UN agencijama i pojedinim međunarodnim donatorima, postojanje i primjena PSEA mehanizama predstavljaju ugovorni i partnerski zahtjev koji se procjenjuje kroz standarde organizacionih politika, obuka, ljudskih resursa, prijavljivanja i odgovora na slučajeve.
- Etički kodeks za zaposlene i saradnike/ce (uključujući digitalnu etiku i zaštitu privatnosti žrtava).

I.5. Posebna pitanja digitalne bezbjednosti za organizacije

Organizacije koje rade sa žrtvama TPN-a i same mogu postati meta digitalnog napada:

- Komunikacija sa žrtvama: koristiti enkriptovane kanale komunikacije (Signal, ProtonMail); ne razmjenjivati intimne sadržaje o žrtvi putem nešifriranih kanala.
- Čuvanje digitalnih dokaza: samo na enkriptovanim uređajima ili serverima sa ograničenim pristupom; jasan protokol ko ima pristup i pod kojim uslovima.
- Zaštita zaposlenih: aktivistkinje i zaposlene same mogu biti mete digitalne odmazde; organizacija mora imati plan za ovakve slučajeve, uključujući podršku za zaposlene.
- Redovne revizije bezbjednosti: jednom godišnje procijeniti bezbjednost digitalnih sistema organizacije.

I.6. Digitalni alati za zaštitu i kako ih koristiti u podršci

Digitalni alati ne zamjenjuju institucionalnu zaštitu ali mogu smanjiti štetu, usporiti širenje sadržaja i pomoći žrtvi da sačuva dokaze. U obuci je važno pokazati šta alat može, šta ne može i kako se koristi bez ugrožavanja žrtve.

ALAT / KORAK	ČEMU SLUŽI	KAKO SE KORISTI	ŠTA SE DOBIJA I OGRANIČENJA
StopNCII.org	Besplatan alat koji vode Internet Watch Foundation i partneri. Namijenjen je osobama starijim od 18 godina koje se plaše da će njihove intimne slike ili video-zapisi biti objavljeni, ili su već objavljeni, bez saglasnosti.	Korisnica na svom uređaju bira sliku ili video. Alat kreira digitalni otisak, odnosno hash, bez slanja samog sadržaja platformama. Učesnice treba da znaju da se intimni sadržaj ne postavlja javno i da se ne čuva slika nego tehnički otisak.	Umanjuje rizik od daljeg dijeljenja na platformama koje učestvuju u programu. Ne uklanja uvijek sve već objavljene kopije i ne zamjenjuje prijavu nasilja kada postoji rizik od prijetnji, ucjene ili fizičkog nasilja.
CyberIntima	Platforma SHARE Fondacije za osobe izložene neovlašćenom dijeljenju intimnih sadržaja, digitalnim prijetnjama, uznemiravanju i sličnim oblicima nasilja. Dostupna na srpskom jeziku: cyberintimacy.sharefoundation.info.	Korisnica može dobiti informacije o pravnim mogućnostima, tehničkim koracima, dokumentovanju dokaza, prijavljivanju platformama i bezbjednosnim podešavanjima.	Pomaže da žrtva ne ostane sama u digitalnom djelu slučaja. Treba je povezati sa ženskom organizacijom i pravnom podrškom kada postoji širi obrazac nasilja.
Bezbjednosna provjera uređaja	Nije jedan alat nego set koraka: provjera lozinki, prijavljenih uređaja, dijeljenja lokacije, aplikacija za praćenje, dvofaktorske autentifikacije i pristupa nalogima.	Radi se pažljivo, uz prethodnu procjenu rizika. Nagla promjena lozinki može upozoriti počinioca ako on prati nalog. Zato je ponekad prvo potrebno napraviti bezbjedan kanal komunikacije i rezervni uređaj.	Smanjuje digitalnu kontrolu i povećava bezbjednost ali zahtijeva podršku osobe koja razumije tehnologiju i dinamiku nasilja.
Dokumentovanje dokaza	Dokazi mogu biti snimci ekrana, linkovi, URL adrese, korisnička imena, datumi, vrijeme, zaglavlja mejlova, poruke, podaci o profilu, metapodaci i svjedoci.	Dokazi se čuvaju bez dalje distribucije intimnog sadržaja. Pravi se hronologija događaja, čuva se originalna poruka ili link a snimci ekrana se organizuju po datumu.	Pomaže policiji, tužilaštvu, sudu, platformama i organizacijama podrške. Ne smije se od žrtve tražiti da ponovo pokazuje traumatični sadržaj većem broju ljudi bez potrebe.

F. ORGANIZACIJE CIVILNOG DRUŠTVA I PRAKSA PODRŠKE

F.1. Uloga organizacija civilnog društva u zaštiti i zagovaranju

Nacionalne analize pokazuju da organizacije civilnog društva imaju dvostruku ulogu. Prvo, one pružaju direktnu podršku žrtvama tamo gdje institucije kasne, ne prepoznaju digitalnu dimenziju nasilja ili nemaju povjerenje žrtava.

Drugo, one proizvode znanje: dokumentuju slučajeve, prate praksu institucija, pokreću kampanje, zagovaraju izmjene zakona i razvijaju alate koji kasnije mogu postati dio institucionalnog odgovora.

Važno je ne svoditi nijednu zemlju na jednu organizaciju.

U Srbiji, pored SHARE Fondacije, relevantne su i BIRN, ATINA, AŽC, Mreža SOS Vojvodina, Mreža Žene protiv nasilja, ženske organizacije koje pružaju usluge SOS telefona, Novinarke protiv nasilja i druge inicijative koje rade sa mladima, žrtvama trgovine ljudima, medijima i digitalnom bezbjednošću.

U Bosni i Hercegovini značajnu ulogu imaju Fondacija Lara, Fondacija lokalne demokratije, Sigurna mreža BiH koja okuplja sedam organizacija koje vode sigurne kuće i SOS liniju za prijavu nasilja, Medika Zenica i druge ženske organizacije koje rade u entitetima, kantonima i lokalnim zajednicama.

Na Kosovu važnu ulogu imaju Kosovo Women's Network, skloništa i organizacije koje rade sa manjinskim zajednicama.

U Albaniji su ključni koordinisani referalni mehanizmi, pravna pomoć i ženske organizacije koje rade lokalno.

U Crnoj Gori posebno su vidljivi Centar za ženska prava, SOS telefon Nikšić, CeMI, Građanska alijansa i druge organizacije koje kombinuju podršku, monitoring i javno zagovaranje.

U Sjevernoj Makedoniji organizacije civilnog društva imaju važnu ulogu u podršci ženama, radu sa mladima i zagovaranju da se digitalna dimenzija nasilja prepozna u praksi. To su, skloništa za žrtve porodičnog i RZN - Kriзни centar „Nadež“ u Skoplju, Organizacija žena grada Skoplja, Helsinški komitet, kao i regionalni centri.

Za obuku je ključno da učesnice razlikuju kratkoročnu i dugoročnu ulogu organizacija civilnog društva. Kratkoročno, organizacije mogu pomoći žrtvi da razumije šta joj se dešava, da sačuva dokaze, da procijeni rizik, da napravi plan bezbjednosti i da pristupi podršci.

Dugoročno, organizacije ne smiju biti zamjena za sistem: njihovi podaci i iskustva treba da se koriste za izmjene zakona, stabilno finansiranje specijalizovanih usluga, protokole, obuke i evidencije.

F.2. Dobre prakse koje se mogu prenijeti ili prilagoditi

ZEMLJA	DOBRA PRAKSA	ŠTA SE MOŽE NAUČITI
SRBIJA	Monitoring primjene Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, kampanje za izmjene Krivičnog zakonika, platforma CyberIntima, istraživanja ATINA, AŽC, BIRN, SHERE, smjernice za medijsko izvještavanje i rad mreža ženskih organizacija.	Kombinovati pravnu, psihološku i tehničku podršku. Podaci organizacija civilnog društva mogu biti osnova za zagovaranje definisanje krivičnih djela TPN i protokola.
SEVERNA MAKEDONIJA	Normativni pomaci u zakonu o nasilju prema ženama i izmjene Krivičnog zakonika, uz rastuću pažnju na digitalne prijetnje djevojčicama i mladim ženama.	U obuke uključiti rad sa mladima, školama, roditeljima i institucijama koje prve dobijaju prijave digitalnog nasilja.
KOSOVO*	Uključivanje Istanbulske konvencije u Ustav, elektronski monitoring počinitelaca, monitoring Kosovo Women's Network i rad skloništa.	Digitalna dimenzija treba da bude povezana sa postojećim sistemom zaštite a usluge dostupne i ženama iz manjinskih zajednica.
ALBANIJA	Koordinisani referalni mehanizmi u svih 61 opštini i širenje besplatne pravne pomoći kroz EFLAS i druge programe.	Postojeću mrežu referalnih mehanizama dopuniti procedurama za digitalne dokaze, procjenu rizika i podršku žrtvama ucjene intimnim sadržajem.
BOSNA I HERCEGOVINA	UN agencije, OSCE, Savjet Evrope i druge međunarodne i domaće organizacije sprovode istraživanja i intenzivno podržavaju i sprovode obuke o radu na slučajevima digitalnog nasilja; SOS linije i sigurne kuće sistemski prepoznate kao važan referalni mehanizam u zaštiti i podršci žrtava.	Prenijeti usklađene standarde na druge nivoje vlasti i razviti jedinstvene smjernice za digitalne dokaze.
CRNA GORA	Izmjene Krivičnog zakonika iz 2023. godine, Nacionalna SOS linija, monitoring onlajn nasilja prema ženama u javnom prostoru i javno reagovanje organizacija civilnog društva.	Normativni pomak treba dopuniti multisektorskim protokolom, evidencijama i obukama institucija.

G. KAMPANJE, JAVNI NARATIVI I ANTIRODNI DISKURS

G.1. Kampanje kao prostor vidljivosti i rizika

Javne kampanje o rodno zasnovanom i tehnološki posredovanom nasilju mogu otvoriti prostor za prepoznavanje, prijavljivanje i solidarnost ali mogu povećati i rizik od napada na žene koje javno svjedoče ili zagovaraju promjene. Zato program obuke ne obrađuje kampanje samo kao komunikacijski alat nego i kao bezbjednosni i politički proces koji zahtijeva prethodno planiranje, mrežu podrške i jasnu procjenu rizika za učesnice.¹³⁶

U svih šest zemalja kampanje su počinjale od opšte tematike nasilja u porodici prema sve vidljivijoj digitalnoj dimenziji ali ovaj pomak nije ni linearan ni jedinstven, razlikuje se po akterima, metodama i stepenu institucionalnog angažmana.

Srbija ima jednu od najvidljivijih grassroots¹³⁷ feminističkih digitalnih kampanja u regionu. U kampanji **#NisamPrijavila** koju je u decembru 2021. godine pokrenula Dejana Stošić Dexi za samo tri dana više od 21.000 žena podijelilo je svoja iskustva. Kampanja se proširila na cio region.¹³⁸ Ova kampanja nije bila institucionalno planirana niti finansirana: njena snaga leži upravo u horizontalnoj, spontanoj organizaciji koja je primorala institucije i medije da se suoče sa rasprostranjenošću ovog nasilja i obimom njegovog neprijavlivanja. Kampanja **bodyright** (UNFPA Srbija, novembar 2022), sprovedena u saradnji sa institucijom Povjerenika za zaštitu ravnopravnosti eksplicitno je bila usmerena na TPN uz slogan „Tvoje telo je tvoje! I na netu i u stvarnom

¹³⁶ Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO). *General Recommendation No. 1 on the Digital Dimension of Violence against Women*. Strasbourg: Council of Europe, 2021.

¹³⁷ Termin označava društvene, političke ili sportske pokrete i inicijative koje pokreću i vode obični ljudi na lokalnom nivou.

¹³⁸ Fondacija Jelena Šantić i Centar za ženska prava. *Digitalne superheroine*. Beograd i Podgorica, 2024, 25.

svetu!" i promovisala simbol @ koji označava nedirljivost tijela u digitalnom prostoru.¹³⁹ Autonomni ženski centar, ATINA, SHARE Fondacija i Novinarke protiv nasilja razvijaju kontinuirane kampanje koje povezuju rodno zasnovano nasilje, digitalnu bezbjednost i odgovornost institucija. Paralelno sa ovim kampanjama, u Srbiji raste antirodna kontraofanziva: pokretanje postupka pred Ustavnim sudom protiv Zakona o rodnoj ravnopravnosti¹⁴⁰, umreženo uznemiravanje feministkinja i aktivistkinja i dezinformacije o „rodnoj ideologiji“ pokazuju da su kampanje za prava žena same postale mete organizovanog digitalnog nasilja.¹⁴¹ Dezinformacije o TPN-u šire se kroz umanjivanje nasilja, okrivljavanje žrtve/preživjele, delegitimizaciju feminističkog aktivizma i lažnog izjednačavanja ovog nasilja i slobode govora. Istraživanje „Ne lajkuj nasilje“¹⁴² potvrđuje da ovakvi narativi jačaju kulturu ćutanja žrtava/preživjelih i umanjuju volju institucija da reaguju, dok analiza „Iza ekrana“ potvrđuje da žrtve rijetko prijavljuju digitalno nasilje upravo zbog straha od nerazumijevanja i osude.¹⁴³

Bosna i Hercegovina oslanja se pretežno na institucionalne i međunarodne kampanje. Kampanje UN Women tokom „16 dana aktivizma“¹⁴⁴ usmerene su poslednjih godina na sistemsku prevenciju femicida (#zaustavimofemicid, #nemaizgovora, 2024.) a u 2025. godini tema je bila digitalno nasilje, uz poruku **#digitalno nasilje je stvarno nasilje**.¹⁴⁵ U okviru kampanje objavljen je i *Vodič za prepoznavanje i prijavu digitalnog nasilja s konkretnim uputstvima za dokumentovanje dokaza i prijavljivanje*.¹⁴⁶ GREVIO je, međutim, u polaznom izveštaju za BiH (2022) konstatovao da su se javne kampanje pretežno usmerile na nasilje u porodici i da je malo ili nimalo napora bilo posvećeno digitalnoj dimenziji, seksualnom nasilju van braka ili prisilnom braku. Slučaj Gradačac iz avgusta 2023. godine kada je na Instagramu bio prenos femicida uživo, postao je prekretnički momenat jer je primorao javnost i institucije da se suoče sa pitanjem odgovornosti platformi, procene rizika i kontinuuma između onlajn i oflajn nasilja. Ranije kampanje bile su usmerene na sistemsku prevenciju femicida (UN Women BiH 2024, slogan „Isključimo nasilje zajedno“¹⁴⁷, #zaustavimofemicid i #nemaizgovora) i na podršku sigurnim kućama, SOS telefonima i „white ribbon“ kampanje za pokretanje muškaraca i dečaka protiv nasilja prema ženama i devojčicama. Javni narativi o TPN-u u BiH su u začetku ali se očekuje sve veća aktualizacija problematike, posebno uzimajući u obzir nove krivičnopravne propise.

139 United Nations Population Fund Serbia. "Počela kampanja bodyright – 'Tvoje telo je tvoje! I na netu i u stvarnom svetu!'" 17. novembar 2022.

140 Ustavni sud Republike Srbije. "Saopštenje sa 8. sednice Ustavnog suda, održane 27. juna 2024. godine." 27. jun 2024.

141 Lawyers' Committee for Human Rights – YUCOM. *Protecting Women and Human Rights Defenders in Serbia: Between Commitments and Stagnation*. Belgrade: YUCOM, 2025, 3–5.

142 Hrnjak, Jelena. *Ne lajkuj nasilje: Digitalno nasilje prema ženama i devojka u Srbiji*. Beograd: Udruženje Atina, 2025.

143 Radoičić Nedeljković, Andrijana. *Iza ekrana: Analiza zloupotreba žrtava trgovine ljudima u digitalnom okruženju*. Beograd: Udruženje Atina, 2020.

144 UN Women Bosnia and Herzegovina. Kampanja "16 dana aktivizma protiv rodno zasnovanog nasilja" 2024. Sarajevo: UN Women, 2024.

145 Associated Press. "Thousands in Bosnia Protest against Violence after Man Livestreamed Killing of Ex-Wife on Instagram." 14. august 2023.

146 Jovanović, Miloš. *Vodič o digitalnom nasilju: kako prepoznati, sprečiti i odgovoriti na digitalno nasilje*. Beograd: USAID-ov projekat „Pravda za sve“, 2024, str. 20–23.

147 United Nations in Bosnia and Herzegovina. "Kako unaprijediti borbu protiv digitalnog nasilja u BiH?" 2. decembar 2025.

Albanija ima aktivan institucionalno-civilni prostor za kampanje u okviru EVAW programa UN agencija¹⁴⁸ koji je u svojoj prvoj fazi (2022) ojačao institucionalnu posvećenost primeni zakona a naknadno podržavao kontinuirane aktivnosti na nacionalnom i lokalnom nivou. Kampanja „16 dana aktivizma“¹⁴⁹ 2024. (#NoExcuse) i 2025. (fokus na okončanje digitalnog nasilja prema svim ženama i devojčicama) pokazuju postepenu tematizaciju TPN-a unutar institucionalnog diskursa.

Istovremeno, nacionalni dokument naglašava drugu stranu: istraživanje „Mapiranje rodno zasnovanih dezinformacija na Zapadnom Balkanu: Albanija“ dokumentuje 53 slučaja rodno zasnovanih dezinformacija od 2020–2025. godine,¹⁵⁰ uključujući koordinisane napade na novinarke i antirodne narative koji umanjuju seksualno nasilje i odnose se prema ženi kao objektu moralnog sramoćenja. Vlada Albanije je u martu 2025. počela da sprovodi jednogodišnju zabranu TikToka; pristup platformi obnovljen je u februaru 2026. a Ustavni sud je u martu iste godine ocenio zabranu neustavnom. Na taj način je otvorena šira rasprava o proporcionalnosti mera bezbednosti i zaštiti slobode izražavanja.¹⁵¹

Crna Gora je primer gde je kombinacija digitalnog aktivizma i zagovaranja organizacija civilnog društva dovela do konkretne normativne promene. Kampanja aktivistkinje Nikoline Nine Pavićević i Centra za ženska prava doprinela je uvođenju krivičnih dela zloupotrebe seksualno eksplicitnog sadržaja u izmene Krivičnog zakonika iz 2023. što Crnu Goru čini prvom zemljom u regionu koja je ovaj oblik nasilja kriminalizovala na inicijativu ženskog pokreta.¹⁵² Kampanja „16 dana aktivizma“ 2025. godine bila je usmerena na digitalno nasilje, uz poruku „digitalno nasilje je stvarno nasilje“. Monitoring CeMI, Građanske alijanse i ženskih organizacija dokumentuje sistematske napade seksualizovanim vređanjem, pretnjama i kampanjama diskreditacije prema političarkama, novinarkama i aktivistkinjama, nasilje koje se koristilo za njihovo isključivanje iz javnog prostora.¹⁵³

Uprkos vidljivosti teme, kampanje i javni narativi o TPN-u u Crnoj Gori i vidljivom prisustvu teme, još su dominantno projektno i povremeno organizovani, bez kontinuirane nacionalne strategije prevencije. U publikaciji „Onlajn aktivnosti – oflajn štete“ (CeMI)¹⁵⁴ analizirani su obrasci mizoginog onlajnnasilja i targetiranja žena u javnom prostoru, uključujući seksualni

148 González-Piñeros, Lina Marcela, and Elira Jorgoni. Final Evaluation: United Nations Joint Programme End Violence against Women in Albania, 2019–2022. Tirana: UNDP Albania, 2022.

149 United Nations Albania. "Digital Violence Is Real Violence: UN Albania Urges Stronger Protections for All Women and Girls." 25. novembar 2025.

150 Spanca, Fjolla. Mapping Gendered Disinformation in the Western Balkans: Albania. Tirana: Reporting Diversity Network, 2025, 7–9.

151 Reuters. "Albania Starts Turning Off TikTok amid Concern over Youth Violence." 13. mart 2025; Reuters. "TikTok Returns to Albania after Government-Imposed Ban." 27. februar 2026; Reuters. "Albania's Highest Court Says One-Year Ban of TikTok Was Unconstitutional." 11. mart 2026.

152 Crna Gora. Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika Crne Gore. "Službeni list Crne Gore," br. 110/2023, čl. 175a.

153 Kovačević, Milica, and Darvin Murić. Onlajn aktivnosti, oflajn štete: Onlajn učutkivanje žena u Crnoj Gori. Podgorica: Centar za demokratsku tranziciju, 2023.

154 Centar za monitoring i istraživanje (CeMI). Izvještaj o prisustvu rodno zasnovanog govora mržnje prema ženama u javno-političkom životu Crne Gore za period 2024–2025. Podgorica: CeMI, 2025.

zovane uvrede, manipulaciju fotografijama, koordinisane onlajn napade i pokušaje delegitimizacije žena u politici i civilnom sektoru.

U Sjevernoj Makedoniji kampanje za prevenciju rodno zasnovanog i porodičnog nasilja sprovode brojne ženske organizacije civilnog društva, mreže i platforme, naročito u okviru globalne kampanje „16 dana aktivizma protiv rodno zasnovanog nasilja“, kao i državne institucije i međunarodne organizacije. Među novijim inicijativama su kampanje „Ima pomoći za život bez nasilja“ i „Ne budi nijemi svjedok“, koje sprovodi Ministarstvo za socijalnu politiku, demografiju i mlade u saradnji sa UNFPA i uz podršku Britanske ambasade, kao i kampanja UNDP-a „Online Violence Leaves Scars Too“,¹⁵⁵ usmjerena na prepoznavanje, sprječavanje i prijavljivanje tehnološki posredovanog rodno zasnovanog nasilja, posebno među djevojčicama i ženama mlađim od 30 godina.

Kosovo* karakteriše situacija u kojoj postojeće kampanje nisu dovoljno ciljane. Kampanja „16 dana aktivizma“ koordinisana od strane vlade, Ministarstva pravde i organizacija civilnog društva, korišćena je za promovisanje Nacionalne strategije i međuinstitucionalne koordinacije. Kampanja „16 dana aktivizma“ 2023. godine obuhvatila više od 120 događaja i preko 60.000 učesnika uživo.¹⁵⁶

UNFPA Kosovo sprovodio je kampanju **bodyright** (bodyright izložba na DOKU.TECH 2025.) koja je usmjerena na digitalnu dimenziju nasilja u okviru regionalnog programa za Zapadni Balkan.¹⁵⁷ Kosovska analiza u okviru ovog projekta, međutim, jasno konstatuje da kampanje nisu dovoljno usmjerene na konkretne oblike TPN-a: TPN se i dalje tretira uopšteno, kao „internet nasilje“ ili „napadi na društvenim mrežama“, bez razvijanja standardizovanog jezika koji bi javnosti pomogao da prepozna digitalno nasilje kao poseban i rodno zasnovani fenomen. Preporuka je da buduće kampanje budu dostupne na jezicima manjinskih zajednica, da se direktno suprotstavljaju narativima koji žrtvu usmjeravaju na „pomirenje“. Takođe, da kampanje budu kontinuirane a ne ograničene na simbolične periode aktivizma.

U više zemalja regiona dokumentovani su mizogini, antirodni i rodno dezinformativni narativi koji relativizuju nasilje, okrivljuju žrtve i delegitimizuju feministički aktivizam. Zbog toga kampanje o TPN-u treba da uključuju i

¹⁵⁵ United Nations Development Programme North Macedonia. "Online Violence Leaves Scars Too." 16. januar 2025.

¹⁵⁶ United Nations Kosovo Team. *Annual Results Report 2023*. Pristina: United Nations Kosovo Team, 2024, 31.

¹⁵⁷ United Nations Population Fund Kosovo. "Claiming Digital Dignity: UNFPA's Bodyright Action across the Western Balkans during 16 Days." 2025.

odgovor na dezinformacije, bez poistovjećivanja nasilja sa „slobodom govora” i bez prebacivanja odgovornosti na žene koje nasilje prijavljuju.¹⁵⁸

G.2. Antirodni narativi, dezinformacije i digitalni prostor

Antirodni diskurs predstavlja važan regionalni izazov za unapređenje rodne ravnopravnosti i zaštitu žena od nasilja. Ne odnosi se na svako neslaganje sa određenim politikama ili na pojedinačna konzervativna uvjerenja već na obrasce javnog djelovanja koji rodnu ravnopravnost, prava žena, seksualno i reproduktivno zdravlje, prava LGBTIQ+ osoba i rad organizacija civilnog društva predstavljaju kao opasnost za porodicu, djecu, naciju ili „tradicionalne vrijednosti”.

U zemljama Zapadnog Balkana antirodni narativi često koriste slične poruke iako se prilagođavaju lokalnom političkom, vjerskom i medijskom kontekstu. Rodna ravnopravnost se predstavlja kao „strani” ili „nametnuti” koncept, organizacije za prava žena kao interesne ili „strane plaćene” grupe a obrazovanje o rodnoj ravnopravnosti, pristanku i zaštiti od nasilja kao pokušaj „indoktrinacije dece”. Regionalne analize ukazuju na to da se ovakvi narativi oslanjaju na moralnu paniku, nacionalizam, vjerski konzervativizam i dezinformacije, te da imaju cilj da ospore ili uspore usvajanje i primjenu inkluzivnih politika.

U digitalnom prostoru antirodni diskurs se širi kroz društvene mreže, portale, komentare, video-platforme, zatvorene grupe za dopisivanje i koordinisane kampanje. Često se kombinuje sa govorom mržnje, uvredama, manipulativnim sadržajima i rodno zasnovanim dezinformacijama. U Bosni i Hercegovini, na primjer, monitoring rodno zasnovanih dezinformacija pokazuje da se napadi na žene često zasnivaju na njihovom izgledu, seksualnosti, majčinstvu ili odstupanju od očekivanih rodni uloga dok se rodna ravnopravnost predstavlja kao uvezena i neprihvatljiva ideja.

Najčešći oblici ovih narativa uključuju:

- okrivljavanje žrtve za nasilje koje je doživjela;
- tvrdnje da žene zloupotrebljavaju zakone ili lažno prijavljuju nasilje;
- relativizaciju digitalnog nasilja kao „šale”, „slobodnog mišljenja” ili „normalnog ponašanja na internetu”;

¹⁵⁸ Dimitrievski, Angel. *The Anti-Gender Movement as a Threat to Democracy in the Western Balkans*. Washington, DC: German Marshall Fund of the United States, 2025, 5–15.
Spanca, Fjolla. *Mapping Gendered Disinformation in the Western Balkans: Albania*. Tirana: Reporting Diversity Network, 2025.
Kovačević, Milica, and Darvin Murić. *Onlajn aktivnosti, oflajn štete: Onlajn učutkivanje žena u Crnoj Gori*. Podgorica: Centar za demokratsku tranziciju, 2023.
Hasani, Adelina, and Jon Limaj. *The Rise of Anti-Gender Narratives in Kosovo: Far-Right Ideologies, Digital Violence, and Threats to Women's Rights*. Pristina: Kosovar Centre for Security Studies, 2026.

- seksualizovane uvrede i napade na žene zbog izgleda, seksualnosti, partnerstva ili majčinstva;
- targetiranje novinarki, političarki, aktivistkinja i braniteljki ljudskih prava;
- predstavljanje zakona o rodnoj ravnopravnosti, seksualnom obrazovanju ili zaštiti od nasilja kao prijetnje porodici i djeci;
- diskreditovanje ženskih organizacija, stručnjakinja i institucija koje rade na zaštiti od nasilja;
- širenje neistinitih ili manipulisnih sadržaja o Istanbulskoj konvenciji, zakonima o rodnoj ravnopravnosti, seksualnom i reproduktivnom zdravlju ili pravima manjinskih grupa..

Takvi narativi nisu neutralni. Oni mogu doprinijeti normalizaciji mizoginije, umanjivanju ozbiljnosti nasilja i stvaranju okruženja u kojem žene rjeđe prijavljuju nasilje a institucije sporije i manje odlučno reaguju. Savjet Evrope upozorava na to da antirodna retorika doprinosi porastu seksističkog govora mržnje, naročito onlajn, i može podstaći nasilje i uznemiravanje žena i djevojčica, posebno onih koje javno zagovaraju ljudska prava. Veza sa tehnološki posredovanim nasiljem je neposredna. Antirodni i mizogini sadržaji mogu biti uvod u konkretne oblike nasilja: koordinisano uznemiravanje, prijetnje, doksovanje, širenje privatnih podataka, lažne optužbe, seksualizovanu diskreditaciju, zloupotrebu intimnih sadržaja ili stvaranje dipfejk materijala. Žene koje su vidljive u javnom prostoru posebno su izložene pokušajima da se povuku iz javne debate, prestanu da govore o nasilju, rodnoj ravnopravnosti ili drugim društveno relevantnim temama.

Za obuku je važno da učesnici razlikuju legitimnu javnu raspravu od sadržaja koji predstavlja dezinformaciju, diskriminaciju, govor mržnje, uznemiravanje ili podsticanje nasilja. Nije svaka kritika rodni politika nasilje, ali poruke koje ciljano ponižavaju, zastrašuju, seksualizuju, šire neistine o pojedincima/kama ili podstiču napade na žene ne treba tretirati kao običan „sukob mišljenja“.

Kampanje i javne komunikacije zato ne bi trebalo da ostanu samo na opštoj poruci da nasilje nije prihvatljivo. Potrebno je da nude konkretne, praktične i provjerene informacije: šta je tehnološki posredovano nasilje; kako prepoznati digitalnu kontrolu i proganjanje; gdje se nasilje može prijaviti; kako sačuvati poruke, snimke ekrana i druge digitalne dokaze; kada postoji hitan rizik; koje mjere zaštite postoje; šta digitalne platforme mogu da urade; koje organizacije pružaju podršku; i kako mediji treba da izvještavaju bez senzacionalizma i sekundarne viktimizacije.

Regionalna saradnja žena i organizacija za ljudska prava iz Albanije, Bosne i Hercegovine, Kosova*, Crne Gore, Sjeverne Makedonije i Srbije pokazuje da su politički otpor, polarizacija javne debate, dezinformacije i napadi na rodnu ravnopravnost zajednički izazovi. Zato odgovor na ove pojave treba da kombinuje pravnu zaštitu, obrazovanje, medijsku i digitalnu pismenost, podršku žrtvama, stratešku komunikaciju i međusobnu solidarnost organizacija i institucija u regionu.

H. GAP ANALIZA I PREPORUKE

H.1. GAP analiza

GAP analiza¹⁵⁹ pokazuje da svih šest zemalja Zapadnog Balkana dijeli isti strukturni problem: postoji određen normativni okvir za zaštitu žena od nasilja, ali taj okvir nije dizajniran da prepozna, dokumentuje i sankcioniše tehnološki posredovano nasilje kao poseban oblik rodno zasnovanog nasilja. Ono što se razlikuje među zemaljama nije priroda problema nego stepen u kome je taj jaz vidljiv i politički prepoznat. Analiza identifikuje četiri sloja koji se prožimaju i međusobno pojačavaju.

Normativni nivo: „rupe“ u zakonima koje nisu slučajne

Najkritičnija zajednička praznina jeste da nijedna od šest zemalja ne tretira TPN kao integrisanu pravnu kategoriju. Digitalna kontrola u partnerskim odnosima, neovlašćeno dijeljenje intimnih sadržaja, koordinisano uznemiravanje i dipfejk pornografija procesuiraju se, tamo gdje se uopšte procesuiraju, kroz opšte odredbe o ugrožavanju bezbjednosti, povredi privatnosti ili prijetnjama, bez prepoznavanja rodnog obrasca koji stoji iza njih. Posljedica je da sud može kazniti jednu poruku ali ne i godinu dana digitalne kontrole koja joj je prethodila.

Ove praznine nisu posljedica tehničkog propusta ili zakonodavnog zaostajanja. Svih šest zemalja su potpisnice Istanbulske konvencije, sve imaju pristup GREVIO preporukama, sve su svjesne Direktive EU 2024/1385. Zemlje

¹⁵⁹ GAP analiza (analiza jaza, odnosno procjepa) je alat koji upoređuje trenutno stanje sa željenim ciljevima. Ona identifikuje „jaz“ između tačke trenutnog stanja i tačke kojoj se stremi, pomažući u izradi konkretnog akcionog plana za premošćivanje te razlike.

selektivno biraju šta će da primjene. Izbor je rodno određen i ima tri uzroka koji se međusobno pojačavaju.

Prvo, zakonodavni procesi u svih šest zemalja odvijaju se u institucijama koje su strukturalno maskuline, duboko oblikovane tradicionalim muškim normama, u skupštinama, ministarstvima i tijelima koja donose zakone žene su i dalje manjina, naročito na pozicijama koje oblikuju sadržaj. Iskustvo digitalne kontrole, proganjanja, ucjene intimnim sadržajima i koordinisanog uznemiravanja nije iskustvo koje zakonodavci u prosjeku poznaju iz prve ruke a ono što se ne poznaje, teže se imenuje kao problem vrijedan posebnog zakona.

Drugo, TPN se u javnom i institucionalnom diskursu svrstava pod „sajber bezbjednost“ ili „internet probleme“, što ga izvlači iz okvira rodno zasnovanog nasilja i premješta u prostor tehničke regulacije. Ova reklasifikacija nije neutralna, ona oslobađa institucije od obaveza koje Istanbulska konvencija nameće za nasilje prema ženama i prebacuje problem u nadležnost tijela koja nemaju obavezu rodnog pristupa. Rezultat je da se isti čin, zavisno od toga kako se opiše, može naći ili izvan dosega zakona o nasilju ili u okviru zakona koji ne predviđaju rodno osjetljiv odgovor.

Treće, postoji aktivan otpor. U svih šest zemalja antirodne kampanje, umanjivanje nasilja prema ženama i delegitimizacija feminističkih organizacija prisutni su u javnom prostoru i direktno utiču na zakonodavnu dinamiku. U Srbiji je prijedlog izmjena Krivičnog zakonika koji bi obuhvatio neke od tih oblika nasilja povučen 2025. godine dijelom i zbog pritiska organizovanog o drugim odredbama iz istog zakonskog paketa. Zakoni koji eksplicitno imenuju rodno zasnovano nasilje nailaze na veći otpor nego tehnički neutralne formulacije, upravo zato što imenovanje znači i institucionalnu odgovornost.

Unutar ovog zajedničkog problema postoje, međutim, važne razlike u stepenu zaostajanja. Federacija Bosne i Hercegovine najdalje je otišla: čl. 189a KZ FBiH (2025) eksplicitno kriminalizuje i distribuciju i izradu nekonsenzualnog intimnog sadržaja, uključujući dipfejk materijal, što je standard koji ni mnoge EU članice još nisu dostigle. Poseban normativni problem Bosne i Hercegovine nije samo sadržaj zakona, nego njihov broj: četiri različita krivična zakona (državni, FBiH, RS, BD BiH) primjenjuju različite standarde na isti oblik nasilja zavisno od toga gdje žrtva živi, što je kršenje principa jednake zaštite i otežava svaki napor harmonizacije.

Crna Gora je 2023. godine uvela relevantna krivična djela ali bez pokrića za dipfejk i bez sistemskog rodnog okvira. Sjeverna Makedonija i Kosovo* imaju primjenjive odredbe koje ne pokrivaju obrazac zloupotrebe. Albanija se oslanja na odredbe koje su prema DCAF analizi neadekvatne za onlajn

okruženje. Srbija ostaje jedina zemlja u regionu bez ijednog posebnog krivičnog djela TPN koje bi se gonilo po službenoj dužnosti, što je naročito zabrinjavajuće s obzirom na to da je kao kandidat za EU dužna da se uskladi sa Direktivom 2024/1385.

Praznine u zakonima su, dakle, i politička poruka: govore ženama koje trpe digitalno nasilje da ono što doživljavaju nije dovoljno ozbiljno da bi zahtijevalo posebnu pravnu kategoriju, posebnu proceduru ili poseban odgovor sistema.

Institucionalni nivo: nevidljivo nasilje u vidljivom sistemu

Zajednički institucionalni problem nije odsustvo institucija. Svih šest zemalja ima policiju, tužilaštvo, sudove, centre za socijalni rad i mehanizme koordinacije. Problem je što te institucije nisu opremljene da prepoznaju digitalno nasilje kao ono što ono jeste: rodno zasnovano nasilje s obrazcem a ne tehnički incident ili privatni sukob.

Neprepoznavanje nije slučajno i nije samo pitanje nedovoljnog znanja i nedostatka obuke. Ono je sistemski uslovljeno na najmanje tri načina. Institucije su izgrađene oko fizički vidljivog nasilja. Modrice, izlazak iz kuće, prijavljena prijetnja i njihovi protokoli, obrasci za procjenu rizika i kriterijumi za zaštitne mjere počivaju na toj pretpostavci. Kada žrtva donese snimke ekrana umesto medicinskog nalaza, sistem nema proceduru za taj dokaz i često nema ni volju da je razvije. Kada nasilje ne ostavlja trag koji sistem zna da čita, sistem zaključuje da nasilja nema.

Drugi razlog je isti kao na normativnom nivou: institucije koje reaguju na ono što je imenovano kao problem reagovaće na TPN tek kada sistem, zakonodavni, edukativni i protokolarni, jasno kaže da je to problem koji spada u njihovu nadležnost i za koji su odgovorni. Dok god se TPN tretira kao „sajber incident” ili „međusobni konflikt na internetu”, policajac koji ne reaguje ne krši proceduru, on je sledi.

Treći razlog su rodni stereotipi unutar samih institucija. Istraživanja iz regiona dokumentuju obrasce u kojima žrtve TPN-a pitaju zašto su slale fotografije, zašto su ostale u kontaktu, zašto nisu jednostavno „ugasile na-log”. Ovo prebacivanje tereta na žrtvu nije individualni propust pojedinog policajca ili sudije, to je institucionalizovana pretpostavka da žena snosi odgovornost za nasilje koje joj se čini u digitalnom prostoru, jednako kao što je u fizičkom prostoru dugo snosila i često snosi.

Unutar ovog zajedničkog obrasca neprepoznavanja postoje važne razlike koje govore o tome gdje tačno sistem zakazuje. Albanija ima najrazvijeniju infrastrukturu koordinisanih referalnih mehanizama u regionu, ali ta infrastruktura nije osmišljena za TPN: nema standardizovanih protokola za pro-

cjenu digitalnog rizika, nema procedure za digitalne dokaze i nema jasne odgovornosti o tome ko koordinira odgovor kada je nasilje onlajn. Infrastruktura postoji, ali nije podešena za problem koji treba da rješava, što je posebno frustrirajuće jer pokazuje da sama koordinacija nije dovoljna bez rodno i digitalnog sadržaja koji je puni. Kosovo* ima snažan normativni okvir i Istanbulsku konvenciju u Ustavu ali institucionalnu implementaciju koja se, prema GREVIO ocjeni, odvija u manje od polovine predviđenih mjera, jaz između formalnog i stvarnog posebno je izražen za TPN koji se tretira kao bezbjednosno pitanje a ne kao rodno zasnovano nasilje. Bosna i Hercegovina ima specifičan institucionalni problem koji ne postoji ni u jednoj drugoj zemlji: digitalni dokaz nije definisan ni u jednom od četiri krivičnoprocesna zakona, što znači da sudovi sami odlučuju o prihvatljivosti dokaza koji su ključni za procesuiranje TPN slučajeva, studija Savjeta Evrope (2025) dokumentuje predmete odbačene upravo iz tog razloga.¹⁶⁰

Zajednički imenilac svih ovih specifičnosti jeste isti: TPN ostaje nevidljivo nasilje, ne zato što je nevidljivo žrtvama, nego zato što institucije nisu naučene da ga vide.

Nivo podataka: nevidljivo ne znači nepostojeće

Svih šest zemalja dijele isti temeljni problem sa podacima: TPN nije posebna administrativna kategorija ni u jednoj nacionalnoj statistici. Policija, tužilaštva i sudovi evidentiraju pravnu kvalifikaciju djela, prijetnja, proganjanje, uvreda, povreda privatnosti ali ne i činjenicu da je nasilje počinjeno putem društvenih mreža, aplikacija za poruke, stalkerware aplikacije, lažnih profila ili vještački generisanog sadržaja. Digitalna dimenzija nasilja ostaje statistički nevidljiva.

Ovo nije tehnički propust niti pitanje kapaciteta. To je politički izbor sa direktnim posljedicama. Sistem koji ne bilježi TPN kao posebnu kategoriju ne može da prati trendove rasta ili promjene u oblicima nasilja, ne može da procijeni da li zakoni koji postoje funkcionišu u praksi, ne može da identifikuje koje platforme, koji konteksti i koji obrasci odnosa izazivaju najveći rizik. To ne može da opravda budžet za specijalizovane obuke, protokole i usluge podrške. Nepostojanje podataka nije neutralno stanje, ono aktivno štiti status quo time što onemogućava argumentovano zagovaranje za promjenu.

Ono što znamo dolazi gotovo isključivo iz istraživanja organizacija civilnog društva i međunarodnih organizacija, a ne iz institucionalnih evidencija. Ta istraživanja su postojana i međusobno podudarajuća. Dobijeni podaci i brojke nisu marginalna pojava koju sistem može opravdano da ignoriše. TPN je masovno iskustvo koje zvanična statistika naprosto ne vidi jer nije naučena da ga traži.

¹⁶⁰ Ivić, Gorica i Badžić, Selma. 2025. *Analysis of cases of technology-facilitated violence against women in Bosnia and Herzegovina*. Strasbourg: Vijeće Evrope. 23-24.

Nepostojanje podataka ima i konkretne operativne posljedice za žrtve: kada nema evidencije o prethodnim digitalnim incidentima, institucije ne mogu da prepoznaju obrazac eskalacije, ne mogu da povežu prijavu fizičkog nasilja sa ranijim prijavama digitalnog uznemiravanja od istog počinioca i ne mogu da procijene rizik koji je pred njima. Žrtva mora svaki put iznova da dokazuje kontekst koji sistem nije sačuvao. Praktično, odsustvo podataka o TPN često ukazuje upravo na odsustvo podataka o svim oblicima rodno zasnovanog nasilja. Analize pojava i trendova nasilja počivaju često na podacima organizacija civilnog društva, koje sistemski prikupljaju ono što institucije ne bilježe. Ova inverzija gdje je civilno društvo primarni producent podataka o nasilju prema ženama nije znak zdravog ekosistema podrške nego pokazatelj koliko duboko institucionalna nevidljivost seže.

Kulturno-digitalni nivo: nasilje koje se normalizuje

Ovaj nivo razlikuje se od prethodnih po tome što ga zakoni, protokoli i evidencije ne mogu sami odrediti. Radi se o tome kako društvo razumije, imenuje i vrednuje ili ne vrednuje iskustvo žena koje trpe digitalno nasilje. Normalizacija nije odsustvo reakcije: ona je aktivni proces u kome se nasilje preimenuje, umanjuje, opravdava ili prebacuje na žrtvu i taj proces se odvija istovremeno u porodicama, medijima, onlajn zajednicama i institucijama.

Digitalni prostor nije stvorio ove obrasce ali ih je dramatično ubrzao i organizovao. Ono što je ranije bio lokalni, slabo koordinisan pritisak na ženu koja „previše govori“ ili „previše se pokazuje“, sada može za nekoliko sati postaviti koordinisana kampanja s hiljadama učesnika, trajnim digitalnim tragom i publikom koja aktivno učestvuje u nanošenju štete. Anonimnost smanjuje individualni osjećaj odgovornosti, algoritmi nagrađuju sukob i emocionalno angažovanje, a brzina širenja onemogućava žrtvi bilo kakvu kontrolu nad sopstvenom pričom.

Centralni mehanizam normalizacije u svih šest zemalja jeste okrivljavanje žrtve, pretpostavka da je žena doprinijela nasilju koje joj se čini time što je bila prisutna u onlajn prostoru, što je slala poruke, fotografije ili iznosila stavove. Ova pretpostavka nije samo stav javnosti nego se pojavljuje i u institucionalnim odgovorima, medijskom izvještavanju i porodičnim reakcijama. Istraživanje ATINA „Ne lajkuj nasilje“ (2025) kvantifikuje razmjere: 84% opšte populacije u Srbiji smatra da su žrtve digitalnog nasilja same doprinijele toj situaciji, dok 84% žena koje su same preživjele digitalno nasilje smatra da su same odgovorne za ono što im se dogodilo. Internalizacija krivice nije individualna psihološka reakcija, ona je predvidivi ishod kulturnog okruženja koje postojano šalje tu poruku.

zam, osporava relevantnost rodno zasnovanog nasilja kao posebne kategorije i prikazuje zakone o zaštiti žena kao ideološku prijetnju. U Albaniji je ovaj diskurs dokumentovan kroz 53 slučaja rodno zasnovanih dezinformacija u periodu 2020–2025, koji uključuju koordinisane napade na žene na javnim funkcijama. U Srbiji se manifestovao kroz pokretanje postupka pred Ustavnim sudom protiv Zakona o rodnoj ravnopravnosti. U svih šest zemalja ženske organizacije koje rade na TPN-u same postaju mete digitalnog uznemiravanja. Nasilje se koristi kao instrument da se utišaju upravo one koje bi trebalo da pomognu žrtvama.

Ono što ovaj nivo čini posebno teškim jeste njegova samodovoljnost: normalizacija nasilja smanjuje prijavljivanje, smanjeno prijavljivanje potvrđuje narativ da problem nije ozbiljan a taj narativ dalje smanjuje institucionalnu volju za odgovorom. Prekinuti taj krug ne može nijedan zakon sam po sebi. To zahtijeva istovremenu promjenu u obrazovanju, medijima, institucionalnoj kulturi i javnom diskursu, što je posao generacija a ne zakonodavnih ciklusa.

Zajednički imenilac: sistem koji zaostaje za tehnologijom i za nasiljem

Četiri analizirana nivoa, normativni, institucionalni, podaci i kulturno-digitalni, nisu odvojeni problemi koji se mogu rješavati nezavisno jedan od drugog. Oni čine sistem međusobnog pojačavanja u kome svaka praznina legitimizuje i produbljuje sve ostale. Bez kriminalizacije nema procesuiranja; bez procesuiranja nema podataka; bez podataka nema argumenta za obuku i budžet; bez obuke, institucije ne prepoznaju nasilje; bez prepoznavanja, žrtva ne prijavljuje; bez prijava, sistem zaključuje da problema nema i nema razloga za kriminalizaciju. Krug se zatvara.

Ono što ovaj krug čini posebno otpornim na promjenu jeste da svaki od njegovih elemenata ima sopstvenu logiku koja izgleda razumno izolovano: zakon ne može da predvidi svaki tehnički oblik nasilja koji će se pojaviti; institucija ne može da obuča za ono što zakon ne imenuje; statistika ne može da bilježi kategoriju koja ne postoji; kulturni stavovi se mijenjaju sporo i ne mogu se dekretom promijeniti. Svaki akter, posmatran sam za sebe, djeluje u skladu s onim što mu sistem nalaže. Problem je u tome što sistem kao cjelina ne funkcioniše za žrtve TPN-a.

Postoji i dimenzija koja dodatno komplikuje situaciju u svih šest zemalja: tehnologija se razvija brže od svakog od ovih slojeva. Deepfake pornografija, stalkerware aplikacije, AI-generisani sadržaj za uznemiravanje i koordinisane kampanje putem privatnih grupnih kanala nisu se pojavile juče ali nijedan od analiziranih normativnih, institucionalnih, statističkih ili kulturnih sistema nije ih u potpunosti apsorbovao. To znači da čak i kada se začarani

krug negdje prekine, kada zemlja usvoji novi zakon ili institucija razvije protokol, ona reaguje na jučerašnji problem dok počinioći već koriste sutrašnje alate.

Ovaj krug je moguće prekinuti što zahtijeva istovremenu intervenciju na više tačaka a ne „korak po korak“ pristup kojim se čeka da jedan sloj bude riješen prije nego što se pređe na sljedeći.

Upravo to je logika preporuka koje slijede u H.2: svaka od njih odnosi se na jednu tačku preloma u krugu, ali su osmišljene kao cjelina koja mijenja sistem a ne kao lista pojedinačnih tehničkih ispravki.

H.2. Preporuke po akterima

1. Za zakonodavce i ministarstva pravde

- Uskladiti krivično zakonodavstvo sa Opštom preporukom GREVIO broj 1 i Direktivom Evropske unije 2024/1385, posebno u vezi sa dijeljenjem intimnih sadržaja bez saglasnosti, ucjenom intimnim sadržajem, sajber proganjanjem, sajber uznemiravanjem i sintetičkim seksualnim sadržajem.
- Obezbijediti da se najteži oblici tehnološki posredovanog nasilja gone po službenoj dužnosti, posebno kada postoji rizik od eskalacije, ucjenjivanja, iznude, maloljetnih lica, partnerskog nasilja ili prijetnji fizičkim nasiljem.
- Urediti digitalne dokaze u krivičnoprocesnim zakonima i smjernicama, uključujući čuvanje linkova, snimaka ekrana, metapodataka, naloga i komunikacije sa platformama.

2. Za policiju, tužilaštvo i sudove

- Uvesti specijalizovanu obuku o tehnološki posredovanom nasilju, digitalnim dokazima, procjeni rizika i trauma-osviješćenoj komunikaciji sa žrtvama.
- Ne savjetovati žrtve da „samo napuste internet“ već preduzeti radnje zaštite, dokumentovanja dokaza i procjene rizika.
- U svakoj prijavi procijeniti da li digitalni incident pripada širem obrascu partnerskog, porodičnog, seksualnog, ekonomskog ili javnog nasilja.

3. **Za centre za socijalni rad, zdravstvene ustanove i lokalne mehanizme**

- Uvesti pitanja o digitalnoj kontroli i onlajn prijetnjama u standardnu procjenu rizika.
- Razviti protokole za saradnju sa specijalizovanim ženskim organizacijama i tehničkom podrškom.
- Posebno zaštititi djecu i maloljetna lica, uz hitno uključivanje nadležnih službi kada postoji seksualni sadržaj, ucjena ili proganjanje.

4. **Za organizacije civilnog društva**

- Razviti interne procedure za prijem slučajeva tehnološki posredovanog nasilja: početna procjena rizika, bezbjedan kanal komunikacije, lista hitnih kontakata, protokol za dokaze i način upućivanja.
- Ne preuzimati od žrtve više podataka nego što je potrebno; ne čuvati intimne sadržaje bez jasne svrhe, saglasnosti i bezbjednosne procedure.
- Prikupljati anonimizovane podatke za zagovaranje, uključujući vrstu digitalnog nasilja, odnos žrtve i počinioca, platformu, reakciju institucija i ishod.

5. **Za medije i digitalne platforme**

- Izvještavati bez objavljivanja identiteta, intimnih detalja ili sadržaja koji dodatno viktimizuje žrtvu.
- Platforme treba da obezbijede brze i dostupne mehanizme za uklanjanje intimnih sadržaja bez saglasnosti, prijetnji, doksovanja i koordinisanog uznemiravanja.
- Kampanje treba da sadrže jasne informacije o prijavi, dokazima, riziku i podršci, a ne samo opšte poruke.

DEO2

PROGRAM

OBUKE

- a PRINCIPI PROGRAMA
- b RASPORED ČETVORODNEVNOG ONLAJN PROGRAMA
- c MODULI OBUKE I METODOLOŠKE NAPOMENE
- d STUDIJE SLUČAJA ZA RAD U GRUPAMA
- e ŠTA DALJE POSLIJE OBUKE
- f PREPORUKE ZA FACILITACIJU ONLAJN PROGRAMA

PRINCIPI PROGRAMA

Program obuke zasniva se na razumijevanju tehnološki posredovanog nasilja (TPN) kao oblika rodno zasnovanog nasilja koji se može sprovoditi, pojačavati ili produžavati upotrebom digitalnih tehnologija. Cilj programa nije samo da učesnici i učesnice prepoznaju pojedinačne digitalne incidente već da razumiju širi obrazac kontrole, zastrašivanja, seksualizovanog ponižavanja i ograničavanja slobode žena i djevojčica u digitalnom i vanmrežnom prostoru.

Rodno zasnovan i na ljudskim pravima utemeljen pristup. TPN se ne tretira prvenstveno kao tehnički, sajber-bezbjednosni ili komunikacioni problem već kao pitanje rodne ravnopravnosti, ljudskih prava, zaštite od diskriminacije i pristupa pravdi. Program polazi od činjenice da digitalne tehnologije često reprodukuju i pojačavaju postojeće rodne nejednakosti i odnose moći.

Pristup usmjeren na preživjelu osobu. Bezbjednost, dostojanstvo, povjerljivost, informisani pristanak i pravo žene ili djevojke da sama donosi odluke o narednim koracima predstavljaju osnov svakog odgovora. Obuka naglašava da odgovornost za nasilje pripada učiniocu a ne osobi koja je nasilju izložena. Savjeti o blokiranju naloga, promjeni lozinki ili povlačenju sa mreža mogu biti dio plana bezbjednosti ali ne smiju zamijeniti institucionalnu odgovornost i procesuiranje nasilja.

Princip „ne nanosi štetu“. Prijavljivanje, prikupljanje dokaza, komunikacija sa institucijama i javno govorenje o slučaju mogu povećati rizik od daljeg nasilja, odmazde ili sekundarne viktimizacije. Zato se svaki postupak mora zasnivati na procjeni rizika, zaštiti privatnosti, pažljivom rukovanju digitalnim

dokazima i izbjegavanju postupaka koji žrtvu izlažu dodatnom pritisku ili javnom poniženju.

Trauma-informisan pristup. Učesnici i učesnice se osposobljavaju da prepoznaju posljedice nasilja, uključujući strah, osjećaj gubitka kontrole, stid, anksioznost, povlačenje iz javnog i digitalnog prostora i neodlučnost u pogledu prijavljivanja. Program podstiče komunikaciju koja ne propituje kredibilitet preživjele osobe, ne insistira na ponavljanju traumatičnih detalja i ne uslovljava podršku formalnom prijavom nasilja.

Razumijevanje onlajn–oflajn kontinuuma nasilja. TPN se posmatra kao dio šireg obrasca partnerskog, porodičnog, seksualnog ili javnog nasilja. Digitalno praćenje, pristup nalogima, nadzor telefona, prijetnje objavljivanjem intimnih sadržaja, lažni profili i uznemiravanje preko zajedničkih kontakata mogu biti nastavak nasilja nakon razdvajanja ili upozorenje na moguću eskalaciju fizičkog nasilja. Procjena rizika zato mora uključiti i digitalnu dimenziju.

Intersekcionalnost i dostupnost. Program prepoznaje da rizici, posljedice i prepreke u pristupu zaštiti nisu isti za sve žene i djevojčice. Posebna pažnja posvećuje se ženama sa invaliditetom, Romkinjama, ženama iz ruralnih sredina, migrantkinjama, pripadnicama nacionalnih manjina, LGBTI ženama, djevojčicama, starijim ženama, ženama u javnom životu i ženama koje zavise od učinioca ekonomski, stambeno ili porodično.

Praktična primjena znanja. Obuka kombinuje pravni, psihosocijalni i digitalno-bezbjednosni aspekt. Učesnici i učesnice uče da prepoznaju oblike TPN-a, postavbe bezbjedna pitanja, dokumentuju poruke, snimke ekrana, linkove i druge digitalne tragove, procijene hitnost rizika, upute osobu na odgovarajuću podršku i razumiju granice sopstvene profesionalne uloge.

Multisektorski i koordinisan odgovor. Efikasna zaštita zahtijeva saradnju policije, tužilaštava, sudova, centara za socijalni rad, zdravstvenih i obrazovnih ustanova, pružalaca besplatne pravne pomoći, sigurnih kuća, SOS usluga, organizacija civilnog društva i, kada je potrebno, stručnjaka za digitalnu bezbjednost. Program podstiče jasno razumijevanje nadležnosti, mehanizama upućivanja i upravljanja slučajem, uz zaštitu povjerljivosti i bezbjednosti preživjele osobe.

Kritički odnos prema antirodnom narativima i dezinformacijama. Obuka prepoznaje da mizoginiji, antirodni i diskriminatorni narativi doprinose relativizaciji nasilja, okrivljavanju žrtava i normalizaciji onlajn uznemiravanja. Učesnici i učesnice razvijaju kapacitete da razlikuju legitimnu javnu raspravu od dezinformacija, govora mržnje, seksualizovanog targetiranja i koordinisanih napada na žene, posebno novinarke, aktivistkinje, političarke i braniteljke ljudskih prava.

Regionalna relevantnost i učenje kroz razmjenu. Program koristi iskustva svih zemalja Zapadnog Balkana, prepoznajući razlike u zakonodavstvu i institucionalnim kapacitetima, ali i zajedničke izazove: nedostatak podataka, neujednačeno procesuiranje, ograničenu podršku žrtvama, slabu saradnju sa platformama i nedovoljno prepoznavanje digitalne dimenzije nasilja. Razmjena prakse i analiza studija slučaja služe razvoju primjenljivih rješenja a ne samo prenošenju informacija.

RASPORED ČETVORODNEVNOG ONLAJN PROGRAMA

Obuka traje četiri dana i sprovodi se onlajn. Obuka traje najviše tri sata dnevno, uključujući pauze. Efektivni rad je približno četiri sata dnevno, jer su duža izlaganja zamijenjena kraćim uvodima, praktičnim vježbama, radom u manjim grupama i jasnim zadacima. Fokus je na tome da učesnice izađu sa konkretnim alatima, a ne samo sa novim informacijama.

Svaki dan obuke završava se kratkim proizvodom: mapa pojmova i obrazaca nasilja; mini-mapa nacionalnog pravnog i institucionalnog okvira; lista za procjenu rizika i plan podrške; komunikaciona ili zagovaračka poruka i lični akcioni plan.

DAN	VREME	SESIJA	PRAKTIČNI ISHOD
1: Konceptualni okvir	10:00-10:15	Uvod, pravila rada, bezbjedan prostor, očekivanja	Dogovor o radu i početna mapa očekivanja
	10:15-10:45	Rod, moć, nasilje prema ženama i digitalna dimenzija	Zajednička mapa pojmova
	10:45-11:00	Pauza	
	11:00-11:45	Oblici nasilja i interseksionalnost po zemljama	Tabela: grupe sa dodatnim barijerama
	11:45-12:30	Tehnološki posredovano nasilje kao onlajn-oflajn kontinuum	Rad u grupama na primjerima
	12:30-13:00	Refleksija: šta ovo mijenja u našoj praksi?	Lista pitanja za prijem slučaja
2: Normativni i institucionalni okvir	10:00-10:15	Check-in i osvrt na Dan 1	
	10:15-10:45	Istanbulska konvencija, GREVIO, CEDAW i Direktiva Evropske unije 2024/1385	Tri ključna standarda za zagovaranje
	10:45-11:30	Nacionalni pravni okviri po zemljama	Mapa razlika i dobrih praksi
	11:30-11:45	Pauza	
	11:45-12:15	Podaci i evidencije: šta sistem vidi, a šta ne vidi	Lista minimalnih podataka za slučaj
	12:15-12:45	Vježba: od podatka do zagovaračkog argumenta	Kratak argument u 5 rečenica
	12:25-13:00	Refleksija dan 2.	
3: Praksa, rizik i podrška žrtvi	10:00-10:15	Check-in i uvod u trauma-osviješćen rad	
	10:15-10:45	Tipologija tehnološki posredovanog nasilja	Prepoznavanje oblika nasilja
	10:45-11:30	Procjena rizika od nastavka, intenziviranja i prelaska u fizičko ili drugo krivično djelo	Popunjena lista rizika na studiji slučaja
	11:30-11:45	Pauza	
	11:45-12:15	Digitalni dokazi, bezbjednosno planiranje i alati StopNCII i CyberIntima	Mini plan podrške žrtvi
	12:15-13:00	Rad u grupama: referalni put u mojoj zemlji	Mapa upućivanja
4: Od znanja do akcije	10:00-10:15	Check-in i pregled naučenog	
	10:15-10:45	Kampanje, javni narativi i antirodni diskurs	Analiza kampanjske poruke
	10:45-11:30	Gap analiza i dobre prakse za transfer	Prioriteti po zemljama
	11:30-11:45	Pauza	
	11:45-12:15	Zagovaranje: od slučaja i podatka do preporuke	Nacrt zagovaračke poruke
	12:15-13:00	Lični i organizacioni akcioni plan	Plan za naredne dvije nedjelje i tri mjeseca
	13:00-13:30	Zatvaranje programa	

C > MODULI OBUKE I METODOLOŠKE NAPOMENE

Modul I - **Rodni koncepti i nasilje prema ženama**

Učesnice razumiju rod, rodnu neravnopravnost, intersekcionalnost i nasilje prema ženama kao strukturni fenomen. Metode: kratko izlaganje, mapa pojmova, rad u grupama.

Modul II - **Tehnološki posredovano nasilje kao kontinuum**

Učesnice prepoznaju da digitalno nasilje nije „manje stvarno” i da često prethodi, prati ili pojačava oflajn nasilje. Metode: studije slučaja iz nacionalnih dokumenata, analiza obrasca kontrole.

Modul III - **Međunarodni standardi**

Učesnice umiju da koriste Istanbulsku konvenciju, Opštu preporuku GREVIO broj 1, CEDAW i Direktivu Evropske unije 2024/1385 kao argumente za zaštitu i zagovaranje.

Modul IV - **Nacionalni okviri i podaci**

Učesnice mapiraju zakone, institucije, podatke, evidencije i praznine u svojoj zemlji. Metode: uporedna tabela, rad po zemljama, kratka prezentacija.

Modul V - **Oblici nasilja, digitalni dokazi i alati**

Učesnice razlikuju oblike nasilja, znaju osnovne principe čuvanja dokaza i razumiju ograničenja alata StopNCII i CyberIntima.

Modul VI - **Procena rizika i referalni put**

Učesnice vježbaju procjenu rizika od nastavka, intenziviranja i prelaska u fizičko nasilje, seksualno nasilje, iznudu ili drugo krivično djelo.

Modul VII - **Kampanje, javni narativi i mediji**

Učesnice analiziraju kampanje, prepoznaju antirodne narative i oblikuju poruke koje ne viktimizuju žrtve.

Modul VIII - **Gap analiza, preporuke i akcioni plan**

Učesnice formulišu preporuke po akterima i završavaju obuku sa realističnim korakom za naredne dvije nedjelje i tri mjeseca.

STUDIJE SLUČAJA ZA RAD U GRUPAMA

Studije slučaja treba koristiti kao radne, anonimizovane i trauma-osviješćene primjere. Nije potrebno ulaziti u senzacionalističke detalje već analizirati obrazac nasilja, rizik, dokaze, institucionalni odgovor i moguće korake podrške.

ZEMLJA	PREDLOŽENE STUDIJE SLUČAJA
Srbija	Telegram grupe za neovlašćeno dijeljenje intimnih sadržaja; slučaj sintetičkog seksualnog sadržaja u osnovnoj školi u Beogradu; digitalna kontrola u partnerskom nasilju.
Severna Makedonija	Slučaj objavljivanja intimnih fotografija od strane bivšeg partnera; digitalno uznemiravanje djevojčica i mladih žena; nastavak zlostavljanja poslije prekida veze.
Kosovo*	Slučaj novinarkе izložene koordinisanoj kampanji prijetnji i govora mržnje; dijeljenje intimnog sadržaja od strane bivšeg partnera; barijere za žene iz manjinskih zajednica.
Albanija	Slučaj žene koja je izvršila samoubistvo nakon ucjene i objave intimnih fotografija na TikToku; koordinisani napadi na novinarkе i aktivistkinje.
Bosna i Hercegovina	Slučaj Gradačac kao primjer povezanosti digitalnog prostora, femicida i institucionalnih propusta; predmeti u kojima digitalni dokazi nisu pravilno prikupljeni.
Crna Gora	Slučaj neovlašćenog dijeljenja intimnih sadržaja iz 2026. godine; monitoring mizoginih kampanja prema političarkama i aktivistkinjama; digitalno proganjanje kao rizik prije femicida.

e > ŠTA DALJE POSILIJE OBUKE?

Obuka se završava radom na akcionom planu, jer cilj nije samo znanje već promjena prakse. Plan treba da bude kratak, realističan i vezan za mandat organizacije ili institucije iz koje učesnica dolazi.

- U naredne dvije nedjelje: dopuniti internu proceduru za prijem slučajeva digitalnog nasilja; napraviti listu kontakata za hitnu i specijalizovanu podršku; provjeriti bezbjedan način čuvanja digitalnih dokaza; dogovoriti kontakt osobu u lokalnoj policiji, tužilaštvu ili centru za socijalni rad; ili podijeliti naučeno sa timom.
- U naredna tri mjeseca: razviti mini protokol za procjenu rizika; organizovati internu obuku; izraditi lokalnu mapu podrške; pokrenuti inicijativu za bolju evidenciju tehnološki posredovanog nasilja; ili pripremiti zagovarački prijedlog za usklađivanje zakona sa Opštom preporukom GREVIO broj 1 i Direktivom Evropske unije 2024/1385.

PREPORUKE ZA FACILITACIJU ONLAJN PROGRAMA

- Tim koji organizuje obuku treba da ima najmanje dvije osobe: jedna vodi sadržaj i diskusiju, druga prati vrijeme, čet, tehniku, rad u manjim grupama i dobrobit učesnica.
- Koristiti trauma-osviješćen pristup: niko nije obavezan da dijeli lično iskustvo; kamera nije obavezna; moguća je pauza; na početku se objašnjavaju pravila povjerljivosti i podrške.
- Mijenjati modalitete rada na svakih 30-40 minuta: kratko izlaganje, diskusija, anketa, rad u manjim grupama, individualna refleksija, studija slučaja.
- Svi materijali treba da budu dostupni na jezicima učesnica najmanje tri dana prije obuke. Ključni pojmovi treba da budu objašnjeni punim nazivima, bez oslanjanja na skraćenice.
- Sve grupne produkte treba dokumentovati u zajedničkom dokumentu i poslati učesnicama poslije obuke.

An abstract graphic on the right side of the page, consisting of a complex network of light blue lines and dots of varying sizes, resembling a molecular structure or a digital network, set against a solid dark blue background.

REGIONALNI KOMPARATIVNI KURIKULUM
I ČETVORODNEVNI PROGRAM
ONLAJN OBUKE